

ISSN 2413-7189

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В. М. КОРЕЦЬКОГО
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ І ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ»

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

науково-практичний журнал

Випуск 1–2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Гетьман А.П., доктор юридичних наук, професор, лауреат Державної премії, Заслужений діяч науки та техніки України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України (*Голова Редакційної ради*);

Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права і держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України, академік Національної академії правових наук України, президент ГО «Міжнародна екологічна академія» (*головний редактор*);

Фоменко А.Є., доктор юридичних наук, ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шемшученко Ю.С., доктор юридичних наук, професор, директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, академік Академії наук України та Національної академії правових наук України (*шеф-редактор*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Андрійцев В.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського та цивільного права Національного гірничого університету, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; **Анісімова А.В.**, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Балюк Г.І.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Бобкова А.Г.**, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України; **Гривцова Р.Ю.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри службового та медичного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Єрмоленко В.М.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України; **Захарченко П.П.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Кобецька Н.Р.**, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Коваленко Т.О.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного та земельного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Куленич П.Ф.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем аграрного та земельного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Мироненко І.В.**, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Нагребельний В.П.**, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України; **Наливайко Л.Р.**, доктор юридичних наук, професор, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, віце-президент Асоціації українських правників (*відповідальний редактор*); **Новицька Н.Б.**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри цивільного права та процесу Університету державної фіскальної служби України; **Носік В.В.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Перейра Андре**, доктор юридичних наук, професор Центру біомедичного права Юридичного факультету Коїмбрського університету (Португалія); **Розовський Б.Г.**, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; **Романко С.М.**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка відділу Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи; **Сидор В.Д.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Соколова А.К.**, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Суходольська А.А.**, кандидат юридичних наук, старший викладач Національного авіаційного університету, виконавчий секретар Міжнародної екологічної академії; **Харитоновна Т.Є.**, доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Шульга М.В.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Юнгер В. І.**, кандидат медичних наук, заступник головного лікаря з поліклінічної роботи Клінічної лікарні «Феофанія» Державного управління справами, старший викладач кафедри менеджменту охорони здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування ДУ «Житомирська політехніка».

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлюваних проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 2 від 12 лютого 2024 р.).

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право»).

© Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2024

© Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2024

ISSN 2413-7189

© Громадська організація «Міжнародна екологічна академія», 2024

ISSN 2413-7189

V.M. KORETSKY INSTITUTE OF STATE AND LAW
INSTITUTE OF LEGISLATIVE PREDICTIONS AND LEGAL EXPERTISE
NON-GOVERNMENTAL ORGANISATION "INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL ACADEMY"

ENVIRONMENTAL LAW

scientific and practical journal

Issue 1–2

Publishing House
"Helvetica"
2024

EDITORIAL COUNCIL

Hetman Anatolii, Doctor of Legal Sciences, Professor, Laureate of the State Prize, Honored Figure of Science and Technology of Ukraine, Rector of Yaroslav Mudryi National Law University, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (*Chief of the Editorial Council*);

Kostytsky Vasyl, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and History of Law and State of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, President of NGO “International Ecological Academy” (*Editor-in-Chief*);

Fomenko Andrii, Doctor of Legal Sciences, Rector of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs;

Shemshuchenko Yurii, Doctor of Legal Sciences, Professor, Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine, Academician of the Academy of Sciences of Ukraine and National Academy of Legal Sciences of Ukraine (*Chief Editor*).

EDITORIAL BOARD

Andreitsev Volodymyr, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Economic and Civil Law of National Mining University, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Anisimova Hanna**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University; **Baliuk Halyna**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Environmental Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Bobkova Antonina**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Hryvtsova Radmyla**, Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Service and Medical Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Yermolenko Volodymyr**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law named after V.Z. Ianchuk of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; **Zakharchenko Petro**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of History and Theory of Law and State of the Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Kobetska Nadiia**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Labor, Environmental and Agrarian Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Kovalenko Tetiana**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Agrarian and Land of the Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Kulynych Pavlo**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Sector of Agrarian and Land Law of V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Myronenko Ihor**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Nahrebelnyi Volodymyr**, Ph.D. in Law, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Senior Researcher, Deputy Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine; **Nalyvaiko Larysa**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Vice Rector of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Vice President of the Association of Ukrainians Lawyers (*Deputy Editor-In-Chief*); **Novytska Nataliia**, Doctor of Legal Sciences, Senior Researcher, Professor at the Department of Private Law of State Tax University of Ukraine; **Nosik Volodymyr**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Land and Agrarian Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Pereira Andre**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Center for Biomedical Law, Law Faculty of the Coimbra University; **Rozovskyi Borys**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; **Romanko Svitlana**, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the department of the Institute of Legislative Provisions and Legal Expertise; **Sydor Viktoriia**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Constitutional, Administrative and International Law of Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University “Odesa Law Academy”; **Sokolova Alla**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University; **Sukhodolska Anastasiia**, Ph.D. in Law, Senior Lecturer of the National Aviation University, Executive Secretary of the International Environmental Academy; **Kharytonova Tetiana**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law of the National University “Odesa Law Academy”; **Shulha Mykhailo**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Land and Agrarian Law of Yaroslav Mudryi National Law University, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Yunher Vitalii**, Candidate of Medical Sciences, Deputy Chief Physician for Polyclinic Work of Feofaniya Clinical Hospital of the State Administration of Affairs, Senior Lecturer at the Department of Health Care Management of Bogomolets National Medical University, Associate Professor at the Department of National Security, Public Management and Administration of Zhytomyr Polytechnic State University.

The Editorial Board may not share the authors' opinion and assumes no responsibility for the content of manuscripts.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

The journal is recommended for printing by the Academic Council of the Institute of Legislative Predictions and Legal Expertise (Protocol № 2 dated February 12, 2024).

Based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of 02.07.2020 (Annex 4) the journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category “B” in the field of legal sciences (081 “Law”).

© V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2024

© Institute of Legislative Predictions and Legal Expertise, 2024

ISSN 2413-7189

© Non-Governmental Organisation “International Environmental Academy”, 2024

ЗМІСТ

Жмакін С. А. Правова природа інституту екологічного омбудсмена: досвід Нової Зеландії.....	7
Качурінер В. Л., Пахлеванзаде А. Екоцид як міжнародний злочин.....	12
Костицький В. В., Балацька О. Р., Суходольська А. А. Європейські орієнтири правового забезпечення формування екологічної політики в Україні.....	16
Кравченко О. М. Удосконалення організаційно-правового забезпечення охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу в Україні.....	21
Паламарчук Г. В. Щодо питання про розкрадання державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів.....	28
Попова А. О. Проблеми забруднення земельних ресурсів: еколого-правова інтерпретація.....	33
Прокопенко В. Ю., Григорчук М. В. Роль митного права у забезпеченні екологічної безпеки держави (проблеми і рішення).....	37
Сиводєд І. С. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері екологічної, ядерної та радіаційної безпеки під час агресивної війни проти України.....	42
Трегуб О. А. Розбудова системи моніторингу довкілля в умовах війни та повоєнної трансформації: правовий погляд.....	50
Янчук Н. Д. Роль права в забезпеченні концепції сталого розвитку.....	58

CONTENTS

Zhmakin S. A. Legal nature of the environmental ombudsman institution: the New Zealand experience.....	7
Kachuriner V. L., Pakhlevanzade A. Ecocide as an international crime.....	12
Kostytskyi V. V., Balatska O. R., Sukhodolska A. A. European guidelines for legal support of environmental policy formation in Ukraine.....	16
Kravchenko O. M. Improvement of the organizational and legal security of the protection of confidential information and commercial business secrets in Ukraine.....	21
Palamarchuk H. V. About the question of theft of state funds during the construction of protective environmental facilities.....	28
Popova A. O. Problems of pollution of land resources: environmental and legal interpretation.....	33
Prokopenko V. Yu., Hryhorchuk M. V. The role of customs law in ensuring environmental security of the state (problems and solutions).....	37
Syvodied I. S. Investigation of criminal offenses in the field of ecological, nuclear and radiation safety during the aggressive war against Ukraine.....	42
Trehub O. A. Development of an environmental monitoring system in the period of war and post-war transformation: a legal view.....	50
Yanchuk N. D. The role of law in ensuring the concept of sustainable development.....	58

УДК 342.5; 340.5

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.1>

Жмакін С. А.,

аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права

Сумського національного аграрного університету

ORCID: 0009-0009-1526-8898

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО ОМБУДСМЕНА: ДОСВІД НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

LEGAL NATURE OF THE ENVIRONMENTAL OMBUDSMAN INSTITUTION: THE NEW ZEALAND EXPERIENCE

Сьогодення характеризується тим, що омбудсмени є важливою та постійною частиною правових систем у більшості країн світу, і багато країн мають омбудсменів як у державному, так і в приватному секторах. Необхідно підкреслити, що інститут омбудсменів розглядають як новітній інституційний механізм захисту прав людини. В теорії права існує безліч моделей існування інституту омбудсмена. Одним із спеціалізованих омбудсменів є екологічний омбудсмен (також відомий як екологічний комісар, екологічний захисник, омбудсмен з питань навколишнього середовища, уповноважений з навколишнього середовища тощо). Аналізуючи досвід впровадження інституту екологічного омбудсмена в Новій Зеландії, можна зрозуміти, як цей механізм може бути корисним для України. В Новій Зеландії екологічний омбудсмен має офіційну назву — Уповноважений парламенту з навколишнього середовища (*Parliamentary Commissioner for the Environment*), правовий статус якого отримав закріплення у Законі про навколишнє середовище 1986 року. Визначено, що досліджуваний об'єкт державного контролю є незалежним посадовцем, призначеним парламентом, і має за мету забезпечити ефективний нагляд за управлінням навколишнім середовищем, надає рекомендації з питань його поліпшення. Окреслено функції та компетенцію Уповноваженого парламенту з навколишнього середовища Нової Зеландії. Встановлено, що він має широкі повноваження для виконання своїх обов'язків, такі як, розслідування скарг щодо порушення управління довкіллям, вносити рекомендації щодо політики та законодавства, проводити аналіз впливу рішень уряду тощо. Україна на сьогоднішній день не має інституту екологічного омбудсмена, але впровадження такого інституту може мати вагомий вплив у сприянні сталому розвитку та захисті екологічних прав людини. Встановлено, що шляхом компаративістичного аналізу з досвідом Нової Зеландії, можна зрозуміти, які функції та повноваження повинні бути надані екологічному омбудсмену в Україні.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, екологічний омбудсмен, Уповноважений парламенту з навколишнього середовища, правова природа інституту, екологічні права, суб'єкти державного контролю.

Ombudsmen are an important and permanent part of legal systems in most countries of the world today, and many countries have Ombudsmen in both the public and private sectors. It should be emphasized that the Institution of Ombudsmen is considered as the newest institutional mechanism for the protection of human rights. There are many models of Ombudsman Institution's existence in the theory of law. One of the Specialized Ombudsmen is the Environmental Ombudsman (also known as Ecological Commissioner, Environmental Defender, Environmental Commissioner, etc.). There is no such institution in Ukraine currently. So, it is not only scientific, but also practical interest. The aim of this research is to analyze the experience of Environmental Ombudsman's Institute implementation in Ukraine using the example of a similar institute in New Zealand. In New Zealand, the Environmental Ombudsman has an official title – Parliamentary Commissioner for the Environment, – whose legal status was enshrined in the Environment Act of 1986. It was determined that this subject of state control is an independent official appointed by the Parliament, and aims to ensure effective supervision of environmental management, provides recommendations for its improvement. The functions and competence of Parliamentary Commissioner for the Environment of New Zealand are outlined. It was determined that Commissioner had broad powers to carry out duties, such as investigating complaints of environmental mismanagement, making policy and legislative recommendations, analyzing the impact of government decisions, etc. It was proved that the establishment of the Environmental Ombudsman Institute in Ukraine can play an important role in promoting sustainable development and environmental human rights in our country.

Key words: Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Environmental Ombudsman, Parliamentary Commissioner for the Environment, legal nature of the institute, environmental rights, subjects of state control.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у світі все більшої популярності набуває така інституція, як омбудсмен. Це пов'язано в першу чергу з глобалізаційними процесами, загальною концепцією

сталого розвитку та поширеністю альтернативних механізмів вирішення спорів, з якими часто асоціюють омбудсменів. Інституція омбудсмена стала досить поширеною і важливою частиною правових

систем багатьох країн у світі. Омбудсмени виступають як незалежні посередники між громадянами та органами влади, а їх головна мета полягає у захисті прав і свобод людей. Необхідно підкреслити, що інститут омбудсменів розглядають як новітній інституційний механізм захисту прав людини. Враховуючи той факт, що інститути омбудсменів у державному секторі існують у більшості країн з 1960-х років спостерігаємо тенденцію до створення інститутів спеціалізованих омбудсменів. Першими омбудсменами були представники держави, але з часом виникла потреба в омбудсменах, які спеціалізуються на конкретних сферах, таких як права дитини, права жінок, права мігрантів, права споживачів тощо. Це свідчить про розвиток і розширення цієї інституції. З огляду на це, кожна держава має свій національний план побудови цієї інституції. Статус і повноваження омбудсмена можуть варіюватися в різних країнах. У деяких випадках омбудсмен є незалежним органом, в інших – підпорядкованим парламенту або виконавчій владі. Він може мати право розслідувати скарги громадян на порушення їх прав, проводити інспекції, виносити рекомендації та робити пропозиції щодо поліпшення законодавства та адміністративних процедур. Деякі омбудсмени також займаються популяризацією прав людини, надають консультативну допомогу та проводять навчальні заходи.

Як показує практика, на сьогодні практично жодна країна не встановлює однакового правового статусу інституту омбудсмена, тому дослідження моделей та різноманітних глобальних закономірностей його діяльності має науковий і практичний інтерес, який дозволяє краще розуміти ефективні методи захисту прав людини та впливу омбудсменів на політику держави.

Загальноприйнято вважати, що перший сучасний офіс омбудсмена був заснований у Швеції в 1809 році. Його завдання – захищати права громадян від порушень виконавчою владою. Але науковці встановили, що історія діяльності омбудсмена розпочалася значно раніше. Задовго до запровадження цього інституту у Швеції, він існував у Китаї, Греції, Іспанії, Римі в різних формах захисту інтересів народу і спостерігачів суспільної моралі, які можна порівняти з функціями теперішніх омбудсменів. Інститут омбудсмена в сучасному вигляді спочатку існував тільки в скандинавських країнах (Фінляндія – 1919 р., Норвегія – 1952 р., Данія – 1953 р.), а пізніше став отримувати поширення за межами Скандинавії (Великобританія, Канада, Франція, Португалія, Австралія). Нині державні правозахисники, маючи різний ступінь повноважень і впливу, працюють на національному, регіональному та місцевому рівнях більш ніж у ста країнах світу [1, с. 259].

З 1960-х років концепція омбудсмена, здається, набула популярності в усьому світі. Зараз у більшості

країн світу існує інститут омбудсмена принаймні на державному рівні. Для громадян омбудсмен є альтернативою дорогим і складним судовим процедурам. Окремі питання часто можна вирішити швидко та гнучко. Це особиста відповідальність омбудсмена. На основі свого досвіду роботи зі скаргами громадян омбудсмен дає рекомендації щодо внесення змін до законів, нормативних актів та/або організаційних структур. Омбудсмен не має повноважень приймати обов'язкові рішення, але він має повноваження виявляти проблеми в організаціях і переконувати їх виконувати його рекомендації.

Погоджуючись з думкою О. Марцеляка, омбудсмен – це складний соціально-правовий феномен, який пройшов тривалий шлях становлення і трансформувався із традиційної шведської моделі в різноманітні схеми. Він відноситься до нечисленного типу інститутів, які, не змінюючи свого призначення, здатні модифікуватися [4, с. 20], що призводить до появи нових моделей.

В теорії права існує безліч моделей існування інституту омбудсмена. Одним зі спеціалізованих омбудсменів є екологічний омбудсмен (також відомий як екологічний комісар, екологічний захисник, омбудсмен з питань навколишнього середовища, уповноважений з навколишнього середовища тощо). В Україні, наразі, така інституція відсутня, що становить не лише науковий, але і практичний інтерес.

Мета статті. Метою цієї наукової розвідки є аналіз досвіду впровадження інституту екологічного омбудсмена в Україні на прикладі аналогічного інституту Нової Зеландії.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В юридичній літературі аналізу правової природи інституту екологічного омбудсмена приділяли увагу А. Гайдай, О. Марцеляк, Ю. Палєєва, Л. Рябовол та інші. Однак, питанням вивчення зарубіжного досвіду функціонування Уповноваженого парламенту з навколишнього середовища Нової Зеландії уваги майже не приділялося.

Виклад основного матеріалу. Досвід санкціонування інституту екологічного омбудсмена Нової Зеландії та визначення правової природи цього інституту, не був випадковим. 13 грудня 2022 року Президент України В. Зеленський звернувся до парламенту й народу Нової Зеландії, як до країни, яка розуміє, що руйнація навколишнього природного середовища дорівнює руйнації життя, і яка може допомогти дипломатичній мобілізації свого регіону заради того, щоб реалізувати українську формулу миру та протидіяти екоциду, закликав Нову Зеландію взяти на себе лідерство в підтримці на міжнародному рівні одного з пунктів формули миру — того, який стосується екологічної безпеки й розмінування [6]. Саме в цій країні інститут екологічного омбудсмена ефективно функціонує з 1986 року. Визначаючи системний метод досліджуваний інститут є

спеціалізованим омбудсменом. Ю. Палеева поняття «спеціалізованого омбудсмена» визначає як незалежну авторитетну особу, головною метою якої полягає в тому, щоб діяти як посередник між певною групою населення й державними органами чи органами місцевого самоврядування, а також в цій якості проводити моніторинг законодавства й діяльності органів управління на основі повноважень, які дозволяють звертатися із запитом та мати доступ до необхідної інформації, подавати рекомендації щодо протидії фактам поганого управління й усунення порушень прав людини [5, с. 85].

Інститут екологічного омбудсмана є одним з інструментів захисту прав на природне середовище та забезпечення екологічної безпеки. Його створення пов'язане з розвитком світової спільноти та зростанням уваги до проблем довкілля. Екологічний омбудсмен – це посадова особа відповідальна за захист і сприяння екологічним правам і сталому розвитку. Основна роль екологічного омбудсмана полягає в тому, щоб забезпечити виконання екологічних законів і нормативних актів, а також розв'язання екологічних проблем громадськості. У багатьох країнах світу інститут екологічного омбудсмана закріплений у конституції або у національному законодавстві.

В Новій Зеландії екологічний омбудсмен має офіційну назву – Уповноважений парламенту з навколишнього середовища (Parliamentary Commissioner for the Environment) (далі – Уповноважений), правовий статус якого отримав закріплення у Законі про навколишнє середовище 1986 року (далі – Закон) [2]. Парламент в Новій Зеландії складається з Палати представників (асамблеї обраних депутатів) і Генерал-губернатора (представника королеви). Відповідно до Закону про навколишнє середовище, Уповноважений парламенту з навколишнього середовища є посадовою особою, яка призначається генерал-губернатором за рекомендацією Палати представників на 5 років, але Закон дозволяє цей термін продовжити. Цікавим видається те, що з моменту запровадження цієї посади в Новій Зеландії її обіймали чотири особи, кожна з яких обіймала цю посаду два терміни поспіль. Уповноважений є одним із трьох посадових осіб парламенту (омбудсмена, контролера та генерального аудитора), які є незалежними від виконавчої влади, можуть переглядати діяльність уряду в межах компетенції та звітують безпосередньо парламенту.

Уповноважений парламенту з навколишнього середовища має широкі повноваження щодо розслідування екологічних правопорушень і не залежить від уряду, звітує перед парламентом через спікера Палати представників та посадових осіб парламентського комітету. Необхідно підкреслити, що мета діяльності Уповноваженого суттєво відрізняється від мети діяльності державних екологічних установ, таких як Міністерство навколишнього середовища,

Управління охорони навколишнього середовища та Департамент охорони природи. Вся робота Уповноваженого спрямована на досягнення єдиного результату: незалежні звіти та консультації з питань навколишнього середовища, а також завдання підтримувати або покращувати якість навколишнього середовища Нової Зеландії. Рішення щодо зміни екологічного законодавства, політики та інституційних механізмів є відповідальністю парламенту, уряду та місцевого самоврядування. Виконання цих рішень та моніторинг їхнього впливу на довкілля є обов'язком державних органів [3].

З огляду на достатність фінансових ресурсів для виконання своїх повноважень та персоналізованість інституції, Уповноважений має незалежність у здійсненні кадрової та організаційної політики. Відповідно до статті 11 Закону, Уповноважений може сформувати мультидисциплінарну команду, з консультантами, що охоплюють такі різноманітні галузі, як аналітичне моделювання, біологія, хімія, екологія, економіка, фінанси, лісове господарство, географія, геологія, історія, право, література, морські науки, фізика, планування, політика, управління ресурсами, аналіз ризиків, соціальні науки, ґрунтознавство, управління водними ресурсами для ефективного виконання функцій, повноважень та обов'язків Уповноваженого відповідно до цього Закону [2]. Ця команда формується Уповноваженим для забезпечення адміністративної, дослідницької, технічної підтримки своєї діяльності.

Щодо функцій Уповноваженого, то вони закріплені статтею 16 Закону і є достатньо широкими. Функціями Уповноваженого є:

- з метою підтримки та покращення якості навколишнього середовища, періодично переглядати систему установ і процесів, встановлених урядом для управління розподілом, використанням і збереженням природних ресурсів, а також звітувати про результати Палаті представників;

- досліджувати ефективність екологічного планування та управління навколишнім середовищем, що здійснюються державними органами, і давати їм рекомендації щодо будь-яких коригувальних заходів, які Уповноважений вважає бажаними;

- досліджувати будь-яке питання, де навколишнє середовище може зазнати або зазнало негативного впливу;

- консультувати щодо запобіжних заходів або заходів щодо виправлення стану та звітувати Палаті представників;

- на вимогу Палати представників або будь-якого спеціального комітету Палати представників, звітувати Палаті представників або комітету про будь-яку петицію, законопроект або інше питання, що розглядається Палатою представників або комітетом, предмет якого може мати значний вплив на навколишнє середовище;

– за вказівкою Палати представників розслідувати будь-яке питання, яке мало або може мати значний і шкідливий вплив на навколишнє середовище, і повідомляти Палаті про результати розслідування:

– здійснювати та заохочувати збір та розповсюдження інформації, що стосується навколишнього середовища:

– заохочувати профілактичні та відновлювальні дії для захисту навколишнього середовища [2].

Функції Уповноваженого реалізуються у зовнішніх проявах різних видів практичної діяльності та полягають в забезпеченні екологічних прав громадян. Аналізуючи зміст функцій Уповноваженого, за способами та засобами можна виокремити наступні функції – контроль-наглядову, співпраця з органами державної влади, правовідновлюючу, превентивну, інформаційно-аналітичну, організаторсько-управлінську.

Відповідно до статті 18 Закону, Уповноважений має повноваження, які можуть бути необхідними для виконання його функцій, передбачених статтею 16 Закону. До таких можна віднести широкі повноваження щодо отримання інформації, так, Уповноважений може запитувати інформацію, яка не є загальнодоступною, у будь-якої організації чи особи; у разі ненадання інформації, Уповноважений може викликати осіб для проведення огляду під присягою. Ці повноваження отримувати інформацію супроводжується обов'язком зберігати таємницю. Уповноважений розкриває отриману інформацію лише в тому випадку, якщо вважатиме це необхідним для виконання своїх функцій. Уповноважений може давати рекомендації, але не може вимагати їх виконання [2].

Інституція екологічного омбудсмена Нової Зеландії базується на концепції «правової природи». Це означає, що екосистеми визнаються суб'єктами права, що дає змогу омбудсмену захищати права природи в суді та забезпечувати дію ефективних механізмів захисту довкілля. Необхідно зауважити, що екологічний омбудсмен Нової Зеландії має досить широкі повноваження, наприклад, право відвідувати будь-яке місце для перевірки стану навколишнього середовища, розслідування пов'язаних з ними порушень, може звернутися до суду з позовом та вимагати відшкодування завданої шкоди, проводить просвітницьку роботу серед громадськості з питань охорони довкілля, співпрацює з урядом та іншими зацікавленими сторонами для розробки та вдосконалення природоохоронного та екологічного законодавства.

Узагальнюючи нормативні положення Нової Зеландії щодо діяльності та компетенції екологічного омбудсмена, можна припустити, що основною метою діяльності екологічного омбудсмена в Україні має бути – захист прав людей на чисте та здорове довкілля, а також контроль за дотриманням екологічних норм та стандартів. Необхідно погодитися з

думкою Л. Рябовол, що спеціалізовані омбудсмени з'являються тоді, коли в суспільстві актуалізується потреба в захисті прав окремих категорій осіб або у певних сферах життя та діяльності суспільства, або на певних адміністративно-територіальних рівнях. Наявність такого правозахисного інструменту засвідчує високий рівень як здійснення державою правозахисної функції, так і розвитку громадянського суспільства, адже омбудсмен – державно-громадський інститут [7, с. 46].

Окрім Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в Україні сьогодні вже діють спеціалізовані омбудсмени – Уповноважений Президента України з прав дитини (2011 р.), Уповноважений із захисту державної мови (2019 р.), освітній омбудсмен (2018 р.), рада бізнес-омбудсмена (2014р.), щодо екологічного омбудсмена в Україні, на наше переконання, цей орган має бути незалежним від уряду та бути представником парламенту, враховуючи ієрархію державних органів у екологічній сфері. Також можна запропонувати наступну компетенцію екологічного омбудсмена в Україні: розслідування скарг щодо екологічних порушень; інформування щодо екологічних прав та обов'язків, стану навколишнього природного середовища; забезпечення екологічної освіти та просвіти населення; просування практик сталого розвитку; дотримання законодавства про довкілля та прав громадян на чисте довкілля; внесення пропозицій щодо поліпшення екологічного законодавства; здатність проводити незалежні дослідження, аналізувати стан довкілля та оцінювати екологічні наслідки різних проєктів; звернення до державних органів з вимогою прийняти необхідні заходи для забезпечення екологічної безпеки та захисту прав громадян на чисте довкілля тощо.

Отже, інститут екологічного омбудсмена потрібно розглядати не лише, як орган, який суто розглядає скарги громадян, а його покликання значно ширше, яке має включати контроль за діяльністю органів державної влади щодо імплементації міжнародних стандартів екологічних прав людини та їх захисту, а також сприяти забезпеченню балансу інтересів держави та громадянського суспільства в умовах сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Впровадження інституту екологічного омбудсмена в Україні може дійсно мати значний вплив на сприяння сталому розвитку та захисту екологічних прав людини. Екологічний омбудсмен може виконувати ряд важливих функцій, які допоможуть покращити стан навколишнього середовища та екологічної політики держави.

Досвід діяльності Уповноваженого парламенту з навколишнього середовища Нової Зеландії може слугувати важливим джерелом для прогнозування компетенції та функцій екологічного омбудсмена в Україні. Один з головних аспектів роботи

екологічного омбудсмена полягає у контролі за дотриманням екологічних законів та нормативних актів. Він може ретельно перевіряти виконання екологічних норм юридичними та фізичними особами, органами влади та іншими суб'єктами, а також розслідувати скарги громадян на порушення їх екологічних прав. Омбудсмен також може виступати як посередник у конфліктах, пов'язаних з екологічними питаннями. Він може сприяти врегулюванню суперечок між різними сторонами, заохочуючи конструктивний діалог та пошук компромісів. Він також може забезпечувати розвиток належної екологічної освіти

та інформування громадськості, підвищувати свідомість громадян щодо необхідності охорони довкілля, енергоефективності та інших аспектів сталого розвитку. Омбудсмен також може співпрацювати з урядовими органами, державними службовцями та приватними організаціями з метою просування екологічно відповідальних практик.

Подальші розвідки полягають у вивченні та аналізі інститутів екологічного омбудсмена в інших зарубіжних країнах задля застосування їх досвіду формування національного інституту екологічного омбудсмена.

Список використаних джерел:

1. Гайдай А. М. Уповноважений з питань безпечного довкілля: об'єктивні та суб'єктивні передумови впровадження інституції. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 258–262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_61_41 (дата звернення: 16.04.2023).
2. *Environment Act 1986*. Public Act 1986 No 127. Date of assent 18 December 1986. URL: https://www-legislation-govt-nz-translate.googleusercontent.com/public/1986/0127/latest/DLM98975.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=wapp (Last accessed: 16.04.2023).
3. *Parliamentary Commissioner for the Environment*. URL: <https://pce.parliament.nz/about-us/the-commissioner/> (Last accessed: 16.04.2023).
4. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмена: світовий досвід та українська модель: автореф. ... дис. докт. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2004. 36 с.
5. Палеева Ю.С. Спеціалізовані омбудсмени в зарубіжних країнах: досвід для України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Випуск 7. С. 84–91.
6. Промова Президента України Володимира Зеленського в парламенті Нової Зеландії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zaklikayu-pidtrimati-ukrayinsku-formulu-miru-j-rozpochati-ko-79841> (дата звернення: 16.04.2023).
7. Рябовол Л.Т. Проблематика інституту омбудсмена в зарубіжних країнах: стан наукових пошуків. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 3 (65). С. 43–48. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-7>

УДК 341.3:349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.2>

Качурінер В. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0003-2553-5071

Пахлеванде А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0002-2807-7320

ЕКОЦИД ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

ECOCIDE AS AN INTERNATIONAL CRIME

У статті здійснено загальний огляд ключових проблем, пов'язаних із правовою регламентацією екоциду як міжнародного злочину та відповідальності за екоцид у сучасному міжнародному праві. Аналізуються ключові проблеми, які в сукупності гальмують процес вдосконалення міжнародного екологічного законодавства, що визначають відповідальність за скоєння злочину екоциду. Зокрема, до таких проблем належать відсутність уніфікованої дефініції поняття «екоциду» у складі злочину агресії; безліч підходів до визначення дій які розуміються як такими, що є небезпечними для навколишнього середовища як об'єкта злочинного посягання; відсутність у практиці міжнародних відносин та у самому міжнародному праві універсальних критеріїв, що дозволяють визначити достатній рівень порушення екологічного стану для кваліфікації діяння як злочин агресії; суміжний характер деяких форм екоциду із правомірними діями, пов'язаними із забезпеченням національної безпеки.

Позначено, що термін екоцид застосовувався у зв'язку з веденням війни, але з проміжком деякого часу до екоциду стали прираховувати дії, які посягають на навколишнє середовище і в мирний. Екоцид потрібно розглядати як злочин за міжнародним правом, він безпосередньо пов'язаний з міжнародною безпекою.

В останні десятиліття зусилля міжнародної спільноти розширилися до криміналізації шкоди, яка завдається навколишньому середовищу і використання терміну «екоциду» як міжнародного злочину.

Підкреслено, що проблема імплементації відповідальності за завдання екологічної шкоди у міжнародне кримінальне право перебуває в центрі гострих дискусій.

Зроблено висновок, що сьогодні назріла потреба у прийнятті конвенції, в якій було б прописано повну заборону на здійснення екоциду, не тільки в період збройних дій, а й у мирний час. Однак лише правових заходів у боротьбі з екоцидом недостатньо, потрібна ще й політична воля держав.

Ключові слова: агресія, екоцид, санкції, екосистема, безпека, екологічні наслідки, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут.

The article provides a general overview of key problems related to the legal regulation of ecocide as an international crime and responsibility for ecocide in modern international law. The key problems that collectively inhibit the process of improving international environmental legislation, which determine responsibility for committing the crime of ecocide, are analyzed. In particular, such problems include the lack of a unified definition of the concept of "ecocide" as part of the crime of aggression; many approaches to defining actions that are understood as dangerous for the environment as an object of criminal encroachment; the absence of universal criteria in the practice of international relations and in international law itself, which allow determining a sufficient level of violation of the ecological state to qualify the act as a crime of aggression; the contiguous nature of some forms of ecocide with legitimate actions related to ensuring national security.

It is noted that the term ecocide was used in connection with waging war, but after some time ecocide began to include actions that encroach on the environment and peaceful ones. Ecocide should be considered as a crime under international law, it is directly related to international security.

In recent decades, the efforts of the international community have expanded to the criminalization of environmental damage and the use of the term "ecocide" as an international crime.

It is emphasized that the problem of implementation of responsibility for environmental damage in international criminal law is at the center of heated discussions.

It was concluded that today there is an urgent need for the adoption of a convention, which would prescribe a complete ban on ecocide, not only in the period of armed actions, but also in peacetime. However, only legal measures in the fight against ecocide are not enough, the political will of the states is also needed.

Key words: aggression, ecocide, sanctions, ecosystem, security, ecological consequences, International Criminal Court, Rome Statute.

Питання миру та безпеки, в тому числі й екологічної, у сучасному світі займає значну роль для правотворців, а отже потребує додаткового ретельного правового опрацювання.

Кожен збройний конфлікт невід’ємно пов’язан з поняттям агресії. У міжнародному праві агресія признається як одне з найбільш тяжких серйозних міжнародних злочинів проти миру та безпеки, вчинене однією державою проти внутрішнього та зовнішнього суверенітету держави, із застосуванням збройних сил та (або) інших невійськових форм порушення суверенітету держави – жертви, що посягає на суспільні відносини, що забезпечують міжнародний мир та безпеку людства, мирне співіснування держав [1, с. 150].

Генеральна Асамблея ООН дала визначення агресії в грудні 1974 року в Резолюції 3314 (XXIX) після роботи спеціальної Комісії з визначення агресії. Ця комісія, до складу якої входять тридцять п’ять держав-членів ООН, підготувала та рекомендувала визначення для прийняття Генеральною Асамблеєю. Отже «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об’єднаних Націй, як це встановлено в цьому визначенні». Резолюція базується на визначенні агресії, запропонованому конференцією 1935 року зі скорочення та обмеження озброєнь. Генеральна Асамблея уточнила, що термін «держава» у визначенні не залежить від визнання чи членства держави в ООН і включає групи держав. Також важливим є відмітити, що перше застосування збройної сили державою в порушення Статуту ООН вважається *prima facie* доказом агресії. Однак Рада Безпеки, відповідно до Хартії, може дійти висновку, що акт агресії не було вчинено через інші відповідні обставини, наприклад, якщо дії або їх наслідки не були достатньо тяжкими. Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй уточнила, що в цьому визначенні термін «держава» використовується без шкоди для питань визнання чи того, чи є держава членом ООН, і включає поняття «групи держав».

Відповідно до Резолюції, щоб акт вважався агресією, він повинен відповідати трьом критеріям: він повинен бути вчинений державою, передбачати використання збройної сили та досягати рівня тяжкості, який викликає реакцію самооборони або міжнародні санкції. Визначення виключає ідеологічну та економічну агресію та не включає дії, вчинені недержавними акторами. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН визначає певні дії як акти агресії, незалежно від того, чи була оголошена війна. До них належать вторгнення або напад на територію держави, військова окупація в результаті таких нападів, силова анексія території, бомбардування або використання зброї проти території іншої держави, блокада портів

або узбережжя, напади на військові сили іншої держави та використання збройні сили без згоди або поза погодженими умовами. Дозвіл державі використовувати свою територію для актів агресії проти іншої держави, а також направлення озброєних груп або найманців для вчинення актів збройної сили також вважаються актами агресії [2].

В останній час все у зарубіжній та вітчизняній науці можна помітити проблему розгляду злочину екоциду в якості акту агресії. Однак єдиної думки середі правознавців щодо трактування цього правового феномену немає. Навіть сам термін «екоцид» викликає багаточисельні дискусії.

Ідею екоциду вперше запропонував у 1970-х роках під час війни у В’єтнамі професор біології Артур В. Галстон, коли він протестував проти використання американською армією гербіциду та дефоліанту «Agent Orange» для знищення рослинного покриву та посівів ворожих військ. Тривалі зусилля юристів-міжнародників та екологічних активістів прагнули заборонити шкоду навколишньому середовищу під час війни та «спустошення», екосистем [3, р. 262].

Перше визначення «екоциду» було закріплено в Женевській міжнародній конвенції 1977 року «Про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище». Іншими документами є: Положення ст. 55 Додаткового протоколу I до Женевським конвенціям 1949 року, який встановив принцип «захист навколишнього природного середовища від широкого, тривалого і серйозного збитку, викликаного воєнними діями» і Конвенція 1976 року «Про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природну среду» [4].

Екоцид, спочатку, мав застосування у зв’язку з веденням війни. З проміжком деякого часу до екоциду стали прираховувати дії, які посягають на навколишнє середовище, як в мирний, так і у військове час. Екоцид, у першу чергу, слід розглядати як термін міжнародного права, оскільки, по-перше, регулюючи його норми будуть бути його початком у міжнародних нормативних актах, у другому, пов’язаних з міжнародною безпекою.

В останні десятиліття, спонукані новою екологічною свідомістю та активністю, ці зусилля розширилися до криміналізації шкоди навколишньому середовищу також у мирний час з тим юридичним значенням, яке воно заслуговує через встановлення «екоциду» як міжнародного злочину. Відтоді багато організацій громадянського суспільства та юристів підтримали криміналізацію екоциду в міжнародному праві.

Наразі екоцид вважається військовим злочином лише згідно зі статтею 8(2)(b)(iv) Римського статуту. Однак жодних звинувачень не було висунуто, можливо, через дуже високий поріг ушкодження, який

вимагається відповідно до статті – мав бути навмисний напад, який завдає «широкої, тривалої та серйозної шкоди навколишньому середовищу, яка була б явно надмірною». Корпоративна та державна кримінальна відповідальність також виключена згідно з Римським статутом. Таким чином, корпорації та держави, які спричиняють забруднення води та повітря або беруть участь у незаконній вирубці лісів і спричиняють розливи нафти, що було б злочином під час війни, у мирний час, не можуть бути притягнуті до відповідальності за шкоду, завдану довкіллю [5].

Безпрецедентна увага сьогодні до шкоди навколишньому середовищу в глобальному масштабі, мобілізована, зокрема, наративами кліматичної кризи, масового вимирання та спонукальною пропозицією нова геологічна епоха, в якій людська діяльність має безпрецедентний вплив на екосистему Землі та створення нової ери планетарного екологічного зриву та невизначеності.

Судове переслідування Міжнародного кримінального суду за екоцид має вийти за рамки місцевого та регіонального на новий глобальний контекст. За Римським Статутом екоцид визнається міжнародним злочином, а Міжнародний кримінальний суд визнається як інструмент за допомогою якого можна переслідувати за цей злочин. МКС будучи покликаним захистити та забезпечити справедливість для нашої спільної планети, відповідаючи на поклик людства, об'єднаного екзистенціальною загрозою, з якою воно стикається сьогодні.

Проте є й позитивні зрушення. Рада ЄС ухвалила нову директиву, яка покращить захист довкілля через використання кримінального права. Директива розширює перелік екологічних злочинів, за які передбачено кримінальне покарання, з 9 до 20. Введено положення про «кваліфікований злочин», яке застосовується, коли правопорушення скоєне навмисно і призводить до знищення або незворотної або тривалої шкоди навколишньому середовищу. Директива замінює правила, які були прийняті в 2008 році і застосовуватимуться тільки до правопорушень, скоєних на території Європейського Союзу. Однак держави-члени можуть розширити свою юрисдикцію на кримінальні злочини, що були скоєні за межами їхньої території. До нових злочинів відносяться торгівля деревиною, незаконна переробка забруднюючих компонентів суден та серйозні порушення законодавства про хімічні речовини. Ці норми допоможуть поліпшити розслідування та переслідування екологічних злочинів, сподіваємось без негативних наслідків.

Проблеми імплементації відповідальності за завдання екологічної шкоди у міжнародне кримінальне право будучи в центрі гострих дискусій набули нових вимірів на тлі збройних конфліктів останніх десятиліть, які мають все більш руйнівний вплив на навколишнє середовище. Деякі з цих

викликів відображають проблеми, властиві притягненню до індивідуальної кримінальної відповідальності у міжнародному кримінальному трибуналі, інші характерні для спроби криміналізації шкоди навколишньому середовищу і справедливості через закон.

Поправка до статуту може призвести до того, що переслідування за екоцид стане неефективним та навіть ризикує призвести до негативних наслідків для навколишнього середовища та людей. Зрештою, цей ризик ґрунтується на часто непрозорому внутрішньому процесу самого міжнародного кримінального права і розбіжністю між претензією екоциду на універсальність і екологічною складністю, що характеризує глобальне сьогодення. Держава, яка підпала під дію санкцій, приймає низку агресивних і нестійких стратегій виживання, які зменшують економічний тиск санкцій за рахунок прискореної деградації довкілля.

Майже у всіх суспільствах, навколишнє середовище часто не є основним пріоритетом для громадськості та політиків, які зосереджуються на економічному зростанні та інших нагальних питаннях. В економіках, що розвиваються, а особливо в країнах, що перебувають під санкціями, довкілля теж не отримує достатньої уваги. Проблеми, які шкодять національній безпеці, наприклад безробіття, бідність та дефіцит першої необхідності, є пріоритетними, а не покращення довкілля. Також, оборона є основним пріоритетом в країнах, що перебувають під санкціями, як Іран, Ірак та Північна Корея. Лідери цих країн вкладають зусилля в розвиток військових технологій, зокрема зброї та ракет. Завдяки цьому, вони досягли успіху у виробництві військової техніки, але знепокоюються менше про навколишнє середовище. Такі приклади показують, що недостатня увага до проблем довкілля може бути зумовлена іншими нагальними проблемами [6, р. 994].

Отже, сам термін «екоцид» потребує додаткового ретельного правового опрацювання. Насамперед потрібно конкретизувати по можливості вичерпний перелік діянь, що становлять правову сутність екоциду, враховуючи той факт, що з'являються нові види біологічної та хімічної зброї і компетентні органи повинні негайно реагувати на зміни.

У зв'язку з проблемами уніфікації понять та відмінностями у питаннях регулювання та практики, пропонуємо розуміти під «екоцидом» будь-який негативний вплив людини незалежно від масштабу впливу на навколишнє середовище, або загрозу такого впливу, у тому числі й потенційного, тобто воно також включає охорону екосистем і регулювання діяльності суб'єктів.

Розвиток норм про відповідальність за злочини, спрямовані проти навколишнього середовища, можливий завдяки зміцненню міжнародної співпраці. Міжнародною спільнотою прийнято конвенції, що

регулюють діяльність держав у різних галузях. Що стосується міжнародного права, слід зазначити, що міжнародні угоди розумні та корисні тоді, коли вони схвалені та дотримуються всіх країн, які брали участь у їх укладанні. Крім цього, торкаючись міжнародного екологічного права, необхідно наголосити, що вже давно виникла потреба у прийнятті

конвенції, в якій було б прописано повну заборону на здійснення екоциду, не тільки в період збройних дій, а й у мирний час.

Однак, незважаючи на викладене, слід наголосити, що одних лише правових заходів у боротьбі з екоцидом як міжнародним злочином недостатньо, потрібна ще й політична воля різних держав.

Список використаних джерел:

1. Трішина С.О. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 150–152.
2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14.12.1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633 (дата звернення: 25.04.24).
3. Jodoïn Sébastien, Cordonier Segger Marie-Claire. *Sustainable Development, International Criminal Justice, and Treaty Implementation*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2013. 367 p.
4. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата звернення: 25.04.24).
5. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 25.04.24).
6. Gordon J. Crippling Iran: The UN Security Council and the tactic of deliberate ambiguity. *Georgetown Journal of International Law*. 2013. № 44 (3). P. 973–1006.

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.3>

Костицький В. В.,

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-1692-9810

Балацька О. Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
директор Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
ORCID: 0000-0001-6439-5927

Суходольська А. А.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0002-5794-9167

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

EUROPEAN GUIDELINES FOR LEGAL SUPPORT OF ENVIRONMENTAL POLICY FORMATION IN UKRAINE

Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечною для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів. Екологічна політика – один з напрямів діяльності держави, який має відповідні пріоритети та завдання як соціально-економічного, так і природно-соціального характеру, визначається обов'язком держави щодо забезпечення права людини на сприятливе для життя довкілля. Стратегія екологічної політики – обраний державою курс екологічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення масштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення екологічної безпеки держави, збереження і примноження її природного потенціалу і національного багатства, захист екологічних прав і свобод фізичних осіб, підвищення народного добробуту. Основи екологічної політики ЄС закладені в установчих актах Європейського Союзу, зокрема, у Прем'є-амбулі Консолідованої версії Договору про ЄС, розділ XX Договору «Довкілля», які однією з цілей утворення цього співтовариства вважають принцип сталого розвитку та зміцнення єдності й захисту довкілля, досягнення таких цілей, як збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене та раціональне використання природних ресурсів; боротьба зі зміною клімату. Такі заходи відповідно до статті 37 Хартії основних прав ЄС бути інтегровані в політику Союзу. У зв'язку із підписанням Угоди про Асоціацію між Україною, ЄС та державами-членами ЄС (надалі – Угода) наша держава зобов'язана гармонізувати національне законодавство із вимогами екологічного права ЄС. З цією метою були прийняті Закони України «Про оцінку впливу на довкілля» (2017 р.) та «Про стратегічну екологічну оцінку» (2018 р.), а Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII затверджено Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року (далі – Стратегія екополітики), який введено в дію з 1 січня 2020 року. Не дивлячись на те, що ряд завдань, які випливають із Угоди, ще не виконані, Україна продемонструвала незворотність формування та реалізації нової екологічної політики, яка будується на європейських принципах людиноцентризму, верховенства права та права людини на сприятливе для життя довкілля і екологічну безпеку, відповідальність держави перед людиною.

Ключові слова: екологічна політика, права людини, екологічні права людини, права біженців, право людини на сприятливе довкілля, європейська інтеграція, екологічне право ЄС, екологічне законодавство, екологічна функція держави.

Ukraine implements an environmental policy on its territory aimed at preserving the environment safe for the existence of living and non-living nature, protecting the life and health of the population from the negative impact caused by pollution of the natural environment, achieving a harmonious interaction of society and nature, protection, rational use and reproduction of natural resources. Environmental policy is one of the directions of the state's activity, which has

relevant priorities and tasks of both socio-economic and natural-social nature, determined by the state's obligation to ensure the human right to an environment conducive to life. Environmental policy strategy – the course of environmental policy chosen by the state, designed for a long-term perspective and aimed at solving large-scale economic and social tasks, tasks of cultural development, ensuring the ecological security of the state, preserving and increasing its natural potential and national wealth, protecting environmental rights and freedoms of physical and legal entities, improvement of public welfare. The foundations of the EU's environmental policy are laid down in the founding acts of the European Union, in particular, in the Preamble of the Consolidated version of the Treaty on the EU, Chapter XX of the Treaty "Environment", which consider the principle of sustainable development and strengthening unity and protection of the environment as one of the goals of the formation of this community, the achievement of such goals, how to preserve, protect and improve the quality of the environment; protection of people's health; balanced and rational use of natural resources; combating climate change. such measures in accordance with Article 37 of the Charter of Fundamental Rights of the EU to be integrated into the policy of the Union. In connection with the signing of the Association Agreement between Ukraine, the EU and EU member states (hereinafter – the Agreement), our state is obliged to harmonize national legislation with the requirements of EU environmental law. For this purpose, the Laws of Ukraine "On Environmental Impact Assessment" (2017) and "On Strategic Environmental Assessment" (2018) were adopted, and the Law of Ukraine dated February 28, 2019 No. 2697-VIII approved the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030 (hereinafter referred to as the Ecopolitics Strategy), which came into effect on January 1, 2020. Despite the fact that a number of tasks arising from the Agreement have not yet been fulfilled, Ukraine has demonstrated the irreversibility of the formation and implementation of a new environmental policy, which is based on the European principles of people-centeredness, the rule of law and the human right to an environment conducive to life and environmental safety, responsibility state before man.

Key words: *environmental policy, human rights, human environmental rights, refugee rights, human right to a favorable environment, European integration, EU environmental law, environmental legislation, environmental function of the state.*

Вже сталими у повсякденному вжитку є такі поняття, як «західна цивілізація», «європейська цивілізація», «європейські стандарти», «європейська якість», «євроінтеграція», які використовуються як синонімічні та означають передовсім орієнтацію суспільства, держави і людини на вищі якісні показники, вироблені на Європейському континенті, а також на загальнолюдські цінності.

Західна цивілізація в минулому була далека від тих стандартів, яких вона дотримується сьогодні, Європа завше була одним із найбільш войовничих континентів, її шлях до нинішнього світового домінування позначений драматичними сторінками історії народів. Цю сторону європейської історії використовувала кремлівська пропаганда для творення образу Заходу як вічної загрози для миру, а сьогоднішня російська влада обґрунтовує своє «монопольне» право на контроль над Східною Європою аргументом, що, мовляв, ніхто так добре не захистить місцеві народи від "західної загрози", як росія.

Не обходила своєю «критикою» комуністична пропаганда і природоохоронні питання, зображаючи Захід як зону суцільної екологічної катастрофи, зумовленою «невгамовною гонитвою капіталістів до наживи». Натомість радянське хижацьке поводження з природою призвело до катастрофічних екологічних наслідків. Достатньо згадати злочинне господарювання з вилову риби, яка гнила у портах, а риболовні флотилії у погоні за планом нарощували надалі вилов риби. Або проект повернення сибірських річок з Північного Льодовитого океану на південь. Доволі швидка урбанізація й індустріалізація, зростання кількості алергічних та виразкових захворювань серед населення, надміру інтенсивна

хімізація сільського господарства та поява у результаті цього кислотних дощів, посилення багатьох інших видів тиску радянської економіки на природу зумовили такі диспропорції, які вирішити в умовах радянської влади стало неможливо. Слово «еколог» розглядалося у негативному контексті, а вчені, які ставили питання про охорону довкілля, зазнавали переслідувань [1].

Наприкінці існування СРСР Україна виявилася найбільш екологічно забрудненою в екологічному плані союзною республікою: до наслідків чорнобильської катастрофи додалися проблеми промислового забруднення атмосферного повітря, земель та водних ресурсів, високі показники загальної захворюваності населення, відсталі та енергозатратні технології.

Євроінтеграція була визнана основним зовнішньополітичним напрямом розвитку України з моменту отримання незалежності у 1991 році, фінальною метою якої має бути вступ до Європейського Союзу. Визначений євроінтеграційний курс України ніколи не змінювався, навпаки, його «незворотність» набула конституційного характеру відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 року [7].

Європейський вибір незалежної України дає можливість скористатися як досвідом, так і інвестиціями Європейського Союзу для вирішення проблем охорони довкілля в Україні та формування і реалізації нової екологічної політики держави. Україна здійснює на своїй території екологічну

політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Політикою є особлива діяльність по управлінню державою, суспільством, яка включає нормативну правову, програмну, інституційну, організаційну і контроль-координаційну складові, завдяки яким забезпечується управління економічною, правовою, соціальною, культурною, релігійною сферами та ін. [4]. Термін «політика» походить із Греції і дослівно означає те, що пов'язане з державою, бере свій початок з трактату Аристотеля про державу, правління і уряд – «Політика».

Екологічна політика – один з напрямів діяльності держави, який має відповідні пріоритети та завдання як соціально-економічного, так і природно-соціального характеру [2, с. 64–65]. Виходячи із обов'язку щодо забезпечення права людини на сприятливе для життя довкілля держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) екологічну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, суспільства у цілому. Стратегія екологічної політики – обраний державою курс екологічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення масштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення екологічної безпеки держави, збереження і примноження її природного потенціалу і національного багатства, захист екологічних прав і свобод фізичних і юридичних осіб, підвищення народного добробуту [2, с. 64–65].

Стратегія екологічної політики (або екологічна стратегія) включає в себе визначення пріоритетних цілей народного господарства, засобів та способів їх реалізації, виходячи із змісту об'єктивних процесів і тенденцій стану довкілля, змін у довкіллі та особливостей його охорони, що мають місце в національному та світовому господарстві, і з урахуванням законних інтересів суб'єктів екологічного права [3; 5, с. 121–126].

Реалізація заходів як екологічної стратегії, так і екологічної тактики відбувається, як правило, у правовій формі. Правове закріплення екологічної політики, зокрема, здійснюється: шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів; шляхом ухвалення відповідних законів, указів Президента України та інших нормативних правових актів, у програмах діяльності Кабінету Міністрів України, у цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку.

Нагадаємо, що основи екологічної політики ЄС закладені в установчих актах Європейського Союзу: у Преамбулі Консолідованої версії Договору про ЄС (далі – Договір) однією з цілей утворення цього співтовариства закріплено, зокрема, сприяння економічному й соціальному поступові своїх народів з огляду на принцип сталого розвитку та в контексті завершення формування внутрішнього ринку та зміцнення єдності й захисту довкілля в інтересах усіх мешканців ЄС, включаючи громадян ЄС, біженців та інших осіб, що знаходяться на території ЄС.

Розділ XX Договору має назву «Довкілля», в якому визначено досягнення таких цілей, як: збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене та раціональне використання природних ресурсів; заходи зі сприяння на міжнародному рівні для вирішення регіональних та всесвітніх проблем довкілля та, зокрема, боротьба зі зміною клімату. Згідно з частиною 2 статті 191 цього Розділу політика Європейського Союзу щодо довкілля націлена на високий рівень захисту з урахуванням особливостей різних регіонів Співтовариства. Екологічна політика ЄС будується за засадах превентивності та здійснення запобіжних заходів, першочергового усунення екологічної шкоди, насамперед у її витокі, дотриманні принципу «забруднювач платить» та здійсненні екологічного контролю з дотриманням процедур ЄС [6, с. 699].

Охорона здоров'я людини є результатом наукових знань про те, що стан навколишнього середовища визначає стан здоров'я людини. Зміст низки загальноєвропейських стратегій, зокрема Європейського зеленого курсу (2019) або 8-ї Програми дій з охорони довкілля, відображає ці знання. Захист здоров'я людей у зв'язку зі станом довкілля є давньою метою ЄС, неодноразово включеною до Програм дій з охорони довкілля. Компетенція ЄС у сфері захисту здоров'я людей також розглядається у статті 168 ДФЄС.

Статтею 37 Хартії основних прав ЄС визначено, що високий рівень захисту навколишнього середовища та покращення якості навколишнього середовища мають бути інтегровані в політику Союзу та забезпечуватися відповідно до принципу сталого розвитку. Також політика Союзу повинна забезпечувати високий рівень захисту споживачів, що передбачає використання найкращих результатів знань і технічного прогресу. У вторинному законодавстві ЄС він також відомий як принцип використання найкращих доступних технологій, який має досягатися шляхом інтеграції в інші політики ЄС, що фактично є ще одним принципом – принципом інтеграції екологічної політики [6, с. 1668].

Ці екологічні пріоритети ЄС стали обов'язковими для України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС як відданість його сторін посиленню співробітництва у сфері захисту навколишнього

середовища та принципам сталого розвитку і зеленої економіки. У главі 6 Угоди зазначено, що співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах:

- a) зміна клімату;
- b) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень;
- c) якість атмосферного повітря;
- d) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;
- f) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);
- g) промислове забруднення і промислові загрози;
- h) хімічні речовини;
- i) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві;
- j) шумове забруднення;
- k) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;
- l) міське середовище;
- m) екологічні збори.

Поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатку XXX до Угоди, в якому зазначені нормативні акти ЄС (регламенти, директиви, рішення) у сфері довкілля за відповідними напрямками та строки впровадження Україною їхніх положень з дати набрання чинності Угоди – у повному обсязі з 1 вересня 2017 р. після тривалого процесу її ратифікації усіма державами-членами, а також є правовими джерелами вторинного права ЄС як вся сукупність правових актів, прийнятих інституціями ЄС у галузі охорони довкілля на основі установчих документів ЄС, що становлять первинне право ЄС.

Отже, до вторинного права ЄС відносять такі акти, як регламенти, директиви, рамкові рішення. Регламент – акт найвищої юридичної сили, що прирівнюється до закону, приймається Європейським парламентом або спільно Європейським парламентом і Радою, має пріоритет перед національними законодавствами при вирішенні питань однієї сфери, а всі наступні національні закони мають прийматися з урахуванням положень регламентів. Директиви – акти, що приймаються або Європейським парламентом, або Радою, або Єврокомісією, і називаються «рамковими законами» та впроваджуються у практику держав-членів ЄС через національне законодавство. Якщо якась країна не запровадила вчасно

відповідну директиву до національного законодавства, вона однаково має силу закону в цій країні, і її порушення може бути оскаржено в Суді ЄС. Рішення ЄС – акт індивідуальної, але обов'язкової дії, що приймається Радою Європейського Союзу, і може бути адресований як державам-членам, так і окремими юридичним і фізичним особам.

У зв'язку із підписанням Угоди Україна зобов'язана гармонізувати національне законодавство із вимогами екологічного права ЄС.

З цією метою були прийняті два основних закони – «Про оцінку впливу на довкілля» (2017 р.) та «Про стратегічну екологічну оцінку» (2018 р.), Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII затверджено Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року (далі – Стратегія екополітики), який введено в дію з 1 січня 2020 року. Цілі і завдання Стратегії екополітики спрямовані на досягнення стабілізації екологічної ситуації та досягнення істотних зрушень щодо покращення стану навколишнього природного середовища.

Варто також відзначити нормативні акти Кабінету Міністрів України, ухвалені з метою реалізації механізму оцінки впливу на довкілля в Україні. З метою реалізації Стратегії екополітики розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.03.2022 № 276-р затверджено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2021-2025 роки (далі – Національний план), виконання якого дозволить стабілізувати і поліпшити стан довкілля та створити природне середовище, екологічно безпечне для життя і здоров'я населення. Національний план складається зі 190 заходів природоохоронного спрямування, запропонованими центральними органами виконавчої влади, місцевими органами самоврядування, громадськістю. До них входять заходи з метою збереження природних екосистем, підтримки їх цілісності, поліпшення якості життя і здоров'я населення, забезпечення екологічної безпеки, впровадження збалансованої системи природокористування для сталого розвитку суспільства.

Зазначені заходи передбачають забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України а також формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва. У цих заходах визначено завдання щодо зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийняттого рівня, передбачено шляхи удосконалення та розвиток державної управління у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів.

З врахуванням статті 17 Конституції України, яка визначає питання безпеки як основну функцію держави та справу усього Українського народу, проведено парламентські слухання на тему «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на

наступні п'ять років», Рекомендації яких схвалено Постановою Верховної Ради України від 14.01.2020 № 457-IX.

Відзначимо, що екологічні пріоритети політики України задекларував Президент України Володимир Зеленський, який, зокрема, на Саміті G-20 в Індонезії включив до 10 стратегічних завдань для України подолання наслідків екоциду як масштабного руйнування у результаті російської воєнної агресії доквілля, у якому живе Український народ. Одним з найважливіших стратегічних документів в реалізації екологічної політики став Указ Президента України № 111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації».

Важливим кроком у формуванні та реалізації нової екологічної політики України стало запровадження у 2017 році Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля (ОВД), в якому (<https://eia.menr.gov.ua/>) можна знайти інформацію про те, яка господарська діяльність буде проводитись у місці проживання конкретних людей, має запрацювати загальнодержавна автоматизована система «Відкрите довкілля», де можна буде знайти різноманітну екологічну інформацію у зручному для користування форматі.

Перші досягнення у формуванні нової еколого-правової політики України у контексті європейської інтеграції були проаналізовані у Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році, підготовленій Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, у розділі 15.1 «Національна та регіональна екологічна політика» якої зазначено, що усталена практика країн ЄС та міжнародних організацій

природоохоронного спрямування передбачає перегляд (коригування) кожні п'ять-шість років стратегічних цілей екологічних політик за результатами аналізу ефективності їх впровадження.

Певні кроки зроблено і щодо формування нової регіональної екологічної політики, зокрема, вдосконалення екологічного управління на місцях, розроблення методології та підготовки місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища, розроблення або перегляду і схвалення регіональних природоохоронних програм, впровадження екологічної складової в стратегічні документи розвитку міст та регіонів, розроблення відповідної нормативної бази та екологічних паспортів регіонів, у яких мають бути наведені дані про стан навколишнього природного середовища та природних ресурсів і природно-заповідний фонд, стан поводження з відходами, ядерну та радіаційну безпеку. Також визначено найважливіші екологічні проблеми кожної області, які потребують вирішення.

Згідно з Оцінкою виконання Україною Угоди про асоціацію із ЄС у сфері охорони довкілля за 2021 рік ряд завдань органами державної влади та місцевого самоврядування не виконано. Це стосується питань екологічного контролю, моніторингу та управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, промислових аварій та поводження з упаковкою, інформування громадян про проблеми охорони довкілля. Однак наведені вище аргументи свідчать про незворотність формування та реалізації нової екологічної політики України, яка будується на європейських принципах людиноцентризму, верховенства права та права людини на сприятливе для життя довкілля і екологічну безпеку, відповідальність держави перед людиною та забезпечення ефективності реалізації державою своєї екологічної функції.

Список використаних джерел:

1. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи. Київ: УСП МСБ «Eusmeu», 2003. 772 с. Серія «Екологічна бібліотечка». № 5. Бібліотечка журналу «Малий та середній бізнес».
2. Костицький В. В. Екологічне право України: [підручник] Перша книга Василя Костицького. Дрогобич: Коло, 2012. 360 с.
3. Стратегія розвитку України: виклики часу та вибір. Базовкін Є., Білоук А., Валецький О. та ін. Київ: НІСД, 1994. 177 с.
4. Політологія. Підручник / За загальною редакцією проф. Кременя В.Г., проф. Горпача М.І. Харків: Друкарський центр «Єдінороз», 2001. 640 с.
5. Валецький О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження. Київ: НІСД, 2001. С.121–126.
6. Tomasek M., Šmekajklal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с.
7. Закон України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 07.02.2019, № 2680. VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

УДК [342.951:347.775](477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.4>

Кравченко О. М.,

кандидат юридичних наук, докторант

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ORCID: 0000-0002-8870-7662

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL SECURITY OF THE PROTECTION OF CONFIDENTIAL INFORMATION AND COMMERCIAL BUSINESS SECRETS IN UKRAINE

*Наукова розвідка присвячена аналізу наявного законодавства в сфері правової охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу в Україні. Задум наукової розвідки зумовлений станом способів захисту та охорони комерційної таємниці (КТ) та конфіденційної інформації (КІ) бізнесу. Запропонований новий юридичний термін та його визначення, а саме: **комерційні секрети (КС)** – це інформація, яка має комерційну цінність у сфері бізнесу і стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого) підприємств, установ або організацій. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ).*

Встановлено напрями удосконалення правових та інституційних механізмів охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу, а також порівняння наявних нормативно-правових документів зарубіжних держав з метою імплементації найкращого з них в національну практику. На сьогодні в Україні приватний бізнес сам регулює відносини щодо визначення та охорони КТ, шляхом прийняття відповідних локальних нормативно-правових документів підприємства, установи чи організації. Таким чином, організаційно-правовими заходами забезпечення в сфері охорони КІ та КТ бізнесу є оформлення на підприємстві, установі чи організації певних локальних документів, що забезпечують охорону та захист КТ – це наказ, статут, трудові контракти та угоди, правила внутрішнього розпорядку, які передбачають обов'язок утримуватись від розголошення її третім особам, а також встановлюють відповідальність за порушення цих умов договору.

Отже, для надійної організаційно-правової протидії сучасним загрозам бізнесу в Україні потрібно прийняти відповідний закон про охорону КТ. Наприклад, так зробили США (2016), Німеччина (2019) та інші держави з ринковою економікою. Встановлено, що для успішного захисту КС бізнесу в Україні потрібно використовувати нормативно-правові, організаційні та технічні методи захисту.

Ключові слова: комерційна таємниця, комерційні секрети, конфіденційна інформація, комерційна цінність, інтелектуальна власність, охорона, захист, власник.

*Scientific intelligence is dedicated to the analysis of existing legislation in the field of legal protection of confidential information and commercial business secrets in Ukraine. The purpose of scientific intelligence is determined by the state of methods of defence and protection of trade secret (TS) and confidential information (CI) of business. A new legal term and its definition is proposed, namely: **commercial secrets (CS)** is information that has a commercial value in the field of business and relates to a specific secret (technical, production, organizational or other) of enterprises, institutions or organizations. The totality of CS is a trade secret (TS).*

The ways of improvement of legal and institutional mechanisms for the protection of confidential information and commercial secrets of business have been established, as well as a comparison of existing regulatory and legal documents of foreign countries with the aim of implementing the best of them into national practice. Today in Ukraine, private business itself regulates relations regarding the definition and protection of TS, by adopting the relevant local regulatory documents of the enterprise, institution or organization. Thus, the organizational and legal measures to ensure the protection of CI and TS of business are the drawing up of certain local documents at the enterprise, institution or organization that ensure the protection and protection of TS – these are orders, statutes, labor contracts and agreements, rules of internal procedure that provide the obligation to refrain from disclosing it to third parties, as well as establish liability for violation of these terms of the contract.

That is way, for a reliable organizational and legal counteraction to modern threats to business in Ukraine, it is necessary to adopt an appropriate law on the protection of TS. For example, the USA (2016), Germany (2019) and other states with a market economy did so. It has been established that for the successful protection of the CS of business in Ukraine, it is necessary to use legal, organizational and technical methods of protection.

Key words: trade secret, commercial secrets, confidential information, commercial value, intellectual property, protection, defence, owner.

Основною метою наукової розвідки є встановлення організаційно-правового забезпечення охорони КІ та КТ(КС) бізнесу, а також прогалини законодавства України в сфері охорони КІ та КТ(КС). Це потрібно для удосконалення організаційно-правового забезпечення, а також прогалин законодавства України щодо КІ та КТ бізнесу в Україні, як сучасної європейської держави.

Вважаємо, що **наукова розвідка (НР)** – це наукова діяльність людини або групи людей, спрямована на пошук нового (матеріального, нематеріального), проведення наукових досліджень у певній галузі науки, аналіз і систематизацію результатів розвідки у вигляді теорій, гіпотез, наукових доробків тощо. Результати НР підлягають опублікуванню та захисту у складі дисертацій, монографій, наукових статей, тез доповідей, інших наукових доробків.

НР має на меті відкриття нових можливостей в бутті людини, удосконалення наявних та пошук нових сфер її діяльності тощо. Вона відіграє важливу роль у розвитку інновацій та створенні нових технологій в розвиненій демократичній державі з ринковою економікою. Кожна держава має стимулювати НР матеріально, нематеріально, у тому числі надаючи доступ до інформаційних ресурсів, потрібних досліднику для проведення дослідів у певній галузі науки.

За змістом НР – це пошук та оброблення потрібної інформації, визначення проблематики в певній сфері НР, а потім представлення власних міркувань (вдосконалення, пошук нового тощо) щодо певної сфери діяльності людини у вигляді наукових доробків.

Можемо констатувати, що кожна держава в сучасному світі має всіляко стимулювати, підтримувати наукових дослідників у їхніх НР для розвитку нових технологій, пошуку нових знань і сфер діяльності людини як громадянина тощо. Це сприятиме потужному економічному, соціальному, фінансовому розвитку держави.

Наукова розвідка присвячена організаційно-правовому забезпеченню та методам протидії сучасним загрозам КТ(КС) бізнесу в Україні, а також протидії бізнес-шпигунству та ін. Більше того, внесенні пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в сфері охорони КТ(КС) бізнесу до стандартів Європейського Союзу (ЄС), шляхом прийняття закону про КТ.

Вважаємо, що **бізнес-шпигунство (БШ)** – це отримання інформації, яка має комерційну цінність для бізнес-діяльності фірми або іншого суб'єкта господарювання та надає переваги у сфері бізнесу над конкурентами, шляхом використання заборонених законом методів.

Технічне бізнес-шпигунство (ТБШ) – це незаконний збір комерційно цінної інформації для бізнесу, шляхом зняття цієї інформації ТБШ за допомогою спеціальних технічних засобів.

Є нагальна потреба для встановлення можливих законних методів протидії бізнес-шпигунству, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення надійної охорони комерційних секретів (КС) бізнесу в Україні.

Нами запропоновано нові юридичні терміни в Україні, а також пропозиції щодо вдосконалення наявних юридичних термінів, а саме:

1) **Наукова розвідка (НР)** – це наукова діяльність людини або групи людей, спрямована на пошук нового (матеріального, нематеріального), проведення наукових досліджень у певній галузі науки, аналіз і систематизацію результатів розвідки у вигляді теорій, гіпотез, наукових доробків тощо. Результати НР підлягають опублікуванню та захисту у складі дисертацій, монографій, наукових статей, тез доповідей, інших наукових доробків;

2) **Бізнес-шпигунство (БШ)** – це отримання інформації, яка має комерційну цінність для бізнес-діяльності фірми або іншого суб'єкта господарювання та надає переваги у сфері бізнесу над конкурентами, шляхом використання заборонених законом методів;

3) **Технічне бізнес-шпигунство (ТБШ)** – це незаконний збір комерційно цінної інформації для бізнесу, шляхом зняття цієї інформації ТБШ за допомогою спеціальних технічних засобів;

4) **Комерційні секрети (КС)** – це інформація, яка має комерційну цінність у сфері бізнесу і стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого) підприємств, установ або організацій. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ);

5) **Комерційна таємниця (КТ)** – це комерційно цінна інформація; суб'єкт господарювання є власником технічної, організаційної інформації або інших КС, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона не відома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів для її захисту;

6) **Конфіденційна інформація (КІ)** – це інформація, в тому числі сімейні секрети, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов.

Наприклад, нами було проведено НР у сфері охорони та захисту інформації з обмеженим доступом, а саме: комерційної таємниці (КТ), комерційних секретів КС, конфіденційної інформації (КІ), розвідувальної таємниці (РТ) та ін. [1–19].

За змістом НР – це пошук та оброблення потрібної інформації, визначення проблематики в певній сфері НР, а потім представлення власних міркувань (вдосконалення, пошук нового тощо) щодо певної сфери діяльності людини у вигляді наукових доробків.

Можемо констатувати, що кожна держава в сучасному світі має всіляко стимулювати, підтримувати наукових дослідників у їхніх НР для розвитку нових технологій, пошуку нових знань і сфер діяльності людини як громадянина тощо. Це сприятиме потужному економічному, соціальному, фінансовому розвитку держави.

У відповідності до стратегії інформаційної безпеки, де зазначено, що хоча право на приватність (захист конфіденційної інформації про особу, невтручання в особисте життя) є одним з основних прав людини, що закріплено в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних документах, а також конституціях більшості держав світу, цифрові трансформації змінюють і цю сферу. Збільшення кількості соціальних мереж, їх інтегрованість з іншими соціальними сервісами повсякденного користування, а також специфіка організації всесвітньої мережі Інтернет ставлять під загрозу гарантії права особи на приватність. Спроби врегулювати цю проблему тривають, формуються нові підходи у забезпеченні балансу права на приватність та інформаційної безпеки держави [20].

В ст. 21 ЗУ «Про інформацію» зазначає, що інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною вважається інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [21]. Більше того, конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [21].

А у ст. 7 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» вказано, що конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [22]. Розпорядники інформації, визначені ч. 1 ст. 13 цього Закону, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [22]. У ст. 8 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» подано визначення таємної інформації як інформації, доступ до якої обмежується відповідно до ч. 2 ст. 6 цього ЗУ, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству й державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську, розвідувальну таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю, в тому числі комерційну таємницю [22].

Основоположні норми інституту правового регулювання КТ(КС) бізнесу в Україні передбачені ЦКУ. Встановлено, що визначення комерційної таємниці міститься ЦКУ [23], а також у Господарському кодексі України (ГКУ) [24], але, на наш погляд, потребує удосконалення. У ст. 505 ЦКУ зазначено, що КТ є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складників є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з тим має комерційну цінність та була предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [24].

У ст. 162 ГКУ вказано, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності [24].

Юридичні терміни на кшталт «володільць КТ» (ГКУ) [24], «особа» (ЦКУ) [23], на наш погляд, потрібно замінити на термін «власник КТ», як ми і запропонували в проєкті Закону України «Про комерційну таємницю» [25, дод. А].

В статті 505 ЦКУ вживається термін «особа», але незрозуміло, яку «особу» має на увазі законодавець, а саме: юридичну особу чи фізичну особу. На нашу думку, потрібно чітко зазначити у ст. 505 ЦКУ, що саме юридична особа, і сформулювати його наприклад так: КТ є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складників є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з тим має комерційну цінність та була предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих юридичною особою, яка законно контролює цю інформацію.

У статті 162 ГКУ зазначено, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності [24]. Тут, окрім не зовсім коректного, на нашу думку, терміна «володільць КТ» (змінити на «власник КТ»), потрібно прибрати згадки про конфіденційність, адже конфіденційна

інформація – це інформація про фізичну особу, а не юридичну особу. І сформулювати визначення КТ у ст. 162 ГКУ наприклад так: суб'єкт господарювання, що є власником технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до її охорони.

Встановлено такі сучасні нормативно-правові заходи охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці бізнесу в Україні:

1. Власник інформації, яка має комерційну цінність, сам визначає на власний розсуд, чи буде інформація, що має комерційну цінність, належати до КІ або КТ.

2. Власник інформації, яка має комерційну (економічну) цінність, власноруч встановлює заходи захисту цієї інформації (яка має комерційну цінність) та інші аспекти, пов'язані з охороною КІ або КТ, а саме юридичні заходи, організаційні, технічні та ін.

3. Власник інформації, яка має комерційну цінність, встановлює терміни засекречування КІ або КТ, коло осіб, які можуть бути ознайомлені із вказаною інформацією (на договірних засадах).

Таким чином, до організаційно-правових заходів належать такі способи охорони КІ та КТ, що передбачають використання певного комплексу правових засобів, наданих законом і підзаконними актами особам, які законно контролюють таку інформацію. До них слід віднести розробку і прийняття локальних нормативних актів: Перелік відомостей, які становлять КІ або КТ, Положення про КІ або КТ підприємства, Інструкцію, яка зобов'язує співробітників підприємства, установ або організацій дотримуватися режиму нерозголошення КІ або КТ, Угоду про нерозголошення КІ або КТ тощо. Стосовно КТ в Україні потрібно прийняти окремий закон, щоб урегулювати всі аспекти охорони КТ. А щодо КІ, вважаємо за доцільне в законодавчому визначенні КІ прибрати згадки про юридичну особу. І сформулювати його наприклад так: конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов.

Встановлено, що для системного захисту КТ(КС) та КІ бізнесу в Україні, потрібно використовувати наступні сучасні організаційно-правові заходи:

– **юридичні** заходи з метою правової охорони КТ або КІ бізнесу оформляються наступні документи: статут підприємства (де прописують, що запроваджується режим КТ); засновницький договір; колективний договір; положення про КТ та правила її збереження; положення про дозвільну систему доступу

виконавців до документів і відомостей, що становлять КТ бізнесу; про режим роботи працівників із даними, що становлять КТ;

– **організаційні**, щоб захистити інформацію, яка є важливою для бізнесу обмежують доступ до неї осіб, які не повинні мати доступ до такої, шляхом створення відповідного режимного підрозділу, або якщо це мале підприємство, залученням відповідальної однієї особи або кількох;

– **технічні** з метою захисту інформації, що має комерційну цінність для бізнесу використовують різноманітні технічні пристрої, обладнання, програми та ін. Це потрібно для протидії ТБШ.

Більш детально ознайомиться із системою захисту КТ бізнесу можна нижче (таблиця № 1).

Також важливим є створення на певній фірмі, відділів конкурентної контррозвідки бізнесу, а також відділу конкурентної розвідки бізнесу (або просто служба безпеки підприємства – СБП). Основними функціями конкурентної контррозвідки бізнесу є:

1. Перевірка персоналу підприємства, установи чи організації, в тому числі із залученням поліграфа, а також інші методи можливого виявлення комерційних шпигунів чи їх агентів, завербованих осіб конкурентами та ін.

2. Використання технічних засобів зняття інформації на підприємстві, установі чи організації для моніторингу персоналу, гостей та ін., а також технічного захисту інформації, що має комерційну цінність.

3. Комбіновані методи та ін.

Тепер розглянемо бізнес-розвідку підприємства, установи чи організації, а саме, які методи вона повинна застосовувати:

1. Законні методи збирання інформації щодо конкурентів певного бізнесу.

2. Збір відкритої інформації та інші законні методи, щодо конкурентної фірми або іншого суб'єкта господарювання.

3. Аналіз зібраної інформації про конкурентну фірму, підприємство, установу чи організацію.

4. Представлення керівництву підприємства, установи чи організації аналітичних відомостей щодо конкурентів, а також можливі загрози від них.

5. Інші законні методи.

Потрібно розуміти чітку грань між конкурентною розвідкою та комерційним, економічним, промисловим або бізнес-шпигунством. Яка полягає в тому, що конкурентна розвідка підприємства, установи чи організації повинна використовувати включно законні методи у своїй діяльності. На відміну від комерційного, економічного, промислового, бізнес-шпигунства, які відповідно у своїй діяльності використовують незаконні методи заборонені законом.

Конкурентна розвідка – це збір відкритої інформації про конкурентів, а саме повинна використовувати виключно законні методи у своїй діяльності.

Конкурентна контррозвідка підприємства, установи та організації – це підрозділ служби безпеки підприємства (СБП), який повинен виявляти комерційних шпигунів та їх агентів, застосовувати технічні засоби на підприємстві з метою виявлення шляхів можливого витоку інформації, яка має комерційну цінність для бізнесу.

Як ми вже зазначали, що **комерційне, економічне, промислове шпигунство** – це здобування інформації яка має комерційну цінність незаконними методами. Бізнес-шпигуни для здобування комерційно цінної інформації (контрагента або іншого цікавого їм бізнесу) використовують, як правило, такі незаконні методи: а) **технічні** (застосування технічних засобів ТБШ для зняття комерційно цінної інформації іншого бізнесу); б) **агентурні** (вербування на компроматі або в інший спосіб, наприклад, шляхом підкупу працівників іншого бізнесу, засилання агента / працівника або ін.). Потрібно зазначити, що перших осіб (власник, глава правління, генеральний директор, директор) не вербують, а починають із других осіб, третіх та інших до прибиральниці; в) **комбіновані**; г) **та ін.**

Саме тому для захисту КС бізнесу потрібно підходити досить ретельно, використовувати надійні технічні засоби, а також ретельно добирати персонал та ін.

Нами встановлено, що **бізнес-шпигунство (БШ)** – це отримання інформації, яка має комерційну цінність для бізнес-діяльності фірми або

іншого суб'єкта господарювання та надає переваги у сфері бізнесу над конкурентами, шляхом використання заборонених законом методів.

Підсумовуючи НР можемо стверджувати, що для удосконалення організаційно-правової охорони КТ бізнесу в Україні, потрібно прийняти відповідний закон про КТ (КС). На кшталт, який був нами розроблений і запропонований у попередніх НР » [25, дод. А].

Ми з'ясували, що стосовно КТ в Україні потрібно прийняти окремий закон, щоб врегулювати усі аспекти захисту КТ, а щодо КІ, вважаємо за доцільне в законодавчому визначенні КІ прибрати згадки про юридичну особу.

Особливість організаційно-правової охорони КТ(КС) та КІ в Україні в тому, що потрібно чітко розмежувати ці два поняття. КІ – це цінна інформація, що стосується фізичної особи, а КТ – це комерційно цінна інформація для юридичних осіб та бізнесу в цілому. Стосовно КІ в Україні, що циркулює в органах владних повноважень, на нашу думку цю інформацію потрібно віднести до службової інформації.

Нами запропоновано нові юридичні терміни в Україні, а також пропозиції щодо вдосконалення наявних юридичних термінів, а саме:

1) **Наукова розвідка (НР)** – це наукова діяльність людини або групи людей, спрямована на пошук нового (матеріального, нематеріального),

Таблиця № 1

СХЕМА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ БІЗНЕСУ (КТБ)

Нормативно-правовий метод захисту КТБ	Організаційний метод захисту КТБ	Технічний метод захисту КТБ	Інші законні методи захисту КТБ
Статут підприємства (де прописують, що запроваджується режим КТБ)	Створення пропускового режиму де циркулює КТБ	Створення технічного відділу захисту КТБ	Створення відділу «бізнес-розвідки»
Колективний договір (де прописуються правила нерозголошення КТБ та відповідальність за їх порушення)	Режим оформлення допуску до КТБ	Заходи забезпечення відеоспостереженням, сигналізацією та іншими сучасними технічними пристроями приміщень, та будівель де циркулює КТБ	Моніторинг відкритої інформації про конкурентів
Положення про КТБ та правила її збереження	Режим доступу до КТБ	Система безпеки із усіма технічними приладами будівель де міститься КТБ для захисту від ТБШ	Інші законні методи бізнес-розвідки
Положення про дозвільну систему доступу виконавців до документів і відомостей, що становлять КТБ	Режимно-секретний відділ захисту КТБ	Електромагнітне екранування приміщень де міститься КТБ для захисту від ТБШ	Створення відділу «бізнес-контррозвідки»
Про режим роботи працівників із даними, що становлять КТБ	Спеціальні перевірки працівників, що безпосередньо працюють із КТБ	Створення надійної системи захисту комп'ютерної техніки, мереж де циркулює КТБ для захисту від ТБШ	Протидія бізнес-шпигунству, та бізнес-розвідці конкурентів
Інше	Інші заходи забезпечення захисту КТБ	Інші технічні заходи забезпечення захисту КТБ	Протидія технічному-шпигунству ¹

(Footnotes)

¹ Схеми системи захисту комерційної таємниці бізнесу (КТБ)

проведення наукових досліджень у певній галузі науки, аналіз і систематизацію результатів розвідки у вигляді теорій, гіпотез, наукових доробків тощо. Результати НР підлягають опублікуванню та захисту у складі дисертацій, монографій, наукових статей, тез доповідей, інших наукових доробків;

2) **Бізнес-шпигунство (БШ)** – це отримання інформації, яка має комерційну цінність для бізнес-діяльності фірми або іншого суб'єкта господарювання та надає переваги у сфері бізнесу над конкурентами, шляхом використання заборонених законом методів;

3) **Технічне бізнес-шпигунство (ТБШ)** – це незаконний збір комерційно цінної інформації для бізнесу, шляхом зняття цієї інформації ТБШ за допомогою спеціальних технічних засобів;

4) **Комерційні секрети (КС)** – це інформація, яка має комерційну цінність у сфері бізнесу і стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого) підприємств, установ або організацій. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ);

5) **Комерційна таємниця (КТ)** – це комерційно цінна інформація; суб'єкт господарювання є власником технічної, організаційної інформації або інших КС, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона не відома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів для її захисту;

6) **Конфіденційна інформація (КІ)** – це інформація, в тому числі сімейні секрети, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов.

Отже, для надійної правової протидії бізнес-шпигунству та іншим сучасним загрозам бізнесу в Україні потрібно прийняти відповідний закон про охорону КТ на кшталт запропонованого нами [25, дод. А]. Наприклад, так зробили США (2016), Німеччина (2019) та інші держави з ринковою економікою. Встановлено, що для успішного захисту КС бізнесу в Україні потрібно використовувати нормативно-правові, організаційні та технічні методи захисту від бізнес-шпигунства. Держава через органи владних повноважень має стимулювати та всіляко допомагати бізнесу в охороні та захисту КТ(КС) для успішного зростання економіки нашої держави.

Встановлено, що для удосконалення організаційно-правового забезпечення охорони КІ та КТ бізнесу в Україні, потрібно використовувати наступні сучасні заходи:

– **юридичні** заходи з метою правової охорони КТ або КІ бізнесу оформляються наступні документи: статут підприємства (де прописують, що запроваджується режим комерційної таємниці (КТ)); засновницький договір; колективний договір; положення про КТ та правила її збереження; положення про дозвільну систему доступу виконавців до документів і відомостей, що становлять КТ бізнесу; про режим роботи працівників із даними, що становлять КТ;

– **організаційні**, щоб захистити інформацію, яка є важливою для бізнесу обмежують доступ до неї осіб, які не повинні мати доступ до такої, шляхом створення відповідного режимного підрозділу, або якщо це мале підприємство, залученням відповідальної однієї особи або кількох;

– **технічні** з метою захисту інформації, що має комерційну цінність для бізнесу використовують різноманітні технічні пристрої, обладнання, програми та ін. В тому числі для надійної протидії ТБШ.

Список використаних джерел:

1. Кравченко О.М. Дивергенція між конфіденційною інформацією та комерційною таємницею в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 110–116.
2. Кравченко О.М. Confidential information and trade secret as restricted information in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 3. С. 45–52.
3. Кравченко О.М. Охорона конфіденційної інформації в Україні. *Екологічне право*. 2022. № 3–4. С. 29–31.
4. Кравченко О.М. Удосконалення охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації в Україні для інтеграції в Європейське бізнес-середовище. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, Том 1. С. 211–220.
5. Кравченко О.М. Інтеграція стандартів охорони комерційної таємниці України до європейського бізнес-середовища. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск, Том 1. С. 175–181.
6. Кравченко О.М. Інтеграція стандартів охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці України до стандартів Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4, Том 2. С. 189–195.
7. Кравченко О.М. Розмежування понять «конфіденційна інформація» та «комерційна таємниця» у стратегії інформаційної доктрини України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81). С. 98–104.
8. Кравченко О.М. Охорона конфіденційної інформації та комерційної таємниці в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвипуск №1. С. 471–475.
9. Кравченко О.М. Суб'єкти та їх повноваження щодо охорони комерційної таємниці в Україні. *Органи публічної влади в Україні: теорія та практика: колект. моногр. Київ : МОН України ; НУ «Одеська юридична академія», 2019. С. 133–156.*
10. Кравченко О.М. International experience of regulatory and legal protection of commercial business secrets. *Philosophy, economics and law review*. 2023. № 1. С. 285–295.

11. Кравченко О.М. Сучасний стан нормативно-правової охорони комерційної таємниці в Україні. *Цивільне право і процес: витоки, здобутки та перспективи розвитку* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 18–19.12.2020). Київ : Київський регіональний науковий центр НАПрН України, 2020. С. 105–108.
12. Кравченко О.М. Комерційна таємниця. *Право та закон: теорія, методологія, практика* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 15.04.2021). Київ : Центр учбової літератури, 2021. С. 57–61.
13. Кравченко О.М. Дистинкція між конфіденційною інформацією та комерційною таємницею. *Право та закон: теорія, методологія, практика* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 15.04.2021). Київ : Центр учбової літератури, 2021. С. 35–38.
14. Кравченко О.М. Конкурентна розвідка та конкурентна контррозвідка підприємства, установи чи організації. *Модернізація інститутів держави і права під впливом глобалізації* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 25.11.2021). Київ : Центр учбової літератури, 2021. С. 57–62.
15. Кравченко О.М. Конфіденційна інформація в Україні. *Правова держава в умовах воєнного та післявоєнного стану* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 09.06.2022). Київ : Центр учбової літератури, 2022. С. 43–46.
16. Кравченко О.М. Конфіденційна інформація та комерційна таємниця в Україні. *Роль юридичної науки у становленні нового світового порядку у воєнний і післявоєнний час* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. (м. Рига, Латвійська Республіка, 29–30.07.2022). Рига : Балтійська міжнародна академія, 2022. С. 166–169.
17. Кравченко О.М. Комерційна таємниця та конфіденційна інформація у бізнес-просторі України. *Правові та безпекові аспекти життя в Україні* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 14.10.2022). Київ : Центр учбової літератури, 2022. С. 15–17.
18. Кравченко О.М. Стан та розвиток охорони комерційної таємниці в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики* : зб. матеріалів XV Міжн. юрид. наук.-практ. конф. Присвячена 102-річчю НУК імені адмірала Макарова (Миколаїв, 28–29.12.2022). Миколаїв: НУК імені адмірала Макарова, 2022. С. 171–174.
19. Кравченко О.М. Нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. № 1/2019. С. 82–89.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 15 жовтня 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
21. Про інформацію : Закон України. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
22. Про доступ до публічної інформації : Закон України. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
23. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: [//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2312#n2312](https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2312#n2312) (дата звернення: 12.07.2023).
24. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: [//zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page](https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page) (дата звернення: 12.07.2023).
25. Кравченко О.М. Адміністративно-правові засади охорони комерційної таємниці в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 253 с.

Паламарчук Г. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5189-8952

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО РОЗКРАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЗАХИСНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

ABOUT THE QUESTION OF THEFT OF STATE FUNDS DURING THE CONSTRUCTION OF PROTECTIVE ENVIRONMENTAL FACILITIES

Стаття присвячена особливостям притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності за вчинення сфері розкрадання державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів. В контексті даної статті аргументовано значимість та актуальність вивчення зазначеної тематики. У статті з використані узагальнюючі статистичні показники уповноважених державних екологічних та правоохоронних органів у сфері розкрадання державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів. Зроблений певний аналіз їх сучасного стану, з якого робиться висновок, що показники злочинної діяльності в цій сфері залишаються усталено високими. Вивчено особливості кримінально-правової охорони довкілля на даному етапі розвитку нашої держави. Вказується мета та мотив вчинення даної категорії кримінальних правопорушень. Розглянуто застосування певних норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства стосовно виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності правопорушників у сфері розкрадання державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів. Визначено чинники, які сприяють правопорушникам ухилятися від притягнення до відповідальності за вчинення вказаних злочинних діянь. Відзначається, що сьогоднішня злочинна діяльність у цій сфері сформувалась як тіньовий кримінальний бізнес, що направлений на отримання бізнесової вигоди від напрацьованих схем відмивання коштів, корупційних діянь тощо. Констатовано шкідливість корупційних діянь в цій сфері та відмічається факт її позитивного впливу на латентність такого виду злочинної діяльності, а відповідно ускладнення притягнення правопорушників у сфері довкілля до відповідальності. Наведена статистична інформація стосовно вчинення корупційних проявів державних службовців різних державних та приватних фондів, які займаються й будівництвом захисних екологічних об'єктів. Торкається питання реалізації необхідних завдань правоохоронної системи у сфері розкрадання державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів. Вказується на наявні прогалини та недосконалості у законодавстві, які сприяють вчиненню корумпованих діянь та надають можливість розкраданню державних коштів при будівництві захисних екологічних об'єктів. Розглядається питання виявлення таких діянь та можливі шляхи запобігання їх вчиненню. Зазначається про необхідність проведення реформ потребує і система державних органів, які здійснюють реалізацію екологічної політики та будівництва захисних екологічних об'єктів. В кінці статті робиться висновок про те, що екологічним проблемам не приділяється належної уваги, присутня висока латентність в цій сфері, перш за все, через корупцію та розкрадання державних коштів, які виділяються з Державного бюджету для охорони довкілля та будівництва захисних екологічних об'єктів. Зазначається, що для уникнення цього фактору, вбачається за потрібне посилення нагляду держави за дотриманням норм закону, належного виконання відповідних державних програм та цільових витрат державних коштів на будівництво захисних екологічних об'єктів та максимально долучати до такого нагляду правоохоронні органи. Констатується, що законодавцю слід переглянути екологічне законодавство, механізм реалізації багатьох положень екологічних законів та привести його у відповідність до сьогоднішніх реалій і законодавства ЄС, оскільки застарілість законодавства дозволяє маніпулювати виділеними коштами.

Ключові слова: довкілля, екологічні правопорушення, правопорушник, кримінальна відповідальність, корупція, розкрадання державних коштів, будівництво захисних екологічних об'єктів.

The article is devoted to the specifics of bringing offenders to criminal responsibility for committing embezzlement of state funds during the construction of protective environmental facilities. In the context of this article, the importance and relevance of the study of the mentioned topic is argued. The article uses generalizing statistical indicators of authorized state environmental and law enforcement agencies in the field of embezzlement of state funds during the construction of protective environmental facilities. A certain analysis of their current state is made, from which it is concluded that the indicators of criminal activity in this area remain consistently high. Peculiarities of criminal and legal protection of the environment at this stage of development of our country are studied. The purpose and motive of committing this category of criminal offenses is indicated. The application of certain norms of criminal and criminal procedural legislation regarding the identification and prosecution of offenders in the field of embezzlement of state funds during the construction of protective environmental facilities is considered. The factors that contribute to offenders evading

prosecution for committing the specified criminal acts have been determined. It is noted that today's criminal activity in this area has formed as a shadow criminal business aimed at obtaining business benefits from well-developed money laundering schemes, acts of corruption, etc. The harmfulness of corrupt acts in this area is noted and the fact of its positive effect on the latency of this type of criminal activity is noted, and accordingly, the difficulty of bringing offenders in the field of the environment to justice. Statistical information is provided regarding the commission of corruption by civil servants of various state and private foundations, which are also engaged in the construction of protective environmental facilities. The issue of implementing the necessary tasks of the law enforcement system in the field of embezzlement of state funds during the construction of protective ecological objects is touched upon. The existing gaps and imperfections in the legislation are indicated, which contribute to the commission of corrupt acts and provide an opportunity for the embezzlement of state funds during the construction of protective environmental facilities. The issue of detection of such acts and possible ways of preventing them are considered. It is noted that the system of state bodies that implement environmental policy and the construction of protective environmental facilities also needs reforms. At the end of the article, it is concluded that environmental problems are not given due attention, there is a high latency in this area, first of all, due to corruption and embezzlement of state funds allocated from the State budget for environmental protection and the construction of protective ecological facilities. It is noted that in order to avoid this factor, it is considered necessary to strengthen state supervision of compliance with the law, proper implementation of relevant state programs and targeted spending of state funds for the construction of protective ecological facilities, and to involve law enforcement agencies in such supervision as much as possible. It is noted that the legislator should revise the environmental legislation, the mechanism for implementing many provisions of environmental laws and bring it into line with today's realities and EU legislation, since the outdated legislation allows manipulation of allocated funds.

Key words: environment, environmental crimes, offender, criminal responsibility, corruption, embezzlement of state funds, construction of protective environmental facilities.

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з важливих засад для ефективного функціонування правової держави є охорона прав та законних інтересів громадян, фізичних та юридичних осіб від протиправних діянь як інших окремих осіб, так і певних груп чи, навіть, посадових осіб. Реалізація цих засад у життя законодавцем покладена на органи, які покликані здійснювати правоохоронну діяльність держави на практиці.

Правоохоронна діяльність – це самостійний вид державної діяльності, яка реалізується з метою охорони права спеціально уповноваженими органами та посадовими особами шляхом застосування юридичних заходів впливу, певних інструментів та в суворій відповідності до закону. До завдань правоохоронної діяльності відноситься і забезпечення безпечного довкілля громадян, зокрема, шляхом попередження вчинення екологічних правопорушень, корупції та розкрадань коштів у цій сфері.

Питання протидії та розкриття кримінальних правопорушень, корупції та розкрадання державних коштів в сфері охорони навколишнього природного середовища на сьогодні має бути одним з пріоритетів у діяльності органів прокуратури. Така позиція витікає із зросту загального показника екологічних правопорушень, який чітко прослідковується у статистичній звітності органів прокуратури. Зокрема, за останні роки було зафіксовано неймовірний стрибок у таких показниках. Так, у 2018 році органами прокуратури було зафіксовано 2669 фактів вчинення екологічних правопорушень у сфері довкілля, у 2019 – 3102, у 2020 – 3501, у 2021 – 4201, 2022 – 3606 [1]. Очевидно, що різниця в бік усталено швидкого росту загального показника вчинення екологічних правопорушень яскраво прослідковується. При чому, цьому виду злочинності присутній

високий показник латентності, оскільки для держави довгий час сфера екології була темним, не вивченим пятном. Високий показник латентності пояснюється, перш за все, наявністю значного рівня корупції розкрадання державних коштів в розглядуваній сфері.

Серед зросту показників екопроблеми посідають й корумповані дії держслужбовців в реалізації екополітики держави та розкрадання державних коштів, що вчиняється у різний спосіб та за дуже вишуканими схемами. Через те, що екологічним проблемам не приділяється належної уваги з боку багатьох органів держави, присутня корупція в Державній екологічній інспекції, присутнє розкрадання державних коштів, які виділяються з Державного бюджету для охорони довкілля та будівництва захисних екологічних об'єктів, проблеми забруднення довкілля сьогодні набувають все більшого та глобально системного характеру. Плачевну ситуацію з охороною довкілля можна чітко прослідкувати з практичної сторони у звітності прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань тощо.

У науковій літературі різним питань вчинення кримінальних екологічних правопорушень приділялась значна увага у роботах різних науковців у сфері кримінології та кримінального права: О. Л. Дубовик, С. Б. Гавриша, В. К. Матвійчука, П. М. Мельника, В. О. Навроцького, Ю. С. Шемшученка, Г. С. Поліщука інших. Але з урахуванням того факту, що показники екопроблеми неспинно ростуть, вивчення питання притягнення до відповідальності за вчинення екологічних правопорушень залишається актуальним та значущим. Особливо, якщо мова стосується корупції та розкрадання державних коштів, адже цьому питанню належної уваги не приділялось. А питання розкрадання державних коштів,

призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів, взагалі не вивчена.

У своїй практиці прокуратура фіксувала різні способи розкрадання державних коштів, призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів.

У 2014 році прокуратура Одеської області виявила факт розкрадання бюджетних при реалізації місцевої екологічної програми. Члени комітету з конкурсних торгів Заставнівського району, умисно в інтересах третіх осіб порушили вимоги Бюджетного кодексу України та ЗУ «Про здійснення державних закупівель» незаконно допустивши до участі в торгах фізичних осіб підприємців спільні дії, яких призвели до розкрадання державних коштів в сумі понад 400 тис. грн [2].

Одна із найгучніших – підробка документів та мільйонні розкрадання в управлінні екологією в Житомирській області, який тягнеться ще з 2015 року [3]. Тоді розробили обласну комплексну програму охорони навколишнього середовища на 2014–2017 роки, на реалізацію якої виділили значні кошти, зокрема, на заміну аварійного обладнання та будівництво нових шляхів каналізаційно-насосних станцій області. Розпорядником коштів визначили Департамент екології та природних ресурсів Житомирської ОДА, який обрав виконавцем робіт із заміни аварійного обладнання каналізаційно-насосних станцій області ПАТ «НВФ «Екологія України». Вартість поставленого за Програмою охорони навколишнього природного середовища обладнання безпідставно збільшили «шляхом документального оформлення безтоварних операцій та перерахування коштів» на інші компанії, які не займалися ніяким будівництвом захисних екологічних об'єктів. За підрахунками прокуратури та слідчих розтрачено майже 600 тис грн. бюджетних коштів. Справу порушили ще в 2015 році. Лише у жовтні 2017 року вручили підозру у розкрадання державних коштів або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та службового підроблення. У вересні 2019 року прокурор Житомирської області, який здійснював контроль за справою, надіслав скаргу про неналежне виконання слідчим, який вів цю справу на етапі досудового слідства, своїх службових обов'язків. В ході дисциплінарного провадження встановлено, що оперативними працівниками підрозділів Житомирського відділу та районного відділення поліції допущено суттєві порушення вимог законодавства при провадженні оперативно-розшукової діяльності. Все це суттєво затягувало розслідування. Та й подальші матеріали судових ухвал у справі також містять факти неналежного контролю за розслідуваннями саме в природоохоронній сфері. Судовий розгляд справи тягнеться.

У травні 2019 року слідчі Головного слідчого управління Нацполіції розпочали досудове розслідування на підставі повідомлення Державної аудиторської служби України [4]. Було встановлено, що службові особи

розпорядника бюджетних коштів, генпідрядника та ще двох підприємств налагодили схему розкрадання бюджетних коштів шляхом завищення обсягів та вартості робіт під час будівництва столичного Подільського мосту. Протягом 2019–2020 років фігуранти уклали угоди з 6 фірмами на загальну суму понад 4 мільярди гривень. Кошти були перераховані субпідрядним організаціям, однак роботи фактично не проводилися. А частину цих коштів виведено в тіньовий обіг.

В рамках проведення досудового розслідування у ймовірного організатора та виконавців схеми розкрадання бюджетних коштів під час виконання робіт з будівництва Подільського мосту в Києві провели 17 санкціонованих обшуків. Слідчі дії проводились безпосередньо під процесуальним керівництвом Офісу Генерального прокурора. Під час обшуків правоохоронці виявили та вилучили документи, чорнові записи та інші носії з інформацією, яка може підтверджувати причетність фігурантів до вчинення злочину. Фігурантам розкрадання державних коштів у великих розмірах було інкриміновано ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу України, – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Подібним схемам сприяє те, що згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року для фінансування заходів щодо охорони довкілля створюються спеціальні екологічні фонди на місцевому та державному рівні (ст. 47) [4]. Ці фонди, зокрема, займаються й будівництвом захисних екологічних об'єктів. Ті, що створюються на місцевому отримують значні повноваження для їх реалізації і дуже часто ці фонди і створюються саме для прикриття типу охорони довкілля та виконання підрядних робіт на будівництво захисних екологічних об'єктів, а безпосередньо там підробляється проектна документація на будівництво захисних екооб'єктів шляхом завищення вартості робіт, матеріалів, інших витрат тощо. Цей спосіб розкрадання державних коштів є найпоширенішим, давнім, перевіреном та дієвим.

Дивлячись на те, що положення згаданого закону сприяють реалізації темних схем, розкрадання державних коштів, означає, що механізм реалізації цих положень застарів, не відповідає сьогоденним реаліям. Діяльність Державної екологічної інспекції до сих пір багато у чому функціонує на принципах, які були закладені ще з часів радянського суспільства. Дивлячись на такі умови, у недобросовісних чиновників давно вже напрацьована тактика дій, як перекрутити його положення за для отримання темних грошей від держави шляхом розкрадання її коштів, а від так, положення, зокрема, цього закону потребує негайного перегляду своїх положень та напрацьовані законодавчих новел у відповідності з сьогоденням, запобіжних методів розкраданню державних коштів тощо.

Але ж, дивлячи на сьогоднішні положення вказаного закону, якщо законодавець передбачив таке положення, відповідно повинен тоді бути й серйозний механізм його реалізації та контролю за його виконанням. Таким механізмом мають бути жорсткі, ретельні часті та перевірки таких фондів на законність та прозорість реалізації усіх положень проектних програм будівництва захисних екологічних об'єктів. І ці перевірки мають носити частий та виключно несподіваний характер, та й спеціалісти, які будуть здійснювати такі перевірки мають бути виключно незалежними експертами. Такі заходи забезпечать невідповідний, більш прозорий процес перевірки діяльності таких фондів, зокрема, з акцентом на наявність фактів чи відсутність розкрадання державних коштів, призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів. Саме ця сфера потребує виділення з бюджету значних коштів, адже будівництво завжди потребує великих вкладень, тому й притягує до себе бажаючих «заробити» шляхом розкрадання державних коштів, призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів. А де присутня потенційна небезпека для життя та здоров'я людей, ще й з урахуванням таких затрат з боку держави, тому повинно мати місце більш жорстке втручання держави з метою контролю за дотриманням норм закону, виконанням відповідних державних програм. У разі виявлення порушень в реалізації таких робіт, одним із ефективних способів попередження та протидії злочинних дій у цій сфері є оперативно-розшукова діяльність, яка полягає в проведенні гласних та негласних пошукових заходів із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів у відповідності до ситуації. Однак, слід відмітити, що наявна певна відсутність в чинному екологічному законодавстві чітко визначених правових механізмів діяльності правоохоронних органів, негативно впливає на правоохоронну діяльність та не дає змоги в повному обсязі забезпечувати охорону екологічних прав та інтересів громадян, зокрема і у сфері будівництва захисних екологічних об'єктів. Вбачається, що посилення нагляду правоохоронними органами за додержанням законів, виконанням підрядних робіт за прийнятою місцевою та державною програмою, зокрема, щодо будівництва захисних екологічних об'єктів, сприятиме попередженню розкрадання державних коштів у цій сфері.

В переважній більшості мотивами та метою вчинення такого злочину, як розкрадання державних коштів, призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів, є корисливість і незаконне заволодіння певними матеріальними та нематеріальними ресурсами держави, а інколи ще й коштів, які можуть бути виділені шляхом інвестування інших підприємств, фондів, організацій тощо, а як наслідок цих дій – завдання збитків фізичним та юридичним особам, а також державі. Тому, вбачається, що

притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення розкрадання державних коштів повинно мати місце обов'язково, це по-перше. До відповідальності за вчинення розкрадання державних коштів, призначених для будівництва захисних екологічних об'єктів винні особи повинні відповідати за ч. 2 ст. 191 Кримінального кодексу України: «Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [5]. А по-друге, відшкодування правопорушниками збитків, завданих потерпілим, відновлення порушених прав останніх, повинно бути найважливішим завданням правоохоронної діяльності, що може забезпечуватись шляхом виявлення та розшуку грошей, цінностей та іншого майна одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень.

Із загальних заходів для запобігання розкрадання державних коштів у сфері будівництва захисних екологічних об'єктів потрібно забезпечити автоматизований моніторинг стану навколишнього природного середовища, оновити застаріле обладнання, зробити максимально доступною для громадськості таку інформацію, сформувати доступний, відкритий Кадастр природних ресурсів та коштів, які виділяються на цю сферу та результати їх реалізації.

Важливо те, що законодавцю звернути увагу на те, що закони в цій сфері не відповідають реаліям та все більше показує на практиці себе недосконалим. Застарілість екологічного законодавства особам, які націлені на розкрадання коштів, дозволяє трактувати закон в різні боки, що породжує можливість маніпулювання, корупційні ризики, сприяє для формування усіх належних умов для вчинення розкрадання державних коштів в цій сфері. Застаріле законодавство й щодо участі бізнесу в охороні довкілля, сильно застаріло. Їх випередили навіть ті технології, що вже використовують підприємці України. Норми потрібно обов'язково адаптувати в цій сфері під ЄС.

Більш того реформ потребує і система державних органів, які здійснюють реалізацію екологічної політики та будівництва захисних екологічних об'єктів. При чому, мова про те, що треба реформувати не тільки держоргани, але і за допомогою держави провести реструктуризацію технологій, які є на національних підприємствах та впливають на довкілля.

З наведеної аргументації можна дійти наступних **висновків**.

Проблем довкілля все більше набувають глобального характеру, що підтверджується швидким зростом загального показника вчинення екологічних правопорушень. Це ж стосується й питання корупції та розкрадання державних коштів у сфері

будівництва захисних екологічних об'єктів. При цьому, екологічним проблемам не приділяється належної уваги, присутня висока латентність в цій сфері, перш за все, через корупцію та розкрадання державних коштів, які виділяються з Державного бюджету для охорони довкілля та будівництва захисних екологічних об'єктів.

Як показує практика, фонди, які займаються й будівництвом захисних екологічних об'єктів, що створюються на місцевому рівні, дуже часто створюються саме для прикриття виконання підрядних робіт на будівництво захисних екологічних об'єктів, а займаються розкраданням державних коштів. Для максимального

уникнення цього фактору, вбачається за потрібне посилення нагляду держави за дотриманням норм закону, належного виконання відповідних державних програм та цільових витрат державних коштів на будівництво захисних екологічних об'єктів. Максимально долучати до такого нагляду правоохоронні органи.

Також законодавцю слід переглянути екологічне законодавство, механізм реалізації багатьох положень екозаконів та привести його у відповідність до сьогоденних реалій і законодавства ЄС. Адже фактор застарілості законодавства дозволяє маніпулювати виділеними коштами на будівництво захисних екологічних об'єктів та розкрадати їх.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Головна Офісу генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yihdosudovogo-rozsliduvannya-2/>
2. Законне використання бюджетних коштів на постійному контролі прокуратури. URL: https://chnr.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=144264&fp=2910
3. Підробка документів та мільйонні розкрадання в управлінні екології області. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/habari-ta-vidstoronennya-vid-posad-top-korupciynih-zashkvariv-2021-roku/>
4. Розкрадання бюджетних коштів під час будівництва столичного Подільського мосту: поліцейські провели обшуки у фігурантів. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Rozkradannya_byudzhethnih_koshtiv_pid_chas_budivnictva_stolichnogo_Podilskogo_mostu_policeyski_proveli_obshuki_u_figurantiv_32696
5. «Про охорону навколишнього природного середовища»: Закон України № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/ed19910625#Text>
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.6>

Попова А. О.,

кандидат юридичних наук, науковий працівник
Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи
ORCID: 0000-0001-5558-0142

ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

PROBLEMS OF POLLUTION OF LAND RESOURCES: ENVIRONMENTAL AND LEGAL INTERPRETATION

Російська воєнна агресія проти України ще більше загострила проблеми попередження та ліквідації наслідків забруднення земельних ресурсів. Земля як основне національне багатство перебуває під особливою охороною держави, а чинна правова система орієнтована на демократичні принципи і позитивну структуру взаємодії держави з особистістю, визначивши у тому числі Український народ суб'єктом права власності на землю та інші природні ресурси. Земля як основне національне багатство – це розташована над надрами в межах державних кордонів частина земної поверхні з родючим шаром ґрунту, який використовується для виробництва з метою забезпечення потреб та інтересів кожного громадянина і всього Українського народу. В юридичній літературі запропоновано розглядати правову форму охорони земель в Україні від забруднення та псування як явище, що закріплене у правовій формі, має обов'язковий характер, сприяє реалізації правових вимог, приписів, повноважень, заходів, діяльності щодо збереження якісного стану земель та має відповідний вплив на вирішення проблем охорони земель від забруднення та псування. Саме тому сьогодні з врахуванням масштабних забруднень земель у результаті російської воєнної агресії в Україні заслуговують на увагу пропозиції про визначення проблеми забруднення земель самостійним правовим явищем, якому притаманні певні особливості правового регулювання, та внесення відповідних змін до Земельного кодексу України, прийняття Законів України «Про консервацію земель», «Про особливо цінні землі», що особливо важливо з врахуванням того, що найзначніший аграрний потенціал земель зосереджений саме у тих областях України, які стали територією воєнних дій або постраждали від масованих обстрілів, зокрема в Одеській, Дніпропетровській та Харківській областях. Ці проблеми має враховувати нова екологічна політика України, яка має формуватися і реалізовуватися з врахування права людини на сприятливе довкілля, широкомасштабних забруднень земель внаслідок російської воєнної агресії та вимог європейської інтеграції України.

Ключові слова: екологічні права людини, право власності Українського народу на землі, забруднення земель, відновлення та охорона забруднених земель, захист права людини на сприятливе довкілля.

Russian military aggression against Ukraine further aggravated the problems of preventing and eliminating the consequences of land pollution. Land as the main national wealth is under the special protection of the state, and the current legal system is focused on democratic principles and a positive structure of interaction between the state and the individual, including defining the Ukrainian people as the subject of ownership of land and other natural resources. Land as the main national wealth is a part of the earth's surface located above the subsoil within state borders with a fertile layer of soil, which is used for production in order to ensure the needs and interests of every citizen and the entire Ukrainian people. In legal literature, it is proposed to consider the legal form of land protection in Ukraine from pollution and deterioration as a phenomenon that is fixed in legal form, has a mandatory nature, contributes to the implementation of legal requirements, prescriptions, powers, measures, activities to preserve the quality of land and has a corresponding impact on solving the problems of land protection from pollution and deterioration. That is why today, taking into account the large-scale pollution of land as a result of Russian military aggression in Ukraine, proposals to define the problem of land pollution as an independent legal phenomenon, which is characterized by certain features of legal regulation, and to make appropriate changes to the Land Code of Ukraine, to adopt the Laws of Ukraine "On Conservation lands", "About especially valuable lands", which is especially important considering that the most significant agricultural potential of lands is concentrated in those regions of Ukraine that have become the territory of military operations or suffered from massive shelling, in particular in the Odesa, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions. These problems must be taken into account by the new environmental policy of Ukraine, which must be formed and implemented taking into account the human right to a favorable environment, large-scale land pollution as a result of Russian military aggression, and the requirements of Ukraine's European integration.

Key words: environmental human rights, Ukrainian people's ownership of land, land pollution, restoration and protection of contaminated land, protection of the human right to a favorable environment.

Відповідно до статті 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (стаття 14 Основного Закону) [1]. Чинна в нашій країні правова система побудувала законні основи державності, орієнтовані на демократичні принципи, і сформувала позитивну структуру взаємодії держави з особистістю, визначивши у тому числі Український народ суб'єктом права власності на землю та інші природні ресурси [10–12].

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [9].

Тому, у контексті здійснення права власності на землю Українського народу, учені стверджують, що земля як основне національне багатство – це розташована над надрами в межах державних кордонів частина земної поверхні з родючим шаром ґрунту, який використовується для виробництва у сільському господарстві абсолютної і додаткової вартості, що має розподілятися між сільським господарством, промисловістю і державою через приватну і суспільну форми власності за об'єктивним природним законом прогресивного економічного розвитку суспільства, що забезпечує збереження і підвищення родючості ґрунту, відновлення людської праці і розширення відтворення капіталу з метою забезпечення потреб та інтересів кожного громадянина і всього Українського народу [2, с. 34].

Важливо звернути увагу на те, що фактичне здійснення прав людини залежить від великої кількості різних факторів, а також соціальних, політичних і юридичних подій. Вони спрямовані на реалізацію, охорону і захист, і паралельно є гарантії прав індивідуума.

На поточному рівні розвитку суспільства допускається і, в більшості випадків, переважає безперервний розвиток механізм реалізації та захисту прав особистості. Пов'язано це з тим, що дотримання гарантій прав людини, в тому числі екологічних прав, займає особливе місце в правовому порядку нашої країни. Результативне дотримання прав може бути успішно реалізовано за допомогою діяльності державних інститутів в умовах правової держави.

Земельні ресурси – не тільки частина земельного фонду, що використовується в аграрному

виробництві, а ще також природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва. За дослідженнями В. І. Семчика нормативне встановлення правового режиму земель як принцип, спрямований на правове забезпечення раціонального та ефективного використання всіх земель України, виходить із того, що саме землі є найціннішим надбанням Українського народу, яке перебуває під особливою охороною держави [3, с. 280–293].

В юридичній літературі запропоновано розглянути правову форму охорони земель в Україні від забруднення та псування як правове явище, що закріплене у правовій формі, має обов'язковий характер, сприяє реалізації правових вимог, приписів, повноважень, заходів, діяльності щодо збереження якісного стану земель та має відповідний вплив на вирішення проблем охорони земель від забруднення та псування [4, с. 20].

Слід визнати, що однією із головних екологічних проблем сьогодні є погіршення стану земельних ресурсів [7]. За історичний час внаслідок прискореної ерозії, дефляції та інших негативних процесів людство втратило майже 2 млрд. га продуктивних земель. Опустелення загрожує території площею 4,5 млрд. га, на якій проживає близько 850 млн. осіб [6]. Пустелі інтенсивно поширюються (до 5–7 млн. га на рік) у тропічних районах Африки, Азії і Америки. Швидкість зникнення лісів становить 6–20 млн. га на рік. Загострення проблеми попередження і охорони земель від забруднень набуло катастрофічного характеру в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії проти України, у результаті чого виявилися замінованими майже 160 тис. гектарів землі, затоплені величезні території після зруйнування російською армією греблі на Каховському водосховищі, значні території України забруднені рештками воєнної техніки та боєприпасів.

Саме тому заслуговують на увагу пропозиції про визначення проблеми забруднення земель самостійним правовим явищем, якому притаманні певні особливості правового регулювання, про внесення відповідних змін до Земельного кодексу України, прийняття Законів України «Про консервацію земель», «Про особливо цінні землі» [5, с. 17]. Ці пропозиції особливо важливі з врахуванням того, що найзначніший аграрний потенціал земель зосереджений саме у тих областях України, які стали територією воєнних дій або постраждали від масованих обстрілів, зокрема в Одеській, Дніпропетровській та Харківській областях.

У зв'язку з цим існування вищезгаданої можливості залежить від функціонування великої структури гарантій, що володіють реальними умовами для їх здійснення. Також важливо здійснення заходів з правової охорони техногенно забруднених земель, які класифікуються за розробленими критеріями, а

для вдосконалення чинного законодавства України в частині врегулювання відносин щодо правового режиму техногенно забруднених земель необхідно розробити спеціальний закон «Про правовий режим відновлення, використання і охорони техногенно забруднених земель», в якому слід закріпити наступні положення: поняття, види техногенно забруднених земель, особливості використання окремих територій техногенно забруднених земель; основні засади, органи та порядок здійснення функцій державного екологічного управління техногенно забрудненими землями; охорона техногенно забруднених земель; поняття і види правопорушень у сфері використання та охорони техногенно забруднених земель; види юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони техногенно забруднених земель [7, с. 20]; класифікація техногенно забруднених земель (з врахуванням особливостей воєнних дій та їх наслідків).

Однак слід зазначити, що за останні десятиліття в нашій країні не приділялося необхідної уваги дотриманню нормативних правових актів з охорони навколишнього середовища. Більш того, негативний вплив промислових підприємств на довкілля помножений негативним впливом війни, створює ймовірність істотного погіршення компонентів навколишнього середовища і загроз.

При цьому слід враховувати обов'язки держави, які випливають із сучасного розуміння словосполучення «права людини», яке сформувалося на часовому етапі, коли до компонентів довкілля ставилися як до нескінченно існуючим і перешкоди на шляху до здійснення екологічного благополуччя людини були відсутні, а у фундаментальних міжнародних правових документах ХХ століття в сфері прав людини не було норм, що регламентують екологічні права, в тому числі права на сприятливе навколишнє середовище. Наприклад, у Загальній декларації прав людини і громадянина 1948 року, в Статуті ООН, в Міжнародних пактах про права людини 1966 року не міститься словосполучення «право на сприятливе навколишнє середовище», проте зазначається про взаємозв'язок між якістю умов життя і якістю навколишнього середовища.

Право на сприятливе навколишнє середовище вивчається відокремлено від права на достовірну екологічну інформацію та права на відшкодування шкоди, яку заподіяно здоров'ю людини або його майну внаслідок екологічного правопорушення, які в сукупності іменуються екологічними правами.

Звісно ж, що право на належну інформацію про стан екології та право на відшкодування збитків, які заподіяно здоров'ю людини або її майну внаслідок екологічного правопорушення є гарантіями, які відкривають можливість більш ефективного захисту права на сприятливе навколишнє середовище.

Більш того, до однієї з важливих завдань по реалізації права на належну інформацію про стан довкілля, права на відшкодування шкоди, яку заподіяно здоров'ю людини або його майну внаслідок екологічних воєнних правопорушень відноситься, в головному до виконання заходів, спрямованих на дотримання і захист конституційного права кожного на сприятливе навколишнє середовище і має забезпечуватися у тому числі за рахунок відповідних санкцій на російську державу.

Вважаємо за необхідне звернути увагу, що список негативних явищ має право бути доповнений і вивчений докладніше з врахуванням російської війни проти України, оскільки дослідження даних явищ допомагає в боротьбі з їх виправлення, не виключаючи появу нових прав в сфері екології, а також кореспондуючих їм нових обов'язків.

Слід зазначити, що наукове пояснення права кожного на сприятливе навколишнє середовище взаємопов'язане з дослідженням і визначенням гарантій, які спрямовані на стимулювання дотримання і реалізації цього права громадянами з підтримкою держави. Аналізуючи положення Конституції, а також Закону України від 25.06.1991 року № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» [8] можна припустити, що в сфері охорони сприятливого навколишнього середовища вельми важливими, значними умовами (гарантіями) є право громадян на користування ресурсами природи, право на участь в заходах держави екологічного спрямування та право на обговорення питань, що стосуються сприятливого навколишнього середовища, право на звернення до публічних органів та в органи місцевого самоврядування.

З цією метою Україна має здійснювати на своїй території екологічну політику, спрямовану на відновлення та збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи [9], охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : за станом на 28.06.1996 / Верховна Рада України. Офіц. вид. К. : Парлам. вид-во, 1996. 118 с.
2. Носік В. В. Проблеми здійснення права власності на землю Українського народу : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2007. 34 с.
3. Семчик В. І. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення. Земельне право: підручн. / За ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. Київ, 2001. С. 280–293.
4. Оверковська Т. К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

5. Ришкова Л. В. Правове регулювання охорони та використання особливо цінних земель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2010. 17 с.
6. Земельні ресурси // Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 97.
7. Басай Р. М. Правовий режим техногенно-забруднених земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013.
8. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ/ <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264>.
9. Костицький В. В. Екологічні права громадян як основа конституційного закріплення екологічної функції держави / В. Костицький. Малий і середній бізнес. 2011. № 1–2. С. 3–8.
10. V. Kostytsky, The concept of Ecological Law and its place in Legal System. «Problems of environmental and natural resources law development : collective monograph» / V. Kostytsky, G. Balyuk, V. Sydor, V. Yermolenko, etc. ; edited by Prof. V. Kostytsky. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 136 p.
11. V. Kostytsky, Sociological and Legal problems of formation of Ecological stste. «Problems of Environmental Law Theory : collective monograph» / V. Kostytsky, A.P. Getman, H.V. Anisimova, Y.A. Getman, etc. ; edited by Prof. V. Kostytsky. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 112 p.
12. Kostytsky Wasyl. Podzial wladzy w kontekście teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) /W. Kostytsky. Warszawa: Wydawca: Trybunal Konstytucyjny, 2023. 196 s.

УДК 336.221

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.7>

Прокопенко В. Ю.,

доктор економічних наук, професор, директор
Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-0990-0788

Григорчук М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-0523-030X

РОЛЬ МИТНОГО ПРАВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ (ПРОБЛЕМИ І РІШЕННЯ)

THE ROLE OF CUSTOMS LAW IN ENSURING ENVIRONMENTAL SECURITY OF THE STATE (PROBLEMS AND SOLUTIONS)

У статті проаналізовано роль і значення митної справи у забезпеченні екологічної безпеки України. Опрацьовано нормативну базу, якою регулюється діяльність митних органів та Державної екологічної інспекції України на різних етапах їх взаємодії при виконанні завдань щодо підтримання належного рівня екологічної безпеки в державі. Наведено положення Конституції України, Митного кодексу України, Закону України «Про національну безпеку» та інших законодавчих актів з метою належного обґрунтування авторських підходів до розуміння статусного значення вказаних державних інституцій на напрямках протидії і недопущення використання протиправних схем ввезення на митну територію України вантажів (продукції виробничо-технічного призначення чи виробів народного споживання), якими може бути завдано шкоду навколишньому природному середовищу. Досліджено нормативне підґрунтя для провадження зовнішньоекономічної діяльності, наведено конституційні гарантії на напрямках правового захисту прав суб'єктів господарювання, які здійснюють господарські операції, пов'язані з переміщенням товарів через прикордонні пункти пропуску.

Проаналізовано наукові підходи до визначення ролі взаємодії митних органів і представників екологічної інспекції як гарантів надійності здійснюваних на митному кордоні заходів з профілактики і недопущення порушення митного та екологічного законодавства. Вибірково наведено цитати з наукового доробку представників галузевих наук, що стосуються піднятої в статті проблематики.

Акцентовано увагу на необхідності реформування сучасної системи екологічного нагляду/контролю та проаналізовано причини, що лежать в основі проблем, в результаті чого не забезпечено належного рівня екологічного захисту держави на митному кордоні. У висновках визначено проблемні питання в організації комплексного захисту держави на рівні виконання завдань із забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України. Подано авторські пропозиції щодо подолання наявних проблем при здійсненні заходів екологічного контролю на митному кордоні України.

Ключові слова: митне право, митна діяльність, митна справа, транскордонна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність, екологічна безпека, екологічні загрози, екологічне право.

The article analyzes the role and importance of customs affairs in ensuring environmental security of Ukraine. A regulatory framework has been developed that regulates the activities of customs authorities and the State Environmental Inspection of Ukraine at various stages of their interaction in the performance of tasks related to maintaining an appropriate level of environmental safety in the state. The provisions of the Constitution of Ukraine, the Customs Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On National Security" and other legislative acts are given in order to properly substantiate the author's approaches to understanding the status significance of the specified state institutions in the areas of counteraction and prevention of the use of illegal schemes for the importation of goods into the customs territory of Ukraine (production – technical purpose or consumer products), which can cause damage to the surrounding natural environment. The normative basis for the conduct of foreign economic activity has been studied, constitutional guarantees in the areas of legal protection of the rights of business entities that carry out economic operations related to the movement of goods through border checkpoints have been provided.

Scientific approaches to determining the role of the interaction of customs authorities and representatives of the environmental inspection as guarantors of the reliability of measures to prevent and prevent violations of customs and environmental legislation implemented at the customs border have been analyzed. Quotations from the scientific work of representatives of branch sciences are selectively given, relating to the issues raised in the article.

Attention is focused on the need to reform the modern system of environmental supervision/control and the reasons underlying the problems, as a result of which the appropriate level of environmental protection of the state at the customs border is not ensured, are analyzed. The conclusions identify problematic issues in the organization of comprehensive protection of the state at the level of fulfilling tasks to ensure environmental safety as a component of Ukraine's national security. The author's proposals for overcoming the existing problems in the implementation of environmental control measures at the customs border of Ukraine have been submitted.

Key words: *customs law, customs activity, customs affairs, cross-border activity, foreign economic activity, environmental safety, environmental threats, environmental law.*

Вступ. Екологічна безпека, забезпечуючи екзистенціальну складову цілісної системи, якою є навколишнє природне середовище, посідає чільне місце в структурі національної безпеки України. Такого значення вона набуває завдяки виконанню найважливішої для існування людини і живої природи функції – створення умов для життєдіяльності всіх живих організмів. У даній статті ми абстрагуємося від надто широкого аналізу сутності і ролі екологічної безпеки. Сферою нашого інтересу є дослідження транскордонних механізмів, які легітимізують переміщення через митний кордон України різноманітних товарів (у широкому значенні цього терміну), що можуть таїти в собі потенційну небезпеку для екологічної ситуації, насамперед забруднення отруто-хімікатами, пестицидами та іншими небезпечними хімічними сполуками території нашої держави.

Мета і завдання статті полягають в аналітико-правовому дослідженні взаємодії митного та екологічного права у сфері забезпечення екологічної безпеки України.

Стан наукової розробленості. До дослідження питань, дотичних до проблематики взаємодії митних органів і Державної екологічної інспекції України, зверталися Дук Н., Жук П. В., Кормич Б. А., Костицький В. В., Кравців В. С., Приймаченко Д. В., Стадницький Ю. І., Шавурська О. В. та ін.

Мета статті полягає в аналітико-правовому дослідженні проблем, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки під час провадження митної справи.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані з забезпеченням безпечного природного середовища, постійно перебувають у центрі уваги керівництва і громадськості будь-якої держави. Україна, як самостійний і незалежний суб'єкт міжнародного права, на системній основі здійснює комплексні заходи, спрямовані на збереження довкілля, недопущення порушення екологічного балансу. У зв'язку з цим перед керівництвом держави і громадськими організаціями як учасниками процесів національного державотворення, постають завдання щодо створення безпечних умов для реалізації конституційних гарантій, що лежать в основі збереження природних багатств та захисту довкілля від неправомірного втручання і в такий спосіб пошкодження чи повного знищення земель як основної складової національного багатства, як це зазначено статтею 13 Основного Закону.

Іншою нормою Конституції України визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16) [1]. На думку О. В. Шавурської, здійснення таких заходів має базуватись на чіткому пріоритеті природоохоронних цілей та розробленні конкретних засобів, відповідних проектів, програм для досягнення цих цілей [2]. Іншими словами це означає, що з метою досягнення достатнього рівня екологічної безпеки на всіх рівнях (глобальному, регіональному чи місцевому) для держави та її повноважних органів необхідно на постійній основі здійснювати ефективні заходи у сфері формування відповідних умов у навколишньому середовищі, спрямованих на усунення загроз екологічній безпеці. Адже несприятлива екологічна ситуація становить реальну загрозу для існування держави не тільки як суб'єкта міжнародного права, а й як території, де неможливе тривале проживання та подальший рух до побудови громадянського суспільства на принципах сталого розвитку.

Екологічна безпека, як зазначено в науковій доповіді «Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання й досвід для України», [3, с. 7] – обов'язковий атрибут прав і свобод людини і входить в мінімальний стандарт її життєзабезпечення. Такий висновок колективу науковців кореспондується з положеннями Закону України «Про національну безпеку України», в якому частиною 4 статті 3 зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [4].

Як вбачається з приписів законів та підзаконних нормативно-правових актів, пріоритетним напрямом екологічної політики держави є створення для людей країни безпечного екологічного оточення. З причин низького технологічного рівня вітчизняної економіки, використання застарілого обладнання, відсутності ефективних механізмів знешкодження шкідливих викидів в атмосферу та неналежний контроль за діяльністю виробництв, пов'язаних з утилізацією небезпечних для екології відходів, становлять реальну небезпеку, що загрожує настанням техногенних та екологічних катастроф.

Н. Дук вважає, що загрози екологічній безпеці України – це наслідок функціонування і розвитку як національної економіки, так і результат впливу світового господарства, оскільки характер економічних зв'язків, тобто спеціалізація на ресурсоємних, екологічно шкідливих, видобувних, низько технологічних виробництвах значною мірою визначаються місцем країни у міжнародному поділі праці [5, с. 232]. Така ситуація призводить до неконтрольованого використання природних ресурсів, які або не підлягають відновленню (корисні копалини), або потребують значного часового періоду для приведення до попереднього стану (лісові насадження, води, родючий шар землі тощо). виправлення такої ситуації вимагає вжиття комплексних заходів, у тому числі впровадження закордонних новітніх технологій в економічній сфері, а також використання безпечних для екології країни інших необхідних засобів і товарів.

У контексті сказаного на перший план виступають завдання щодо забезпечення належного правового режиму в зонах митного контролю як основного етапу фільтрації товарів, які імпортуються до України. Адже, як було зазначено вище, забезпечення екологічної безпеки в межах території України врегульовано чинними національними правовими нормами, тобто цей процес відбувається без звернення до положень міжнародного права. Водночас неприпустимим є обмеження права на міждержавне спілкування. Тобто йдеться про здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що вимагає обміну товарами, технологіями, продуктами інтелектуальної власності тощо. Правовим підґрунтям для такої співпраці є положення статті 18 Основного Закону, відповідно до якої зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права [1]. У контексті сказаного превалює значення при формуванні державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки відведено Державній митній службі України, яка перебуває на передньому краї захисту національних економічних інтересів. Особливого значення згадана інституція набуває на етапах здійснення ринкової трансформації, формування національної технічної, інвестиційної, податкової, валютно-фінансової, і, що найголовніше, митної політики. Правовим підґрунтям такої діяльності, окрім Конституції України, є Митний кодекс України, відповідно до частини 1 статті 7 якого митну справу визначають як встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією,

ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики [6].

Для здійснення ефективного митного контролю за переміщенням до України різних товарів необхідно особливу увагу приділяти виявленню тих, що потенційно загрожують екологічній безпеці держави, а отже підлягають обмеженому ввезенню чи взагалі заборонені для переміщення через митний кордон. Митно-контрольна діяльність як особлива сфера забезпечення національних економіко-соціальних інтересів вимагає створення належних умов, а саме облаштування митною інфраструктурою та експертно-технічним обладнанням місць перетину державного кордону як сухопутними, так і водними транспортними комунікаціями. За таких обставин визначальним є підготовка кваліфікованого персоналу, здатного вирішувати складні завдання щодо підтримання міждержавного співробітництва при пріоритетності національних інтересів України, у тому числі й захисту екологічної сфери. Такі думки зустрічаємо у науковому доробку К. М. Горб та Р. Ю. Олексієнка [7].

При виконанні експортно-імпортних операцій, пов'язаних з необхідністю переміщення товарів, що підлягають обов'язковому санітарному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю, до контрольно-фіскальної функції, яку виконує митна служба, долучаються інші види перевірки вантажів, а саме процедури встановлення їх відповідності встановленим державою нормам екологічної безпеки.

Неоднозначний вплив на стан екологічної безпеки здійснюють тенденції щодо зростання обсягів зовнішньої торгівлі. Це змушує митні органи підвищувати професійну підготовку працівників, оскільки забезпечення належної реалізації митною службою контрольно-пропускної функції є запорукою виконання інших завдань – створення і збереження безпечного стану екологічного режиму в Україні.

Таке безпекове середовище забезпечує Державна екологічна інспекція України, яка здійснює реалізацію державної політики щодо державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів та діє на підставі Положення про Державну екологічну інспекцію України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275 [8].

Неоднозначну оцінку надається науковцями у сферах митного та екологічного права і практичними

працівниками митної та екологічної служб положенням Закону України від 06.09.2018 № 2530-VIII «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України», який набрав чинності 04 жовтня 2018 року [9]. Даним законодавчим актом скасовано повноваження Держекоінспекції та її територіальних органів у частині здійснення екологічного контролю у пунктах пропуску через державний кордон на митній території України. Не передбачено також робочих місць та постійного перебування державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища територіальних органів Держекоінспекції у пунктах пропуску через державний кордон. Водночас з метою вирішення проблемних питань щодо залучення працівників Державної прикордонної служби України та державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища територіальних та міжрегіональних територіальних органів Державної екологічної інспекції України у пунктах пропуску через державний кордон при здійсненні перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку Кабінетом Міністрів України 14.08.2019 року прийнято постанову № 715, якою затверджено Порядок взаємодії Державної прикордонної служби та Державної екологічної інспекції у разі виявлення перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання транспортних засобів та вантажів, що переміщуються через державний кордон України [10].

На даний час постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.2020 № 39 «Про ліквідацію територіального та міжрегіонального територіального органу Державної екологічної інспекції» [11] до постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.2014 № 85 «Деякі питання затвердження граничної чисельності працівників апарату та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, інших державних органів» [12] внесено зміни, відповідно до яких гранична чисельність працівників Держекоінспекції становить 110 осіб, з яких 106 – державні службовці, загальна гранична чисельність працівників територіальних органів Держекоінспекції становить 1906 осіб, з яких 1879 – державні службовці.

Здійснене порівняння чисельності працівників Держекоінспекції показало, що прослідковується тенденція до зменшення кількості працюючих на напрямках забезпечення екологічної безпеки держави. Так, загальна гранична чисельність працівників територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції у 2019 році становила

1926 осіб, з яких 1901 – державні службовці та кількість штатних одиниць апарату Держекоінспекції – 90 осіб, з яких 86 – державні службовці [13].

Окремо слід акцентувати увагу на деструктивних, без перебільшення критичних наслідках для екології України, спричинених загарбницькими діями російської федерації, яка здійснила повномасштабне вторгнення до України 24 лютого 2022 року. Безкінечні бомбардування території України, руйнування дамб, обстріли нафтобаз, об'єктів хімічної промисловості, знищення Каховської ГЕС, пошкодження лісів, мінування сільськогосподарських земель, забруднення річок і озер – все це значною мірою порушило природний баланс, завдавши непоправної шкоди екологічній безпеці. Такі тяжкі наслідки в поєднанні з порушеннями митних правил при імпортуванні до України низькоякісних товарів рослинного, тваринного і штучного походження у разі підвищують негативний вплив на загальний стан екологічної безпеки в Україні.

У контексті вищесказаного доцільно вирізняти завдання сучасного науковця, яке, на думку В. І. Зацерковного, І. В. Тішаєва та В. К. Демидова, має не тільки розвивати науку, а й завжди ретельно зважувати можливі наслідки своїх відкриттів для навколишньої природи, дбаючи про те, щоб вживалися всі необхідні природоохоронні заходи [14, с. 24].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, визначаємо орієнтовний перелік проблем, пов'язаних з забезпеченням екологічної безпеки держави на етапі переміщення через митний кордон потенційно шкідливих товарів до України. До таких чинників, але не виключно, відносимо корупційні прояви у діяльності митних органів при перевірці вантажів, що ввозяться на митну територію; не достатній рівень технічного забезпечення митних органів засобами контролю на предмет виявлення товарів, що несуть потенційну загрозу для екології держави; низький рівень свідомості суб'єктів господарювання, які заради наживи готові завдати шкоди довкіллю. Вирішення зазначених проблем вбачаємо в усуненні чинників, що сприяють поширенню загроз екологічній безпеці, а саме: забезпечення ефективного контролю за виконанням посадових обов'язків працівниками митних постів; створення незалежних контролюючих підрозділів для проведення негласних заходів на митницях з метою виявлення і профілактики корупційних проявів з боку працівників митних органів; запровадження до складу митних змін інспекторів Державної екологічної інспекції; проведення роз'яснювальної роботи серед суб'єктів господарювання, що займаються перевезенням через митний кордон вантажів, потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 19.03.2019).
2. Екологічна безпека України: проблеми та шляхи їх вирішення. Шавурська О. В. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/23.pdf>.
3. Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання й досвід для України: наукова доповідь [В. С. Кравців, П. В. Жук, Ю. І. Стадницький та ін. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2020. 97 с.
4. Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 31.
5. Дук Н. Митна служба України в системі екологічної безпеки: аналіз, картографування. Еколого-географічні аспекти і проблеми природокористування. Наукові записки, 2010. № 1. С. 231-236.
6. Митний кодекс України. Закон України № 4495-VI від 13.02.2012 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552.
7. Горб К. М., Олексієнко Р. Ю. Аналіз митного забезпечення прикордонних територій України. Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Т. 2. 2007. Луцьк «Вежа». С. 183–189.
8. Положення про Державну екологічну інспекцію України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>.
9. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України. Закон України від 06.09.2018 № 2530 – VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text>.
10. Порядок взаємодії Державної прикордонної служби та Державної екологічної інспекції у разі виявлення перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання транспортних засобів та вантажів, що переміщуються через державний кордон України. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 року № 715. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2019-%D0%BF#Text>.
11. Про ліквідацію територіального та міжрегіонального територіального органу Державної екологічної інспекції. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2020 року № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-2020-%D0%BF#Text>.
12. Деякі питання затвердження граничної чисельності працівників апарату та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, інших державних органів. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2014 року № 85. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2014-%D0%BF#Text>.
13. Публічний звіт Т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2019 рік. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-eco.pdf.
14. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.8>

Сиводєд І. С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Інституту права імені Князя Володимира Великого

Міжрегіональної Академії управління персоналом,

начальник першого управління Спеціалізованої прокуратури

у сфері оборони Офісу Генерального прокурора України

ORCID: 0000-0002-2057-9609

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ, ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ECOLOGICAL, NUCLEAR AND RADIATION SAFETY DURING THE AGGRESSIVE WAR AGAINST UKRAINE

У цій статті автором розглядаються основні проблеми, які виникають при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на окупованій території України та пов'язаних з порушенням режиму екологічної, ядерної та радіаційної безпеки. Зокрема, станом на 12 грудня 2023 року російська військова агресія завдала збитків довкіллю на території України на суму понад 2 трлн грн або 56,7 млрд євро. Вказана сума розрахована відповідно до методик, які визначають розмір збитків, завданих земельним, водним ресурсам та атмосферному повітрю. З початку повномасштабного вторгнення агресора – російської федерації на територію України задокументовано близько 3 тисяч фактів шкоди довкіллю. За інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, щоденно нашій екології заподіюються збитки на суму близько 102 мільйонів євро або 4 млрд грн, і це без врахування екоциду російської федерації на Каховській та Дніпровській гідроелектростанціях. Крім того, захоплення російською федерацією Запорізької атомної електростанції, вибіркові ракетні обстріли Чорнобильської, Хмельницької та Південноукраїнської АЕС, є фактором можливої загрози ядерного вибуху з екологічною катастрофою. У разі пошкодження атомної електростанції забруднення значної території зробить її непридатною для життя. Таку ситуацію можна порівняти із застосуванням росією ядерної зброї. Російське військово-політичне керівництво, військовослужбовці російської федерації, представники терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», а також найманці, які залучені російською федерацією в агресивній війні проти України, мають понести відповідальність за усі кримінальні правопорушення, вчинені проти нашої держави. Документування та вжиття ефективних заходів щодо розслідування екологічних злочинів, є важливою запорукою для їх розкриття, забезпечення подальшого відшкодування заподіяних збитків та невідворотності покарання за вчинені кримінальні правопорушення.

Ключові слова: бойові дії, військова агресія, екологічна, радіаційна та ядерна безпека, екоцид, екологічна катастрофа, російська федерація, окупована територія, деокупація України.

In this article, the author discusses the main issues that arise in the investigation of criminal offenses committed in the occupied territory of Ukraine and related to violations of environmental, nuclear and radiation safety. In particular, as of December 12, 2023, the russian military aggression caused environmental damage in the territory of Ukraine in the amount of more than UAH 2 trillion or EUR 56.7 billion. This amount is calculated in accordance with the methods that determine the amount of damage caused to land, water resources and air. Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the aggressor, the russian federation, about 3,000 cases of environmental damage have been documented. According to the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, every day our environment suffers damage worth about EUR 102 million or UAH 4 billion, and this does not include the ecocide of the russian federation at the Kakhovka and Dnipro hydroelectric power plants. In addition, the seizure of the Zaporizhzhia nuclear power plant by the russian federation, selective missile attacks on Chornobyl, Khmelnytskyi and South Ukrainian NPPs, are a factor in the possible threat of a nuclear explosion with an environmental disaster. If a nuclear power plant is damaged, the contamination of a large area will make it uninhabitable. This situation is comparable to russia's use of nuclear weapons. The russian military and political leadership, military personnel of the russian federation, representatives of the terrorist organizations "Donetsk People's Republic" and "Luhansk People's Republic", as well as mercenaries involved in the aggressive war against Ukraine, must be held accountable for all criminal offenses committed against our country. Documenting and taking effective measures to investigate environmental crimes is an important prerequisite for their disclosure, ensuring further compensation for the damage caused and the inevitability of punishment for criminal offenses.

Key words: hostilities, military aggression, ecological, radiation and nuclear safety, ecocide, ecological catastrophe, russian federation, occupied territory, de-occupation of Ukraine.

За даними з відкритих джерел Управління Верховного комісара ООН з прав людини, станом на 8 жовтня 2023 р. в результаті військової агресії російської федерації на території України загинули 9806 осіб цивільного населення, поранено 17 962 громадян [1]. І це лише офіційно підтвержені дані серед цивільного населення. Основною причиною загибелі мирного населення слугували вибухова зброя з великим радіусом ураження, міни та вибухо-небезпечні предмети.

Крім цього, станом на 29 грудня 2023 р. Офісом Генерального прокурора України оприлюднено такі дані про правопорушення, вчинені в період широкомасштабної агресії російської федерації проти України: зареєстровано 120 927 воєнних правопорушень, з яких: 1) 117 607 – порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України); 2) 88 – планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); 3) 67 – пропаганда війни (ст. 436 КК України); 4) 3165 – інші [2].

Зареєстровано 15 754 злочинів проти національної безпеки України. З них: 1) 3806 – посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК України); 2) 2889 – державна зрада (ст. 111 КК України); 3) 6780 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 України); 4) 1006 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України); 5) 81 – диверсія (ст. 113 КК України); 6) 1192 – інші [2].

Водночас, за інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 28 листопада 2023 р., військова російська агресія завдала збитків довкіллю України на суму понад 2 трлн грн або 56,7 млрд євро [3]. Ці цифри розраховано відповідно до методик, які визначають розмір збитків, завданих земельним, водним ресурсам та атмосферному повітрю. При цьому, сума збитків, завданих земельному фонду та ґрунтам України, через їх забруднення та засмічення земель становить понад 980 млрд грн.

Забруднення атмосферного повітря оцінюють у 998 млрд грн, а забруднення та засмічення водних ресурсів – більше ніж у 60 млн грн. Територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції з 24 лютого 2022 р. з початку повномасштабного вторгнення зафіксували й розрахували кількісний показник збитків, завданих окупантами. 280 904 м² ґрунту забруднено небезпечними речовинами, 12 277 512 м² землі засмічено залишками знищених об'єктів і боеприпасів. 686 816 т нафтопродуктів згоріло під час обстрілів, забруднивши атмосферне повітря небезпечними речовинами. 33 132 га лісів та інших насаджень випалено ракетами й снарядами. Деякі з них, можливо, будуть відновлюватися протягом 10 років, і це за найоптимістичніших розрахунків, інші втрачено назавжди, вважають у Держекоінспекції. 1 063 947 м² об'єктів,

зокрема критичної інфраструктури, знищено, їхні залишки завдали шкоди довкіллю [4].

У водні об'єкти України потрапило 1597 т забруднювальних речовин, 2 903 513 кг сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин. 410 млн 150 тис. м³ становить об'єм самовільно забраної/використаної води. У Чорному морі продовжується масова загибель дельфінів. Це пов'язано зі злочинами проти довкілля, після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Зокрема, підлив росіянами Каховської ГЕС послугувало наслідком потрапляння у Чорне море та дельту Дніпра трильйонів літрів забрудненої води, що стало «найсерйознішим ударом по довкіллю. Станом на серпень 2023 року зареєстровано понад 900 загиблих дельфінів у бухтах тимчасово окупованого Кримського півострова. Загиблих дельфінів також виявили біля Новоросійська, Сочі, Геленджика, Анапи, узбережжях України, Болгарії та Туреччини. За заявою експертів [5], дельфіни у Чорному морі підриваються на мінах та страждають через використання потужних сонарів російським флотом. Екологи переконані, що морські тварини гинуть через активність військового флоту росії [6].

Розмір прямих збитків, заподіяних інфраструктурі України від російської агресії станом на січень 2024 року становить 155 млрд доларів, 1063 947 м² об'єктів критичної інфраструктури знищено, їхні залишки завдали шкоди довкіллю. Сума прямих збитків, завданих агропромислому комплексу України перевищує 8,7 млрд доларів США. При цьому, найбільша частка збитків агросектору – через знищення та пошкодження сільгосптехніки, внаслідок чого оціночні втрати виробників становлять понад 4,65 млрд доларів. Загалом унаслідок війни пошкоджено або зруйновано 109,6 тис. одиниць сільгосптехніки [7].

Друга за розміром категорія збитків цієї сфери пов'язана зі знищенням і крадіжками виробленої продукції. Зафіксовано понад 4 млн т знищеної та викраденої готової сільгосппродукції. Сукупна вартість цих збитків оцінюється в 1,87 млрд доларів США. Суттєвих втрат зазнала також інфраструктура для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції. Сумарна місткість зруйнованих зерносховищ сягає 8,2 млн т виробленої продукції, а пошкоджених зерносховищ – 3,25 млн т потужностей для одночасного зберігання. Вартість відновлення зруйнованих потужностей оцінюється у 1,33 млрд доларів США [7].

Найбільших збитків нанесено агросектору у Дніпровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Сумській, Харківській, Херсонській областях. Ці ж регіони у топ-10 за кількістю пошкоджених і зруйнованих об'єктів.

Екологічні проблеми під час проведення військових дій в період з 24 лютого 2022 року набули безперебільшення глобального та системного характеру.

З цього часу в Україні були захоплені Чорнобильська та Запорізька атомні електростанції, які до цього постійно обстрілювалися з артилерійських установок, де постала загроза ядерного вибуху з екологічною катастрофою для більшості населення Європи. У разі пошкодження атомної електростанції забруднення значної території зробить її непридатною для життя. Дана ситуація є аналогічною із застосуванням росією ядерної зброї.

Окрім радіоактивної небезпеки, постійні обстріли створюють ризики викидів токсичних речовин з промислових підприємств України, велика кількість яких знаходиться на Сході країни, де зараз точаться активні бойові дії. Захоплення промислових підприємств та використання їх в якості військової бази в разі підвищує ризики екологічного забруднення хімічними чинниками виробництва навколишнього середовища. Ракетні обстріли нафтобаз сприяють виникнення масштабних пожеж з вивільненням десятків тисяч тон шкідливих речовин в атмосферне повітря.

Шкода від забруднення повітря не має кордонів. Токсичні сполуки, які потрапили в атмосферне повітря через воєнну агресію РФ, розповсюджуються на відстань в тисячі кілометрів і забруднюють території сусідніх держав. Ворожі снаряди та міни, які кожного дня руйнують нашу інфраструктуру та житлові будинки в момент детонації, утворюють низку хімічних сполук (чадний газ, бурий газ, діоксид азоту, формальдегід тощо), які негативно впливають на навколишнє середовище та організм людини. За даними ООН та урядового порталу Кабінету Міністрів України станом на 29 серпня 2023 року Україна – одна з найбільш замінованих країн світу [8]. Понад 80 тис. квадратних кілометрів території України потребують знешкодження вибухонебезпечних залишків. Підриви мін спричиняють забруднення ґрунтів і підземних вод важкими металами (Pb, Sr, Ti, Cd, Ni). Наявність такого забруднення робить ґрунт небезпечним, а в окремих випадках непридатним для подальшого сільськогосподарського використання.

За забезпеченістю питною водою Україна знаходиться на 125 місці зі 180 країн світу. Руйнування системи водопостачання та каналізації здатні позбавити людей права на доступ до води. Станції та мережі водопостачання і очищення стічних вод, системи моніторингу та інша важлива інфраструктура можуть повністю або частково припинити функціонувати через пошкодження від обстрілів, перебоїв з електропостачанням, брак матеріалів, або ж ситуації, коли обслуговуючий персонал втрачає контроль або доступ до інфраструктури або вимушений покинути відповідні об'єкти. У цих умовах ризик інфекційних захворювань, що передаються через воду, надзвичайно високий.

Указом Президента України № 266/2022 від 21 квітня 2022 р. було сформовано «Національну раду з відновлення України від наслідків війни» [9].

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 р. [10], констатується, що внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів. Підземні води України в багатьох регіонах за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод.

Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання.

Наразі неможна підрахувати та спрогнозувати всі можливі наслідки, завдані навколишньому середовищу військовими діями РФ у нашій країні. Але майбутнє довкілля на пряму буде залежати від шляху відбудови держави. Через російське вторгнення Україна стала однією з найбільш забруднених вибухонебезпечними предметами країн світу та здобуває унікальний досвід. Понад 170 000 км² є потенційно небезпечними територіями, потребують обстеження та подальшого очищення, зважаючи на масштаби забруднення, за наявних нині в Україні ресурсів розмінування триватиме понад 70 років. Деякі з них, можливо, будуть відновлюватися протягом 10 років, і це за найоптимістичнішими прогнозами.

Норми про відповідальність за правопорушення проти довкілля виділено в окремий восьмий розділ Особливої частини КК України. Хоча, деякі норми, що стосуються екологічних кримінальних правопорушень можна знайти і в інших розділах Особливої частини КК України.

Як кримінальні правопорушення проти довкілля можуть виступати, зокрема: землі, поверхневий шар земель (ст. ст. 239, 239-1, 239-2, 254 КК України); надра, у тому числі корисні копалини загальнодержавного значення (ст. 240 КК України); атмосферне повітря (ст. 241 КК України); водні об'єкти (ст. 242 КК України); окремі об'єкти рослинного світу (ст. 245 КК України); дерева і чагарники (ст. 246 КК України); рослини та плоди рослин (ст. 247 КК України); дикі звірі та птахи (ст. 248 КК України); водні живі ресурси (ст. 249 КК України); риби і дикі водні тварини (ст. 250 КК України); тварини продукти, сировина і корми тваринного походження (ст. 251 КК України).

Екологічні злочини умовно можливо класифікувати на три групи:

1) правопорушення, які вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків (зокрема, ст. ст. 236, 237, ч. 2 ст. 289, ч. 2, 3 ст. 239-1,

ч. 3 ст. 239-2, ч. 2 ст. 242, ст. ст. 246, 247, 249, 251 КК України);

2) правопорушення, які вважаються закінченими за умови створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків (наприклад, частини 1 ст. ст. 239, 240, 241, 244, 253, ч. 3 ст. 243 КК України);

3) правопорушення з формально-матеріальним складом – вони вважаються закінченими як при вчиненні (або невчиненні) окремих дій, так і в разі настання вказаних у диспозиції статті (частини статті) суспільно небезпечних наслідків (зокрема, ч. 2 ст. 238, ч. 1, 2 ст. 240 КК України, ст. 246, ч. 1 ст. 248 КК України) [11].

Певні аспекти екологічної злочинності розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криминології, кримінального права, криміналістики, екологічного права: В. І. Андрейцева, В. К. Барвенко, М. І. Веревичевої, О. В. Виноградової, С. Б. Гавриша, В. О. Глушкова, А. П. Гетьмана, С. А. Голуб, В. К. Грищука, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, С. О. Книженко, А. Г. Князева, М. Й. Коржанського, В. В. Костицького, З. Г. Корчевої, В. А. Ландіної, Б. М. Леонтєва, Н. О. Лопашенко, В. К. Матвійчука, М. І. Мельника, І. І. Митрофанова, В. О. Навроцького, О. В. Одерій, В. Д. Пакутіна, Є. А. Плотнікова, Г. С. Поліщука, В. М. Присяжного, А. М. Притули, Б. Г. Розовського, Н. Л. Романова, О. В. Сасова, Т. Л. Сергєєва, О. В. Скворцової, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, В. П. Тихого, М. І. Хавронюка, І. О. Хань, С. В. Хилюк, Д. Б. Чуракова, О. І. Чучаєва, Ю. С. Шемшученка, В. А. Широкова та А. М. Шульги.

Сьогодні ще не сформовано єдиної думки щодо визначення поняття «злочин проти довкілля» (інакше: «екологічний злочин», або «екологічне кримінальне правопорушення»), що не сприяє однозначному розумінню цих термінів науковцями і практиками.

Термін «злочин» є складним словом, утвореним з основ іменника «зло» та дієслова «чинити», і означає «вчинення зла», «вчинене зло». Отже, злочином, в загальному розумінні, є заподіяння певного зла, певної шкоди інтересам суспільства. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» містить такі визначення поняття «злочин»: «1. Суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заповдіє зло людям. 2. Неприпустимий, ганебний вчинок. // Неправильна, шкідлива поведінка» [12].

У КК України злочинні посягання на довкілля та його окремі елементи вказані у статтях, зосереджених у розділі VIII Особливої частини «Правопорушення проти довкілля». Вказівка у КК України на те, що кримінальне законодавство має завданням охорону, поміж інших об'єктів, довкілля (ч. 1 ст. 1 КК України) [11], підкреслює особливу значущість важелів юридичного примусу, спрямованих на протидію цим злочинним посяганням.

Особливе місце у системі еколого-правової відповідальності займають екологічні правопорушення, що визначаються у юридичній літературі як передбачені кримінальним законом суспільні небезпечні діяння, які посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери (повітря, землю, надра, води тощо). Термін «довкілля» та словосполучення «безпечне для життя і здоров'я довкілля» визначено Конституцією України 1996 року [13]. Майже всі диспозиції статей зазначеного розділу є бланкетними. Правові основи екологічної політики закладені у Декларації про державний суверенітет України [14] й Основному Законі України, який встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку, підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу, гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Тобто держава, з метою запобігти негативним наслідкам неправомірної поведінки людини щодо довкілля, має використовувати різні засоби впливу, в тому числі – кримінальну відповідальність.

Охорона довкілля регламентована нормами, що містяться в екологічному і природоресурсному законодавстві, яке є дуже об'ємним та складним. Під час розслідування екологічних правопорушень необхідно враховувати положення, що містяться у Законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про екологічну експертизу», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про мисливське господарство та полювання», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», Земельному кодексі, Лісовому кодексі, Водному кодексі, а також у нормативних актах Кабінету Міністрів України: «Правилах охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами», «Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», «Правилах охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами», Постанові Пленуму Верховного Суду від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про правопорушення та інші правопорушення проти довкілля» та ціла низка інших нормативно-правових актів.

При вирішенні питання про достатність підстав для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальне правопорушення та під час розслідування правопорушень проти довкілля необхідними є знання та використання стандартів якості навколишнього природного середовища. У низці підзаконних

нормативно-правових актів встановлено нормативи гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин в атмосфері, водоймах, ґрунті; ступені шкідливих фізичних впливів на атмосферне повітря, шуму, вібрації, інших хімічних, фізичних, біологічних чинників; нормативи гранично допустимого навантаження (ГДН) на природне середовище, що використовується в сільськогосподарських, рекреаційних цілях, та нормативи санітарно-захисного характеру. Також ще наявні виробничо-господарські стандарти, які покликані лімітувати параметри виробничо-господарської діяльності певного об'єкта з метою екологічного захисту зовнішнього середовища. До них належать нормативи гранично допустимих викидів (ГДВ) шкідливих речовин і шкідливих фізичних, хімічних, біологічних впливів, технологічні, містобудівельні, рекреаційні та інші нормативи господарської діяльності.

Процес розслідування екологічних кримінальних правопорушень пов'язаний з тим, що слідчий отримує, аналізує і використовує різноманітну інформацію, яка міститься у відкритих та офіційних джерелах, а також документах, зокрема:

У лютому 2024 року з метою кримінального переслідування воєнних злочинців, за ініціативи прокурора Міжнародного кримінального суду, міжнародною компанією – благодійний фонд «AI for Good» утворено воєнний щоденник українців – неприбуткову гуманітарну платформу Svidok.org, за допомогою якої збирається інформація про злочини екоциду, свідками яких стали українці, у тому числі: щодо забруднення повітря чи водойм; забруднення українських територій мінами і іншими снарядами; загрози зникнення сотень видів тварин і рослин через втрату середовища проживання; вбивства тварин; масової загибелі дельфінів та інших флор і фауни внаслідок бойових дій у Чорному морі; атак на нафтопереробні заводи; підриву дамби Нової Каховки; порушення радіоактивного пилу в Чорнобильській зоні відчуження; нападів чи захоплення на АЕС; екологічної катастрофи на птахофермі на Херсонщині [15].

Дана інформація використовується правоохоронними органами під час документування воєнних злочинів, вчинених росіянами проти України.

Документи можна відрізнити і класифікувати за своїм призначенням, формою, змістом. Наприклад, одні документи регулюють порядок здійснення виробничої діяльності (інструкції, що регламентують технологічні процеси), інші містять екологічні, санітарні або протипожежні норми. Тобто, у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти довкілля доказами можуть бути фактичні дані, які отримуються з документів. Ця обставина зумовлює необхідність пошуку нових криміналістичних підходів до отримання таких фактичних

даних, їх аналізу та використання у процесі доказування під час досудового розслідування екологічних правопорушень.

Шляхи отримання документів, які мають значення для кримінального провадження, передбачені в КПК України:

а) здійснення тимчасового доступу до речей і документів та їх подальшого вилучення, якщо на це є дозвіл слідчого судді;

б) здійснення процесуальної дії, зокрема, витребування документів у порядку ст. 93 КПК України, для чого достатньо лише рішення слідчого [16].

Треба відмітити, що аналіз слідчої і судової практики свідчить про незацікавленість керівників підприємств, установ та організацій надавати органам досудового розслідування речі і документи. При цьому, вони посилаються у своїх листах про відмову на ст. 93 КПК України, згідно якої слідчий «здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій», проте ігнорують інші положення цієї статті, зокрема, право слідчого на витребування «речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [16].

Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 110 КПК України, постанова слідчого є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, до яких і відносять підприємства, установи та організації. Проте, такий обов'язок вважається декларативним, тому що він не передбачає юридичної відповідальності за невиконання постанови слідчого про витребування речей чи документів. Вирішити зазначену ситуацію, як вважає О. В. Одерій, можна шляхом урегулювання на законодавчому рівні питання про те, в яких саме випадках слідчий може здійснювати витребування документів, відповідно до положень ст. 93 КПК України, а в яких – лише шляхом проведення тимчасового доступу до речей і документів [17, с. 528].

Доцільно було б на законодавчому рівні зобов'язати всі державні підприємства, установи і організації надавати слідчому необхідні документи лише за наявності на те запиту або постанови, яка виносить згідно ст. 93 КПК України.

Ми вважаємо за доцільне приєднатися до думки науковців, які пропонують внести зміни до чинного КПК України, згідно яких за рішенням слідчого судді можна витребувати лише оригінали первинних фінансово-господарських документів, а щодо їх копій та копій інших документів – вони мають надаватися в обов'язковому порядку на запит слідчого.

Взагалі можна дійти висновку, що чинний КПК України суттєво ускладнює завдання слідчому щодо вилучення певного об'єкта.

Практика розслідування екологічних кримінальних правопорушень свідчить про достатньо

значний за обсягом документообіг, який ускладнює процедуру складання вичерпного переліку документів, що фігурують у кримінальному провадженні. На думкою С. О. Книженко [18, с. 64–68], такі документи доцільно поділити на чотири групи.

Перша група об'єднує нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері довкілля, які можна умовно поділити на закони, підзаконні акти вищих органів управління, акти місцевих органів влади та управління.

Друга група включає документи спеціально уповноважених органів державного управління в галузі екологічної безпеки, охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів: державної екологічної інспекції, органів Міністерства екології та природних ресурсів України, Державного агентства водних ресурсів України, Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та продовольчої сировини, Міністерства охорони здоров'я України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Серед цієї групи документів можна виокремити підгрупи:

а) документи, що посвідчують право на використання природних ресурсів (дозволи, розпорядження);

б) документи, що відображають дотримання екологічного законодавства фізичними та юридичними особами (протоколи перевірок контролюючих органів);

в) документи державних природоохоронних органів щодо усунення порушень екологічного законодавства (пріписи, вказівки);

г) документи, що відображають причини та обставини правопорушення (акти обстеження державною санітарно-епідеміологічною службою, державною екологічною інспекцією зон та джерел забруднення, акти судово-медичного огляду потерпілих, висновки органів екологічного контролю про заподіяну шкоду).

До третьої групи входять документи, що відображають підприємницьку та виробничу діяльність, які поділяють на підгрупи:

а) статутні (статут або положення про юридичну особу, протоколи зборів засновників, установчі договори);

б) проєктні (проєкти з впровадження нової техніки, технологій, проєкти будівництва різних об'єктів, які підлягають обов'язковій екологічній експертизі);

в) управлінські (регламентуючі (накази, розпорядження, інструкції), які дозволяють визначити коло осіб, причетних до екологічного кримінального правопорушення та кадрові (накази про прийняття на роботу, призначення на посаду, трудові контракти, накази про звільнення з роботи);

г) бухгалтерські (накладні, угоди, доручення);

д) документи, що відображають господарську діяльність (технічна документація, в якій міститься

інформація про технічний стан очисних споруд та установок, технічні паспорти споруд й установок, акти їх ремонту, реконструкції; журнали обліку відходів, санітарно-лабораторні журнали; документи, в яких зазначають відомості про обсяги використаних природних ресурсів; документи, що відображають причини та обставини кримінального правопорушення (документи спеціальних служб і комісій на підприємстві – акти лабораторних досліджень, висновки спеціальних комісій підприємства);

е) екологічний паспорт підприємства – це комплексний документ, який містить характеристику взаємовідносин підприємства з навколишнім природним середовищем, визначений ДСТУ 17.0.0.04-90.

Четверту групу становлять інші документи. Під час розслідування правопорушень проти довкілля слідчому можуть знадобитися різного характеру довідки з підприємств, установ та організацій. Наприклад, довідки установ Гідрометеослужби України про хмарність, силу та напрямок вітру, наявність опадів, температуру повітря.

Однією з новел КПК України у редакції 2012 року є Глава 43 «Міжнародна правова допомога при провадженні процесуальних дій», де в контексті нашого дослідження постає питання щодо застосування норм ст. 571 КПК України «Створення і діяльність спільних слідчих груп» [16].

Цікавою моделлю правової діяльності у більшості європейських країн, в яких поліцейське дізнання і розслідування обмежені судовим контролем, є створення специфічної структури – Європейської організації правосуддя Євроюст, яка була створена Рішенням Ради Євросоюзу від 28 лютого 2002 р. 2002/187/ПА з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами [19, с. 645–648], поліпшення співробітництва між компетентними органами держав-членів шляхом сприяння міжнародній правовій допомозі і виконання запитів щодо видачі осіб для кримінального переслідування або виконання вироку.

Формування міжнародних правоохоронних організацій регіонального рівня, однією з яких є Європейське поліцейське відомство (Європол), стає тенденцією, оскільки поглиблення різних напрямів регіонального співробітництва потребує створення таких організацій в інших регіонах світу.

Відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС, метою асоціації є, в тому числі, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод (п. «е» ч. 2 ст. 1). Сторони домовились співпрацювати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права (ст. 13). При цьому, сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема, стандартів Групи з розробки фінансових

заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (ст. 20), для чого передбачається обмін найкращими практиками, методиками розслідуваннями, криміналістичними дослідженнями, обмін інформацією відповідно до існуючих правил (ст. 22) [20].

Стаття 19 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. визнає доцільність «спільних розслідувань», за яких держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, в силу яких заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. Відповідні держави-учасниці забезпечують повну повагу суверенітету держави-учасниці, на території якої повинно бути проведене таке розслідування [21].

Відповідно до ст. 20 Другого Додаткового Протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою і на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше сторін, що створили групу [22]. Склад групи визначається в угоді. Спільну слідчу групу створюють у випадках, коли розслідування правопорушень однією стороною вимагає проведення складних та комплексних слідчих (розшукових) заходів, пов'язаних з іншими сторонами; та кілька сторін проводять розслідування правопорушень, обставини яких вимагають скоординованих, погоджених дій на території відповідних сторін.

Сприятливим підґрунтям для розквіту міжнародної екологічної злочинності виступають суперечності в національних законодавствах, що ускладнюють

міжнародне співробітництво і заважають розслідуванню діяльності кримінальних угруповань, арешту і судовому переслідуванню їх лідерів. В Україні, наприклад, не існує спеціалізованих підрозділів, що можуть розслідувати міжнародні екологічні правопорушення. У зв'язку з прийняттям в 2014 році Закону України «Про прокуратуру» були ліквідовані всі спеціалізовані природоохоронні прокуратури.

Погоджена думка професора О. В. Одерій про те, що норм правового регулювання соціально-природних відносин, що містяться в українському законодавстві, явно недостатньо для боротьби з кримінальними посяганнями на довкілля [17, с. 14].

На нашу думку, до переліку кримінальних діянь, що містяться в системі транснаціональної деєкологізації, треба віднести:

- а) транскордонний перехід забруднених води і повітря;
- б) порушення правил безпеки на об'єктах атомної енергетики;
- в) недотримання санітарно-епідемічних правил, незаконна рубка дерев, видобуток і вивезення за кордон цінних порід тварин, сортів рослин, морських і континентальних біоресурсів, порушення правил користування надр і режиму особливо охоронюваних природних територій;
- г) імпорт небезпечної токсичної продукції та порушення правил поведінки з промисловими і радіоактивними відходами.

Проблема міжнародної відповідальності за заподіяння шкоди в результаті військової агресії російської федерації природному середовищу України сьогодні не має однозначного вирішення як на доктринальному, так і на практичному міждержавному рівні, і залишається однією з найскладніших у міжнародному праві.

Список використаних джерел:

1. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. *Офіційна вебсторінка Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПУ)*. URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine>.
2. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіційна вебсторінка Офісу Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
3. Офіційний вебпортал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/>
4. Офіційний вебпортал Державної екологічної інспекції України. URL: <https://www.dei.gov.ua/>
5. Dominique Soguel Special Dolphins as casualties: The environmental costs of Ukraine war. *The Christian Science Monitor*. April 19, 2023. URL: https://www.csmonitor.com/World/Europe/2023/0419/Dolphins-as-casualties-The-environmental-costs-of-Ukraine-war?fbclid=IwAR2B7mVWfJ5SGBDwyvnenAldcsoukgA_2IvJpaZRwhO7puELAlS7X_Jvrs.
6. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Офіційна сторінка Міндовкілля*. URL: <https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine>.
7. Збитки агросектору та земельним ресурсам України від повномасштабної війни складають \$8,7 млрд. *Київська школа економіки (KSE Institute)*. 19 січня 2024 р. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-agrosetoru-ta-zemelnim-resursam-ukrayini-vid-povnomashtabnoyi-viyini-skladayut-8-7-mlrd/?utm_source=sendpulse&utm_medium=email&utm_campaign=controversial-naratives-concer.
8. Урядовий портал Кабінету Міністрів України. 29 серпня 2023 року. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-odna-z-naibilsh-zaminovanykh-krain-u-sviti-iak-ubezpechutu-sebe>.
9. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.
10. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лют. 2019р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

11. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів та словосполучень / автор проекту та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. VIII. 1728 с.
13. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Декларація про державний суверенітет України від 16 лип. 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
15. Онлайн-платформа Svidok.org. URL: <https://svidok.org/>.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.04.2024).
17. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування правопорушень, які вчинялися на окупованих територіях: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.
18. Книженко С. О. Поняття та принципи формування окремої криміналістичної методики. *Legasivita*. 2017. № 8/2 (308). С. 64–68.
19. Степаненко К. В. Європейське інтеграційне правосуддя: поняття та основні форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 645–648.
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
21. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листоп. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
22. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.9>

Трегуб О. А.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень

проблем економічної безпеки

Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень

імені В. К. Макутова Національної академії наук України»

ORCID: 0000-0003-0660-5783

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

DEVELOPMENT OF AN ENVIRONMENTAL MONITORING SYSTEM IN THE PERIOD OF WAR AND POST-WAR TRANSFORMATION: A LEGAL VIEW

У статті розглядаються правові питання розбудови державної системи моніторингу довкілля в умовах війни та повоєнної трансформації.

Досліджено стан правового регулювання еколого-моніторингових відносин на сучасному етапі. Виявлено дві основні тенденції, якими характеризується процес формування спеціальної нормативно-правової основи здійснення різних видів моніторингу довкілля, а саме помітний прогрес в удосконаленні порядку здійснення одних видів моніторингу довкілля та відсутність або недосконалість порядку здійснення інших його видів. Наголошено, що найбільш розвиненими є підходи до проведення державного моніторингу вод та державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря. Конкретизовано окремі недоліки правового забезпечення функціонування підсистеми моніторингу лісів та підсистеми моніторингу земель і ґрунтів із визначенням у загальних рисах шляхів їх усунення. Аргументовано, що ліквідація підсистеми моніторингу потенційно небезпечних об'єктів та незавершеність процесу побудови комплексної системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій помножують ризик спричинення екологічної шкоди та порушення екологічних прав людини.

Проаналізовано новели правового регулювання у сфері моніторингу довкілля, передбачені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», та наголошено на окремих дискусійних моментах. Запропоновано узгодити положення зазначеного Закону щодо моніторингу в сфері управління відходами з нормами Закону України «Про управління відходами», а також доповнити відповідну підсистему моніторингом місць утворення відходів. Висловлено думку про можливість та доцільність інтегрування до структури державної системи моніторингу довкілля підсистеми моніторингу загроз хімічній безпеці. Висвітлено окремі вади механізму, що визначає режими функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Ключові слова: моніторинг довкілля, потенційно небезпечні об'єкти, управління відходами, хімічна безпека, підсистема, режим функціонування.

The present paper discusses the legal issues of the development of the state environmental monitoring system in the period of war and post-war transformation.

The current legal regulation in the field of environmental monitoring is studied. There are two main trends that characterize the formation of a special legal framework for types of environmental monitoring, namely significant progress in improving the procedure for certain types and the absence or imperfection of the procedure for other types of environmental monitoring. It is shown that the rules of state water monitoring and air quality monitoring are the most developed. The paper identifies the shortcomings of the legal framework for the forest monitoring subsystem and the land and soil monitoring subsystem, as well as generally specifies the ways to eliminate them. It is concluded that the abolition of the monitoring subsystem for potentially hazardous objects and the incompleteness of an integrated emergency monitoring and forecasting system multiply the risk of causing environmental damage and violating environmental human rights.

The paper examines the novelties proposed by the Law of Ukraine «On amendments to certain laws of Ukraine on the state environmental monitoring system, environmental information and information support for environmental management», and emphasizes the debatable issues. Recommendations for harmonizing the provisions on waste management monitoring with the Law of Ukraine «On waste management», as well as for waste generation sites monitoring are presented. Special attention is given to the feasibility of integrating the subsystem of chemical safety monitoring into the state environmental monitoring system. The paper also describes the drawbacks of the mechanism for determining the modes of the state environmental monitoring system and its subsystems.

Key words: environmental monitoring, potentially hazardous objects, waste management, chemical safety, subsystem, mode of operation.

Постановка проблеми. Моніторинг довкілля є невід’ємним елементом механізму забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України, адже дозволяє отримувати інформацію про стан навколишнього середовища, прогнозувати його зміни, а також ухвалювати управлінські рішення в екологічній сфері на основі науково обґрунтованих рекомендацій. Моніторинг довкілля є *однією із засадничих гарантій екологічних прав громадян*, тому що його дані складають основу для функціонування інформаційно-аналітичних систем забезпечення доступу до екологічної інформації. Сьогодні від ефективності моніторингу довкілля напругу залежить спроможність держави до подолання нових екологічних загроз, зумовлених високою інтенсивністю та просторовим розмахом воєнних дій, застосуванням різноманітних видів зброї, а також численними терористичними актами та диверсіями.

У державних стратегічних документах, що були прийняті до повномасштабного російського вторгнення (Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року»), ідеться про незадовільний стан державного моніторингу навколишнього середовища. Нова Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.07.2023 № 610-р, розглядає цю проблему в контексті руйнівних наслідків російської збройної агресії для всіх компонентів навколишнього середовища та виокремлює перешкоди для ефективного функціонування державної системи моніторингу довкілля (далі – ДСМД). Найпершою з перешкод є невідповідність нормативно-технічного, нормативно-правового й організаційного забезпечення цієї системи сучасним вимогам [1].

На сьогоднішній день очевидними є застарілість, суперечливість, неповнота та інші недоліки законодавства, що регулює еколого-моніторингові відносини. На це вказує аналіз положень Закону України від 25.06.1991 № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища», інших законів і підзаконних нормативно-правових актів, якими визначаються загальні засади моніторингу довкілля та його особливості для конкретних об’єктів системи моніторингу (атмосферне повітря, води, ґрунти, ліси, управління відходами, вплив фізичних факторів та ін.). Водночас шляхи розв’язання зазначеної проблеми, що пропонуються Законом України від 20.03.2023 № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного

забезпечення управління у сфері довкілля» (далі – Закон про державну систему моніторингу довкілля), потребують глибшого осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу цього дослідження склали наукові праці, присвячені правовим та суміжним питанням моніторингу довкілля. Важливими джерелами науково-правової інформації щодо формування і вдосконалення системи моніторингу довкілля в Україні є статті Е.В. Позняк (аналізуються правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні) [2] та С. В. Шарапової (розглядаються аспекти реформування ДСМД в Україні на сучасному етапі) [3]. Монографічне дослідження С. М. Домбровської, В. О. Шведун, О. І. Крюкова і О. М. Ігнатєва «Державна політика у сфері моніторингу стану потенційно небезпечних об’єктів» [4] та наукова стаття О. М. Соболя «Нормативно-правове регулювання моніторингу надзвичайних ситуацій в Україні» [5] проливають світло на проблематику функціонування моніторингу потенційно небезпечних об’єктів (далі – ПНО), тенденції формування та реалізації державної політики в цій сфері і стан відповідного законодавства. При проведенні цього дослідження були також враховані рекомендації І. Ф. Букши, В. П. Пастернака і Т. С. Пивовар стосовно розбудови державної системи моніторингу лісів України [6].

В одних наукових роботах, попри їх беззаперечну теоретичну або прикладну цінність, упускається із виду ціла низка проблемних питань правового забезпечення моніторингу довкілля. Іншим науковим роботам бракує аналізу чинного та перспективного законодавства, критичної оцінки новел правового регулювання, а також зв’язку з актуальними загрозами і викликами національній безпеці України.

Викладене підтверджує актуальність цього дослідження, а його **мета** – проаналізувати стан і тенденції розвитку правового регулювання еколого-моніторингових відносин, ідентифікувати окремі його недоліки з можливим обґрунтуванням шляхів їх усунення для забезпечення дотримання екологічних прав людини в умовах війни та повоєнної трансформації України.

Виклад основного матеріалу. Законодавство України, що регулює еколого-моніторингові відносини, уже давно відстає від потреб і реалій часу. Відправні засади моніторингу довкілля визначаються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391. Ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» розкриває мету моніторингу навколишнього природного середовища, називає основних його суб’єктів, а також встановлює вимогу щодо здійснення прогнозування змін відповідного середовища [7]. За більш

ніж тридцятирічний період дії Закону уточнення до цієї статті вносилися лише один раз (у 2012 р.), хоча інформаційні потреби управління у сфері охорони навколишнього природного середовища постійно змінюються під впливом соціально-економічних, екологічних, правових та інших трансформацій. Майже статичними, закостенілими в своїй основі залишаються підходи до організації ДСМД і на рівні підзаконного регулювання. Така ситуація давно непокоїть науковців, які ще в 2013 р. наполягали на необхідності прийняття нового Положення про державну систему екологічного моніторингу в Україні, що мало б закріпити рівні, форми, види, стадії та чіткий перелік суб'єктів цього моніторингу замість Положення про державну систему моніторингу довкілля 1998 р. [2, с. 65].

Окремий інтерес для цього дослідження становить процес формування спеціальної нормативно-правової основи здійснення різних видів моніторингу довкілля, який характеризується неоднозначними тенденціями.

З одного боку, *спостерігається явний прогрес у вдосконаленні порядку здійснення окремих видів моніторингу довкілля*. На цьому рівні правового регулювання еколого-моніторингових відносин найбільш сучасними та розвиненими є підходи, що закріплюються водним законодавством і законодавством про охорону атмосферного повітря.

Так, на виконання ст. 21 «Державний моніторинг вод» Водного кодексу України було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 758 «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод». У додатках до цього Порядку зафіксовані показники та періодичність здійснення державного моніторингу масивів поверхневих, підземних і морських вод [8]. Новий Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 827. Порядок містить перелік зон та агломерацій, що встановлюються на території України для цілей здійснення моніторингу атмосферного повітря, перелік забруднювальних речовин, щодо яких здійснюється оцінювання, пороги оцінювання, граничні величини та інші рівні забруднювальних речовин, за якими проводиться оцінка якості атмосферного повітря, а також цілі даних оцінювання якості атмосферного повітря та методи оцінювання [9]. Постановою від 28.03.2023 № 272 Уряд України додатково затвердив Порядок запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин. Крім того, наприкінці січня 2024 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України оприлюднило проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань моніторингу атмосферного повітря», розроблений

відповідно до п. 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону про державну систему моніторингу довкілля [10].

З іншого боку, *порядок здійснення окремих видів моніторингу довкілля взагалі відсутній або ж потребує істотного вдосконалення*.

Зокрема, тривалий час зберігається правовий «вакуум» щодо створення та функціонування підсистеми моніторингу лісів. Ст. 55 Лісового кодексу України містить визначення моніторингу лісів, розкриває його зміст у загальних рисах та підтверджує належність цього моніторингу до державної системи моніторингу навколишнього природного середовища [11]. Водночас загальні норми Лісового кодексу України не підкріплюються положеннями, які б деталізували порядок моніторингу лісів на підзаконному рівні. З огляду на це, у Рекомендаціях щодо розбудови державної системи моніторингу лісів України, підготовлених у 2019 р. Державним агентством лісових ресурсів України та Національною академією наук України, указується на необхідність розроблення проекту Положення про державну систему моніторингу лісів України, проекту національного переліку показників цієї системи, а також регламенту обміну даними між суб'єктами моніторингу та міжнародними організаціями [6, с. 19]. Наведені рекомендації узгоджуються із Державною стратегією управління лісами України до 2035 року, яка включає запровадження національної інвентаризації лісів та удосконалення їх моніторингу [12].

Особливої уваги потребує також підсистема моніторингу земель і ґрунтів, адже завдяки їй даним держава може вживати ефективніших заходів для забезпечення прав людини на безпечне довкілля, на безпечність та якість харчових продуктів, на вільний доступ до екологічної інформації та інших прав. Вихідні положення щодо моніторингу земель і ґрунтів встановлюються Земельним кодексом України (ст. 191, 192), законами України від 19.06.2003 № 962-IV «Про охорону земель» (ст. 54) та від 19.06.2003 № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (ст. 5, 8, 9). До підпорядкованих нормативно-правових актів у цій сфері належать Положення про моніторинг земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 № 661 (останні зміни датуються 19.05.2021), та Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 № 51 (без змін із моменту прийняття). У січні 2022 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, що передбачає впровадження критеріїв і технологій для здійснення моніторингу земель із застосуванням алгоритмів штучного інтелекту, автоматизованої платформи для моніторингу земель і якості ґрунтів

на всіх рівнях управління на основі дистанційного зондування Землі та геоінформаційних технологій [13]. Із початком нової фази російської військової агресії проти України в лютому 2022 р. надзвичайно гострою є проблема відновлення ґрунтового покриву, якому завдано шкоди внаслідок воєнних дій. Більша інтеграція цифрових технологій у моніторинг земель і ґрунтів у рамках комплексної системи точного землеробства сприятиме її розв'язанню [14]. Однак реалізація цифрових технологічних рішень є можливою за умови оновлення порядку моніторингу земель і в його складі – моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення.

Під час аналізу правових проблем, що стосуються окремих видів моніторингу довкілля, не буде зайвим згадати про ліквідацію підсистеми моніторингу ПНО. Як впливає з Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 06.11.2003 № 425 (втратив чинність 03.01.2023), мета моніторингу ПНО полягала в отриманні даних про поточний стан ПНО та актуалізації інформації, що міститься у базі даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів, для запобігання надзвичайним ситуаціям та мінімізації їх наслідків [15]. Спеціальні норми та нормативно-правові акти, що стосувалися діяльності, пов'язаної з ПНО, протягом 2019-2022 років були виключені з законодавства.

Так, 26.12.2019 втратила чинність постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1288 «Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів». Наступним кроком стало прийняття Закону України від 15.07.2021 № 1686-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо об'єктів підвищеної небезпеки», яким усі положення щодо ПНО виключено з Кодексу цивільного захисту України та Закону України від 18.01.2001 № 2245-III «Про об'єкти підвищеної небезпеки» [16]. Після цього був прийнятий наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.12.2022 № 802, яким було визнано такими, що втратили чинність, накази Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів, Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів та Стандарту надання Державним департаментом страхового фонду документації адміністративної послуги щодо видачі Свідоцтва про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів [17].

Той факт, що сформована на початку 2000-х років нормативно-правова основа діяльності, пов'язаної

з ПНО, уже давно потребувала модернізації, є незаперечним. На це вказують і результати монографічного дослідження [4, с. 114–115]. Однак тут постає питання щодо доцільності ліквідації підсистеми моніторингу ПНО, зокрема зважаючи на те, що альтернативна підсистема моніторингу (як можна очікувати, досконаліша й ефективніша за попередню) до цього часу не була створена.

По-перше, Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та прийняті на його виконання нормативно-правові акти не містять спеціальних норм щодо моніторингу відповідних об'єктів. Водночас є правові підстави вважати, що цей моніторинг входить до складу моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій. Як визначено в п. 1 ч. 1 ст. 50 Кодексу цивільного захисту України, об'єкти підвищеної небезпеки належать до джерел небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру [18].

По-друге, порядок функціонування системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій, перелік суб'єктів цього моніторингу, спостереження, лабораторного контролю і прогнозування повинні визначатися Кабінетом Міністрів України (ч. 5 ст. 43 Кодексу цивільного захисту України). Указані порядок та перелік на теперішній час Уряд України ще не визначив, хоча є приклади врегулювання відповідних питань на регіональному рівні. Наприклад, розпорядженням голови Волинської обласної державної адміністрації від 19.11.2019 № 691 було затверджено Положення про систему моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту Волинської області. Відсутність загальнодержавного порядку функціонування системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій посилює розбіжності між системами нижчих рівнів, що може ускладнити здійснення заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій в Україні.

Отже, відмова від подальшого використання підсистеми моніторингу ПНО, з одного боку, та незавершеність процесу побудови комплексної системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій, з іншого, помножують ризик виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, а внаслідок цього і ризик спричинення шкоди навколишньому середовищу та порушення екологічних прав людини.

Варто відзначити, що моніторинг ПНО завжди був у центрі уваги фахівців у цій сфері, серед яких і представники Національного університету цивільного захисту України. Один із цих представників, О.М. Соболев, висловив думку про необхідність розширення завдань суб'єктів системи моніторингу надзвичайних ситуацій для здійснення моніторингу ПНО [5, с. 135]. Автори опублікованої у 2023 р. монографії «Державна політика у сфері моніторингу стану

потенційно небезпечних об'єктів» пропонують прийняти Концепцію реалізації державної політики у сфері моніторингу стану ПНО для оцінювання такого стану на основі ризик-орієнтованого підходу та переходу від стратегії ліквідації аварійної ситуації до стратегії її попередження. Дослідники наголошують на важливості вдосконалення нормативно-правового механізму формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері, зокрема шляхом адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу (далі – ЄС) [4, с. 160, 163, 204].

Неефективність ДСМД та її галузевих складових обумовлює проведення довгоочікуваної реформи, до завдань якої входить забезпечення взаємодії з подібними системами держав-членів ЄС [19]. Нормативно-правову основу нової системи моніторингу довілля в Україні має закласти Закон про державну систему моніторингу довілля, що набирає чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану (тобто перші позитивні здобутки від реалізації цього Закону можуть з'явитися лише в період повоєнної трансформації). Він покликаний створити ДСМД з оптимізованою структурою, чітко визначеними рівнями та режимами функціонування.

Структура зазначеної системи має складатися з таких елементів (підсистем), як моніторинг атмосферного повітря, моніторинг вод, моніторинг земель і ґрунтів, моніторинг лісів, моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття, моніторинг у сфері управління відходами, моніторинг геологічного середовища та моніторинг впливу фізичних факторів. Виділяються національний (державний), регіональний, локальний (місцевий) та об'єктовий рівні ДСМД з акцентом на можливості створення регіональних центрів моніторингу довілля. Система та підсистеми можуть функціонувати в одному з чотирьох режимів – повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на надзвичайні екологічні ситуації та відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період, якими визначається перелік заходів, завдання та порядок взаємодії органів, які здійснюють моніторинг довілля. Крім того, Закон про державну систему моніторингу довілля доповнює Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» низкою вимог до здійснення спостережень за станом довілля [20; 21, с. 219].

Безумовно, за своїм змістом Закон про державну систему моніторингу довілля є необхідним для модернізації правового регулювання еколого-моніторингових відносин. Науковці оцінюють його прийняття як «вагомий та визначальний крок щодо створення ефективної, прозорої та відкритої системи моніторингу довілля» [3, с. 249]. Незважаючи на всю значущість представлених у Законі новел, спрямованих на повоєнне відновлення довілля та нормалізацію екологічних умов життя і діяльності людей, є сенс зупинитися на декількох дискусійних моментах.

Перший із них стосується підсистеми моніторингу в сфері управління відходами, яка має бути утворена в межах ДСМД. Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX «Про управління відходами» не містить взаємопов'язаної групи правових норм, присвячених моніторингу в сфері управління відходами, але в різних статтях цього Закону згадуються такі його елементи: моніторинг умов спалювання чи сумісного спалювання відходів (абз. 1 ч. 1 ст. 38); програма моніторингу полігона та моніторинг параметрів навколишнього природного середовища в межах догляду за полігоном після припинення його експлуатації (ч. 4 і 5 ст. 40); моніторинг об'єкта оброблення відходів (п. 4 ч. 12 ст. 42). Для реалізації Закону України «Про управління відходами» та імплементації норм директив 2008/98/ЄС про відходи, 1999/31/ЄС про захоронення відходів і 2010/75/ЄС про промислові викиди Кабінет Міністрів України постановою від 07.11.2023 № 1166 затвердив Порядок проведення моніторингу об'єкта оброблення відходів. Необхідно наголосити, що під таким об'єктом закон розуміє установку, інженерну споруду або інший об'єкт, що використовується для здійснення операцій з відновлення або видалення відходів. Запозичений із права ЄС термін «відновлення відходів» означає всі операції, унаслідок яких відходи використовуються із конкретною метою, включаючи підготовку відходів до повторного використання, рециклінг, виробництво енергії та інші операції з відновлення [22]. Усупереч приписам Закону України «Про управління відходами» Закон про державну систему моніторингу довілля фактично прирівнює моніторинг у сфері управління відходами до моніторингу місць утворення, зберігання та видалення відходів (п. 17, який вносить зміни до ст. 46 Закону України «Про управління відходами») [20]. Цей моніторинг здійснювався на виконання ст. 29 Закону України від 05.03.1998 № 187/98-ВР «Про відходи», який уже не є чинним. Тому п. 17 Закону про державну систему моніторингу довілля потрібно узгодити з нормами Закону України «Про управління відходами», які називають окремі складові моніторингу в сфері управління відходами. Водночас підсистема вказаного моніторингу може стати ще інформативнішою, якщо її доповнити моніторингом місць утворення відходів. Особливістю утворення відходів є те, що воно відбувається до початку здійснення визначених законом операцій з відходами і не охоплюється поняттям «управління відходами».

Наступним моментом, який може стати предметом самостійної дискусії у наукових та експертних колах, є можливість та доцільність інтегрування до структури ДСМД підсистеми моніторингу загроз хімічній безпеці. Упровадження цього виду моніторингу пов'язано з прийняттям Закону України від 01.12.2022 № 2804-IX «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», який

уводиться в дію з 29.06.2024. У ст. 26 наведеного Закону конкретизуються мета, компоненти, суб'єкти та інші важливі аспекти здійснення моніторингу загроз хімічній безпеці. Під останньою розуміється стан, за якого ризику для здоров'я людини та/або довкілля, які виникають під час виробництва, транспортування, зберігання, використання хімічної продукції, оброблення її відходів, включаючи ризики вчинення хімічних інцидентів, диверсій, терористичних актів, є мінімальними та контрольованими (ст. 1). Усебічне обґрунтування можливості та доцільності віднесення моніторингу загроз хімічній безпеці до ДСМД не є завданням цього дослідження. Однак з метою започаткування наукової дискусії можна навести такі аргументи на користь висловленої думки.

По-перше, законодавство та державні документи стратегічного характеру дають підстави розглядати хімічну безпеку як окремий вид екологічної безпеки. У самому Законі України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» підкреслюється, що забезпеченням хімічної безпеки є діяльність, спрямована на створення умов для стійкого й *екологічно безпечного* соціально-економічного розвитку держави [23]. Зі свого боку Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює підвалини правової охорони цього середовища при застосуванні токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52 розділу XI «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки») [7], а ціллю Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року є створення ефективної системи хімічної безпеки [24].

По-друге, органом державної влади, на який покладаються функції з формування державної політики у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища [23]. У Положенні про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України серед основних завдань останнього присутнє забезпечення формування державної політики у сферах управління відходами та небезпечними хімічними речовинами, як власне і реалізація державної політики в цих сферах [25].

По-третє, управління відходами та управління хімічною продукцією як сфери правового регулювання тісно пов'язані між собою. Це прямо випливає із Закону України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», дія якого поширюється на оброблення відходів хімічної продукції. Неналежне управління небезпечними відходами, що утворюються під час виробництва або використання хімічної продукції, відноситься до основних джерел загроз хімічній безпеці [23].

Окрім базових положень Закону про державну систему моніторингу довкілля, предметом наукової дискусії є розроблені на його основі підходи до впорядкування еколого-моніторингових відносин у нормативно-правових актах нижчого рівня. У січні 2024 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України оприлюднило на своєму сайті проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем». Зазначений Порядок визначає цілі ДСМД, завдання, взаємовідносини та інформаційну взаємодію її суб'єктів, режими функціонування відповідної системи та її підсистем, інформаційні потреби управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та інші важливі аспекти [26]. Аналіз Порядку дозволяє розглядати доволі серйозні вади механізму, що визначає режими функціонування ДСМД та її підсистем, а саме:

– рішення про необхідність переходу ДСМД та/або її певних підсистем до режиму підвищеної готовності на національному (державному), регіональному чи локальному (місцевому) рівнях приймає Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Централізація повноважень щодо прийняття відповідного рішення може призвести до недостатньо швидкого реагування на загрозу виникнення надзвичайної екологічної ситуації, особливо на регіональному та локальному рівнях;

– передбачається тимчасове введення режиму надзвичайної екологічної ситуації в Україні або в межах окремої її території у разі виникнення надзвичайної екологічної ситуації, залежно від прогнозованих наслідків та можливого її рівня, за рішенням Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій або органів місцевого самоврядування. Відносини, пов'язані з уведенням режиму надзвичайної екологічної ситуації на всій або окремій території України, не є предметом регулювання законодавства про моніторинг довкілля. Одразу ж виникає логічне питання про співвідношення понять «режим надзвичайної екологічної ситуації» у відповідному Порядку та «правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації» у Законі України від 13.07.2000 № 1908-III «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». Очевидною є і розбіжність наведеного підходу з п. 23 Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11, де визначаються органи державної влади та місцевого самоврядування, уповноважені встановлювати режими підвищеної готовності та надзвичайної ситуації для єдиної державної системи цивільного захисту (саме для системи, а не для території).

Висновки. Проведене дослідження демонструє суперечливі тенденції розвитку правового

регулювання еколого-моніторингових відносин залежно від конкретних видів моніторингу довкілля. Найбільшою динамічністю і зв'язком із сучасними умовами характеризуються законодавчі підходи до здійснення моніторингу вод та моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, тоді як порядок здійснення інших видів моніторингу довкілля перебуває на етапі існування лише відправних засад (моніторинг лісів) або потребує суттєвого оновлення (моніторинг земель і ґрунтів). Ще однією тенденцією змін у сфері моніторингу довкілля є ліквідація його підсистем (мова йде про моніторинг ПНО), що не завершується одночасним переходом від застарілої і малоефективної до прогресивнішої моделі.

На етапі повоєнної трансформації України, що неодмінно включає відновлення довкілля, нормалізацію і поліпшення екологічної обстановки, важливу роль відіграватиме реалізація нової концепції

моніторингу довкілля. Основоположні елементи цієї концепції опосередковує Закон про державну систему моніторингу довкілля, який набирає чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану. Інформаційні властивості майбутньої ДСМД (у межах підсистеми моніторингу в сфері управління відходами) можна покращити за умови врахування положень оновленого законодавства щодо моніторингу об'єкта оброблення відходів у поєднанні з досвідом здійснення моніторингу місць утворення відходів. Потенційним напрямом подальшого розширення цієї системи є включення до неї підсистеми моніторингу загроз хімічній безпеці, можливість та доцільність чого, однак, потребує додаткової аргументації.

Насамкінець, у процесі розбудови ДСМД важливо доопрацювати механізм, що дозволяє визначати режими функціонування цієї системи.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.07.2023 р. № 610-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 67. Ст. 3845.
2. Позняк Е.В. Правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 63–66.
3. Шарапова С.В. Реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 246–249. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.40>
4. Домбровська С.М., Шведун В.О., Крюков О.І., Ігнат'єв О.М. Державна політика у сфері моніторингу стану потенційно небезпечних об'єктів: монографія. Харків: «Діса плюс», 2023. 240 с.
5. Соболь О.М. Нормативно-правове регулювання моніторингу надзвичайних ситуацій в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2014. №. 1. С. 130–135.
6. Букша І.Ф., Пастернак В.П., Пивовар Т.С. Рекомендації щодо розбудови державної системи моніторингу лісів України. Харків: УкрНДЛПА, 2019. 35 с.
7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
8. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 758. *Офіційний вісник України*. 2018. № 76. Ст. 2537.
9. Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 827. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. Ст. 2451.
10. Повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань моніторингу атмосферного повітря». *Офіційний веб-сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. 25.01.2024. URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovu-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-vnesennya-zmin-do-deyakyh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayiny-z-rutan-monitoringu-atmosferного-povitrya/> (дата звернення: 10.03.2024)
11. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.
12. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.
13. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 70-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 11. Ст. 588.
14. Бойко Я. Врятувати ґрунти від наслідків війни. Підбір рішення з урахуванням усіх технологічних складових. *AgroPortal*. 05.01.2023. URL: <https://agroportal.ua/blogs/vryatuvati-grunti-vid-naslidkiv-viyini-pidbir-rishennya-z-urahuvannuyam-usih-tehnologichnih-skladovih> (дата звернення: 10.03.2024)
15. Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 06.11.2003 № 425 (втратив чинність). *Офіційний вісник України*. 2003. № 52. Ст. 2857.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо об'єктів підвищеної безпеки: Закон України від 15.07.2021 р. № 1686-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 42. Ст. 343.
17. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.12.2022 р. № 802. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 73.
18. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34–35. Ст. 458.

19. Комплексний моніторинг довкілля. *Офіційний веб-сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/kompleksnyj-monitoryng-dovkillya/> (дата звернення: 10.03.2024)
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 р. № 2973-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 41. Ст. 2210.
21. Трегуб О.А. Щодо правових засад екологічного моніторингу як гарантії дотримання прав людини в умовах війни. *Четверті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.). Київ-Одеса-Чернігів: Десна Поліграф, 2023. С. 218–222.
22. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3270.
23. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією: Закон України від 01.12.2022 р. № 2804-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 84.
24. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 87. Ст. 5584.
25. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 614. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1853.
26. Про оприлюднення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем». *Офіційний веб-сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. 22.01.2024. URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-poryadku-funktsionuvannya-derzhavnoyi-systemy-monitoryngu-dovkillya-ta-yiyi-pidsystem/> (дата звернення: 10.03.2024)

УДК 340.12:340.5

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.10>

Янчук Н. Д.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0491-0995

РОЛЬ ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

THE ROLE OF LAW IN ENSURING THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Стаття присвячена системному аналізу регулятивних можливостей права як одного з факторів забезпечення сталого розвитку.

У статті звернуто увагу на те, що проблеми розробки стратегії виживання людства спонукають до усвідомлення та наукового аналізу глобальних проблем та ролі права в реформуванні суспільства. Це ставить нові завдання перед правовою наукою, що обумовлює необхідність перегляду та коригування механізмів правового регулювання, особливо у сфері економічного та соціального розвитку.

Вказується на те, що за умов глобальної екологічної кризи право не може залишатися на старих методологічних засадах. Концепція сталого розвитку веде до перегляду існуючих підходів до праворозуміння, що не обумовлює появу нового типу праворозуміння, а формування такого типу праворозуміння, що не заперечує екологічну детермінантність права. Тому право повинно бути діалогічним, уявляючись як праворозуміння різних правових культур та цивілізацій.

Автор статті наголошує на потребі переосмислення ролі права в формуванні суспільства сталого розвитку. Право не має розвиватися в постфактумній логіці, а працювати на випередження.

В статті акцентується увага на тому, що трансформація поглядів відносно правової природи права сталого розвитку лише набирає своїх обертів. Вчені так і не змогли домовитись відносно статусу права сталого розвитку. Одна група вчених наполягає на формуванні нової галузі права, інша група вчених виходить з того, що це штучний феномен, в якому важко визначити об'єкт та предмет.

Досліджуючи проблематику права як ключового фактору забезпечення концепції сталого розвитку, автор наголошує на тому, що розробка цих питань має величезне значення в умовах росту популярності концепції сталого розвитку, що спостерігається за останнє десятиліття.

Ключові слова: сталий розвиток, право сталого розвитку, концепція, правове регулювання, правове забезпечення сталого розвитку, екологізація права.

The article is devoted to a systematic analysis of the regulatory possibilities of law as one of the factors of ensuring sustainable development.

The article draws attention to the fact that the problems of developing a strategy for the survival of humanity encourage awareness and scientific analysis of global problems and the role of law in reforming society. This poses new challenges to legal science, which makes it necessary to revise and adjust mechanisms of legal regulation, especially in the field of economic and social development.

It is pointed out that under the conditions of the global environmental crisis, the law cannot remain on the old methodological foundations. The concept of sustainable development leads to a revision of existing approaches to legal understanding, which does not cause the emergence of a new type of legal understanding, but the formation of such a type of legal understanding that does not deny the ecological determinants of law. Therefore, the law should be dialogic, being imagined as the legal understanding of different legal cultures and civilizations.

The author of the article emphasizes the need to rethink the role of law in the formation of a society of sustainable development. The law should not develop in a post-factum logic, but work in advance.

The article focuses on the fact that the transformation of views regarding the legal nature of the right to sustainable development is only gaining momentum. Scientists have not been able to agree on the status of the right to sustainable development. One group of scientists insists on the formation of a new field of law, another group of scientists assumes that this is an artificial phenomenon in which it is difficult to define the object and subject.

Investigating the issues of law as a key factor in ensuring the concept of sustainable development, the author emphasizes that the development of these issues is of great importance in the context of the growing popularity of the concept of sustainable development observed over the last decade.

Key words: sustainable development, sustainable development law, concept, legal regulation, legal support of sustainable development, greening of law.

У другій половині ХХ ст. людство усвідомило необхідність переходу до нової моделі розвитку. Проблеми, які постали перед людською цивілізацією в ХХ ст., а саме зменшення матеріального балансу біосфери, зростання чисельності народонаселення, соціальна нерівність, екологічна криза, вимагають нового підходу для свого вирішення. Безперервне поглиблення кризових явищ у багатьох сферах світового розвитку спричинило необхідність корекції його цілей і пріоритетів, обґрунтування нових ціннісних та морально-етичних критеріїв, формування нового світогляду.

Усвідомлення цього спонукає держави до пошуку принципово нових підходів при вирішенні питань соціально-економічного розвитку та ефективного природокористування. Одним із таких підходів є концепція сталого розвитку, яка інтерпретує докорінні зміни життєдіяльності суспільства. Розробка та реалізація концепції сталого розвитку є стратегічним завданням кожної держави, яка допоможе змінити світосприйняття людей та забезпечить спільне майбутнє Українського народу.

Україна проголосила ідеологію сталого розвитку державною стратегією на ХХІ ст. Реалізація цієї стратегії потребує відповідного теоретичного забезпечення. Але відсутність поступу у формуванні національної концепції сталого розвитку та відповідної законодавчої бази призводить до виснаження природних ресурсів і віддаляє Українську державу від світового курсу переходу на шлях сталого розвитку. Час, який минув після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992), самміту в Йоганнесбурзі (2002) та самміту в Нью-Йорку (2015), на якому міжнародне співтовариство затвердило новий порядок денний в області сталого розвитку на період 2016-2030 рр. – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», свідчить, що глобальна програма змін поки що не знайшла свого відображення в національних програмах розвитку, а тим більше практичного втілення в життя. Потрібна зміна державного ставлення до цієї проблеми і якісно новий рівень її наукового та практичного правового забезпечення. Закріплена в нормах права модель сталого розвитку була би формою відповідальності сучасного суспільства і держави перед майбутніми поколіннями за створення сприятливих умов для задоволення потреб. Реалізація основних положень сталого розвитку, закріплених у нормативно-правових актах, мала би сприяти подоланню негативних стереотипів у цій сфері. Тому дедалі актуальнішим стає дослідження правових проблем, які ставить концепція сталого розвитку.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Л. Брауна, М. Бринчука, К. Гамільтона, Г. Гарднера, К. Даніеляна, В. Данілов-Данільяна, В. Лося, К. Лосєва, Б. Маклярського, М. Мастушкіна,

Б. Міркіна, М. Моїсеєва, Л. Наумова, В. Писарева, Ф. Раянова, М. Сваминатхана, А. Урсула, Б. Шнай-дера, С. Шмидхейні та ін. Незважаючи на досить помітний обсяг наукових публікацій, теорія та методологія сталого розвитку розроблена недостатньо повно. Потребує більш широкого дослідження питання роль права в забезпеченні концепції сталого розвитку, що пояснюється незначною кількістю досліджень із цієї проблематики.

Мета дослідження полягає в теоретико-правовому аналізі ролі права в забезпеченні концепції сталого розвитку, а також формування науково-теоретичних і практичних висновків щодо правової природи права сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку зародилась в рамках міжнародного екологічного права. І на національному рівні це питання вважалось «вотчиною» екологічного права. Однак в сучасному світі сталий розвиток набув статусу найбільш важливого та впливового правового та політичного принципу у всіх сферах життєдіяльності, зокрема в якості провідного маркера в області законодавчої діяльності.

Концепція сталого розвитку стала провідною державною ідеологією ХХІ ст., котра не лише змінює управлінські моделі, але й породжує переосмислення правової складової, адаптування нових нормативних масивів, котрі б враховували нову модель розвитку цивілізації.

Термін «сталий розвиток» запропонований Міжнародною комісією Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку. Із того часу це поняття сприймається вченими неоднозначно. Так, деякі вчені «сталий розвиток» називають «однією з утопій людства», що не має чітких орієнтирів, меж, тим самим дозволяє багато фантазувати про цільові орієнтири, шляхи та засоби наближення до кінцевої мети. Те, що сьогодні написано про «сталий розвиток», залишає більше питань, ніж дає відповідей.

Суперечливість полягає в тому, що в одному словосполученні об'єднанні два зовсім протилежні слова: «сталість», що означає рівновагу, збалансованість та «розвиток», який можливий лише за умови відходу від сталості. Неоднозначність розглянутого поняття полягає в тому, що «сталість» можна зрозуміти і як здатність утримувати рівновагу і як стабільність, яка не передбачає змін. Оскільки до цього часу висловлюються претензії як щодо означення цього терміна, так і до українського перекладу, необхідно навести деякі його тлумачення. Так, М. Моїсєєв, аналізуючи історію терміна, зазначає, що в 20-х роках ХХ ст. німецький біолог Ервін Бауер пропагував поняття «стала нерівновага», використовуючи термін «sustainability» у значенні «приспосовуваність». Дещо пізніше в біології цей термін застосовували у значенні «самопідтримуючий» стосовно популяції [1, с. 4].

Міжнародна комісія під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії пані Г. Х. Брундланд у своїй

доповіді вперше застосувала поняття «sustainable development», яке перекладається як «сталий розвиток», та надала йому визначення. Під ним розуміють «такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [2, с. 50].

Ідея сталого розвитку стає свого роду цивілізаційним вектором розвитку, який здатен значно трансформувати правові системи сучасності. В різних державах, в межах міжнародних організацій, на міжнародному та національному рівні приймаються нормативно-правові акти, що покликані регулювати суспільні відносини, детермінуючі сталий розвиток.

У загальній теорії права існує припущення про те, що розуміння права в новому столітті буде зовсім іншим, заснованим на інтеграції суспільного та природного знання, на істотному переосмисленні звичних для людства уявлень про зв'язок суспільства, природи, космосу, біологічного та соціального, матеріального та духовного, раціонального та ірраціонального.

У юридичній літературі висловлюється думка про необхідність нового розуміння права, яке не зводиться лише до догматизму чи навпаки. Глобальна екологічна криза вимагає нового юридичного світосприйняття, яке повинно бути безсумнівно екологізованим: взаємовідносини між природою та людиною повинні бути віднесені до визначаючих правових основ, цілей правового розвитку суспільства – поряд з ідеалами свободи, рівності та справедливості. Право завжди було вираженням соціальних цінностей, що існують у тому чи іншому суспільстві за різних історичних періодів розвитку. Право ХХІ ст. повинно служити мірою безпеки та гармонічних відносин між людиною та природою. Саме тому забезпечення основних постулатів ідеології сталого розвитку правом повинно розглядатися як важливий показник справедливості та моральності права, з одного боку, та закону – з іншого, що буде доводити прийняття правом виклику нової моделі розвитку. Виходячи з того, що «...право у своєму аксиологічному вимірі є ... певною формою правових цінностей, специфічною формою правового обов'язку», нове розуміння права вимагає включення вимог екологічного імперативу до числа правових цінностей, поряд із іншими цінностями, що притаманні праву. Що стосується позитивного права, то подібні зміни означають посилення екологічної складової при прийнятті нормативно-правових актів.

Однак подібний еколого-правовий максимум – це справа далекої перспективи, що ж стосується сьогодення, то при всіх відмінностях в інтерпретації права не виникає жодного сумніву стосовно того, що будь-яке розуміння права упирається в поняття норми. Але точно також неможливо уникнути «широкого» розуміння права, адже право є набагато складнішим

і масштабнішим, ніж це може здатися, виходячи із його визначення як сукупності норм права. Смысл права є багатогранний. Як справедливо зазначає Ж.-Л. Бержель: «...Право як таке є одночасно продуктом соціального порядку та прояву волі людини, явищем матеріальним та сукупністю моральних та суспільних цінностей, ідеалом та реальністю, явищем історичного плану та нормативного порядку, комплексом внутрішніх вольових актів та актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи та актів примусу... Що стосується різних проявів права, вони мають частковий характер та виражають більшою чи меншою мірою те, що залежить від конкретної юридичної техніки: чи соціальний устрій, чи моральні цінності, індивідуалізм чи колективізм, владу чи свободу...» [3, с. 36].

Загальновідомо, що фактичне існування суспільних відносин може не відповідати як законодавству в цілому, так і окремим законам. Тоді виникає протиріччя між правом та законодавством. Саме такий стан речей склався навколо концепції сталого розвитку, яка вимагає правового вираження та законодавчого закріплення. Але по відношенню до концепції сталого розвитку право відіграє пасивну роль, воно мовчить – зміст нормативно-правових актів не відповідає реально існуючим суспільним відносинам, тенденціям у сфері сталого розвитку. Аналізуючи ситуацію, що склалася у сфері переходу до нової моделі розвитку цивілізації за допомогою права, доречно навести цікаві роздуми Альберта Швейцара: «...настав безрадісний час спростування, вихолощування та деморалізації правосвідомості. Ми живемо в період відсутності права. Парламенти легковажно фабрикують закони, що суперечать праву. Держава обходиться зі своїми підданими, зовсім не турбуючись про збереження у людей хоча б якого-небудь відчуття права... Юристи допустили занепад права та правосвідомості. Але вони тут ні до чого. Просто в мисленні їх часу відсутнє уявлення про те, на чому повинно базуватися живе уявлення права. Право стало жертвою відсутності світогляду» [4]. Уявляється, що ці слова цілком можна віднести і до нинішньої ситуації в Україні. Але ж саме право є тим інструментом, за допомогою якого забезпечується єдність суспільства, здатність протистояти різним конфліктам.

Ідея включення природи до державно-правового процесу не є новою. Вона бере свій початок ще за часів античності, коли «...думка про природне, божественне та космічне призначення права, виходячи зі сфери людських відносин, спрямовувалась у Всесвіт» [5, с. 168]. Думка про включення природи до правових відносин висловлювалася ще стоїками, які вважали, що існують вічні норми природи і людство повинно їм підкорятися.

Протягом всієї історії людство шукало механізми збереження сталості своїх систем, спочатку

інстинктивно, а потім свідомо. Таким механізмом були норми – соціальні, технологічні, організаційні. Вони допомагали самозбереженню людських співтовариств, регулювали відносини не лише людей між собою, але й людей з природою.

При всій значимості різних норм, які діють в людському суспільстві, особливе місце належить правовій нормотворчості. Це пояснюється певним переліком причин: по-перше, політичні, соціальні, релігійні та інші норми, які існують та діють в суспільстві, можуть бути суперечливими, виражати інтереси певних соціальних груп, конфесій, партій і т. ін. Лише право як сукупність загальнообов'язкових норм є єдиною системою, яка прагне скоординувати та впорядкувати діяльність людей. По-друге, лише міждержавне співробітництво у змозі виробити норми міжнародного права, які будуть спрямовані на попередження конфліктів та надаватимуть сталості процесу світового розвитку [6, с. 67].

Контент-аналіз зарубіжної наукової літератури дозволяє констатувати, що в наукових розвідках домінує позиція, що стан нормативного регулювання в області сталого розвитку може бути охарактеризований як сегментування та фрагментування; норми зазвичай об'єктовані зовні в недержавних джерелах, і ступінь дифундування «жорсткого» та «м'якого» права в цій області гранично висока з явним переважанням останнього. Для сучасного стану нормативного регулювання сталого розвитку характерні деяка хаотичність, адхократичність, децентралізованість, гібридність з явною перевагою неправового масиву норм (норм недержавного регулювання), що дозволяє прийти до припущення, що концепція права сталого розвитку може будуватися не в системній, але в мереженій логіці [7, с. 120].

Сама концепція сталого розвитку незважаючи на більш ніж піввікову історію все ще знаходиться на стадії свого становлення та активного розвитку, суспільні відносини, які її детермінують, масштабують в глобальному контексті, стали каталізатором формування нового правового масиву – права сталого розвитку із притаманним йому предметом правового регулювання.

Варто наголосити, що права сталого розвитку є певного роду правове припущення та terra incognita, яке, між іншим, засвідчує певні зміни в правовій надбудові сучасного суспільства, яке ставить перед собою завдання побудови суспільства сталого розвитку.

Дискусійним у правовій науці залишається питання визначення права сталого розвитку в якості галузі права. Вчені поділилися на два протилежні табори: одна група вчених стоїть на позиціях формування нової галузі права зі своїм відокремленим предметом та методом, друга група вчених виходить з того, що поняття «право сталого розвитку» є суто умовним поняттям, за яким стоїть масив нормативно-правових актів комплексного характеру.

Одним із аргументів апологетів наукового підходу, згідно з яким висловлюється скепсис щодо самостійного статусу права сталого розвитку в якості галузі права (самостійної чи то комплексної) є твердження, що право сталого розвитку – це штучний феномен, в якому важко визначити об'єкт та предмет, а його поява прирівнюється до появи абсурдних «трамвайно-тролейбусного», «лазново-прального» чи «бакалійно-гастрономічного» права. Разом з тим, специфічний характер відносин, що потребують негайного регулювання мало в кого викликає заперечення. В певному сенсі право сталого розвитку подібне праву інформаційних технологій (цифровому праву) як новим юридико-нормативним режимам, це право глобальних викликів, це правова модель розвитку суспільства сталого розвитку.

Не секрет, що чітке визначення предмету галузі права – це шлях до вирішення багатьох проблем, в тому числі і зняття питання щодо штучності галузі права. Вчені, які ратують за визнання права сталого розвитку в якості самостійної галузі права пропонують визначення предмету. Однією із усталених є позиція, відповідно до якої «предметом права сталого розвитку виступає динамічний комплекс суспільних відносин, що детермінують сталий розвиток: екологічні, соціальні та корпоративні відносини (відносини сталого розвитку), які виникають у зв'язку із розвитком суспільства, націленого на задоволення потреб нинішнього покоління без підризу при цьому можливостей задовольняти потреби майбутніх поколінь» [7, с. 121].

При цьому, право сталого розвитку не зводиться до екологічного, кліматичного, міжнародного права, воно інкорпорує принципи та окремі інститути різних галузей права (цивільного, трудового, фінансового, земельного, корпоративного, інвестиційного тощо), виступаючи складним та комплексним явищем правової дійсності та потребує формування нового мультидисциплінарного ядра.

М. Деклеріс визначає суттєву особливість, що відрізняє право сталого розвитку від попереднього права, котра виражається в тому, що перше стане відкритою системою безперервної комунікації із суспільством, що побудована на принципах прозорості та довіри до права, інформованості на стадіях нормотворчості, широкої участі в певних публічних проблемах, підзвітності та зворотнього зв'язку для цілей коректування та адаптації права [8].

При цьому сталий розвиток має базуватися на так званих сталих нормах, які представляється можливим визначити як перспективні та прогресивні норми такої системи права, котра гнучко підлаштовується під будь-які економічні, політичні, екологічні, соціальні виклики.

Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити, що у зв'язку з необхідністю переходу на шлях сталого розвитку перед правовою наукою постає ряд

завдань: по-перше, теоретичне наповнення правового фундаменту нової моделі розвитку суспільства та держави – моделі сталого розвитку; по-друге, перегляд галузевого законодавства з позиції сталого розвитку. Сталий розвиток ставить на порядок денний питання екологізації всіх галузей права, оскільки концепція сталого розвитку стосується не лише навколишнього середовища, але й торкається усіх сфер суспільного життя людини. Звідси і правове забезпечення концепції сталого розвитку перетворюється в завдання всієї юриспруденції, а не певної її частини.

Щодо питання статусу права сталого розвитку, то варто відмітити, що учасники дискусій здебільшого обмежуються лише загальними міркуваннями. Для прибічників як однієї, так і іншої точки зору характерні розпливчатість та відсутність серйозних аргументів та контраргументів в обґрунтування власної позиції. В зв'язку з цим, виникають питання, які очікують своєї відповіді: чи є достатні підстави для виокремлення права сталого розвитку в окрему галузь? Чи мова може йти лише про екологізацію права? Відповідь на ці питання має стати предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Moiseev N.N. «Sustainable development» or the strategy of the transitional period. *Green world*. 1995. № 14. P. 3–5.
2. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future 1987 UN Doc/ A/42/47 (1987) Режим доступу : <http://haditat.igc.org/open-gates/wced-ocf.htm>.
3. Bergel J.-L. *Théorie générale du droit*. Dalloz, 1989. 464 p.
4. Schweitzer A. *Ehrfurcht vor dem Leben: Grundtexte aus fünf Jahrzehnten*. Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1168hmk>
5. Sustainable development and international economic cooperation: implementation of the Program of Action. New York: UN, 1999. 29 p.
6. Янчук Н.Д. Правове забезпечення концепції сталого розвитку сучасної держави: теоретико-компаративістський аналіз: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 195 с.
7. Majorina M. Law of sustainable development: essence, subject and methodology. *Lex*. 2022. Vol. 75. № 5. P. 117–126.
8. The Law of Sustainable Development: General Principles by Michael Decleris. Режим доступу: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/28d5c957-eb81-4ef2-8cdc-31aa28436206/language-en>

Наукове видання

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

науково-практичний журнал

Випуск 1–2

Журнал видається за сприянням:

*Національної академії правових наук України,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Державного університету інфраструктури і технологій,
Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Асоціації українських правників, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,44.
Замов. № 0624/432. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Scientific publication

ENVIRONMENTAL LAW

scientific and practical journal

Issue 1–2

*The journal is published under the auspices
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Yaroslav Mudryi National Law University, State University of Infrastructure and Technologies,
Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukrainian Bar Association,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
and Odesa State University of Internal Affairs*

Format 64×84/8. Times New Roman Font.
Offset. Digital printing. Conventional printed sheet 7,44.
Order № 0624/432. Edition of 300 copies.

Publishing and printing – Publishing House “Helvetica”
65101, Ukraine, Odessa, 6/1 Inglizi St.
Telephone: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.